

SoBiAD

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ

HUKUK ve İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (Online)

ISSN: 2146-0817

Yıl: 2022 Cilt: 14 Sayı: 2

Prof. Dr. Saim ÜSTÜNDAĞ Anısına Armağan

Amaç ve Kapsam

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) içerisinde Ekonomik Kamu Hukuku, Regülasyon İktisadı, Mülkiyet Hakları İktisadı, Kurumsal İktisat, Kamu Tercihii, Anayasal İktisat, Sosyal Sermaye, Vergi Hukuku, Suç Ekonomisi, Yolsuzluğun Politik İktisadı, evre Ekonomisi ve evre Hukuku, vb. alanlarında yazılmış makalelere yer verilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi'nin amacı Hukuk ve İktisat Yaklaşımı (Law and Economics Approach) alanındaki çalışmaların ülkemizde yaygınlaşmasına hizmet etmektir. Hukuk ve İktisat Yaklaşımı genel olarak iktisat bilimindeki temel araçları, varsayımları ve metodolojiyi kullanarak formel ve informel kuralları ve kurumları inceleyen bir inter-disipliner (multi-disipliner) araştırma alanıdır.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını arttırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir. Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazalar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarına referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.

- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt –bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirelere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayımlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD)'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| ASOS Index | Google Scholar | Akademik Dizin | Sobiad Atıf |

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır.

EDİTÖR

Prof. Dr. Coşkun Can Aktan, Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Ahmet Ekinci, Hacı Bayram Veli Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Prof. Dr. Metin Toprak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya Derya, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Doğan Bakırtaş, Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Billur Güner Cohen, Bay Atlantic Üniversitesi

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Dr. Billur Güner Kohen, Bay Atlantic Üniversitesi, ABD

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

TAKDİM

Prof. Dr. Saim Üstündağ (1933-2012), kendisi tarafından da bir makalede kaleme alınmış olduğu üzere hukuk biliminde pozitivist ekolün temsilcisiydi. Yazmış olduğu Medeni Yargılama Hukuku isimli kitabı Türk hukukunda usul hukukunun temellerini attığı bir başyapıttır. Saim Hocayı diğer usul hukukçularından ayıran en önemli özelliği ise maddi hukukun kurumlarına üstün hakim oluşuydu. Hocamız İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Anabilim Dalı Başkanlığını uzun yıllar sürdürmüş ve Adalet Bakanlığı ile ortak çalışması sonucu Türkiye'deki ilk Adalet Meslek Yüksekokulu'nu İstanbul'da kurmuştur. Hocamız, ayrıca emekliliğinden kısa bir süre önce de İstanbul Üniversitesi'nde Rektör Yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi'nin Prof. Dr. Saim Üstündağ anısına hazırlanan bu anlamlı sayısına destek sağlayan, bilim ve danışma kuruluna, editör kuruluna, makaleleri ile katkı sağlayan değerli yazarlara teşekkürlerimi sunarım. Hazırlanmış olan bu özel sayının literatüre katkı sağlamasını, yeni çalışmalara örnek teşkil etmesini ve akademik camiaya kaynak oluşturmasını temenni ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Emir ÜSTÜNDAĞ
Doğuş Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Ticaret Hukuku Anabilim Dalı

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

GENEL OLARAK İSTANBUL SÖZLEŞMESİ VE SÖZLEŞMENİN 6284 SAYILI KANUN İLE KARŞILAŞTIRILMASI

THE ISTANBUL CONVENTION IN GENERAL AND THE COMPARISON OF THE CONTRACT WITH LAW NUMBER 6284

Özge Bölükbaşı

109-134

Araştırma Makalesi

YOKSULLUK VE KAMU SAĞLIK HARCAMALARI İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY AND PUBLIC HEALTH EXPENDITURES: A PANEL DATA ANALYSIS

Sinan ÇINAR & Banu HAS

135-151

Araştırma Makalesi

ENFLASYON HEDEFLEMESİ STRATEJİSİ VE SEÇİLMİŞ ÜLKE UYGULAMALARI

INFLATION TARGETING STRATEGY AND SELECTED COUNTRY PRACTICES

Sevdagül DENGİZ & Bekir GÖVDERE

152-178

Araştırma Makalesi

HRV BÜYÜME TANISI MODELİNE GÖRE GÜNEY AMERİKAN EKONOMİSİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

CHARACTERISTICS OF THE SOUTH AMERICAN ECONOMY ACCORDING TO THE HRV DIAGNOSIS OF GROWTH MODEL

Mustafa Şeref AKIN

179-201

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ENFLASYON ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN GROSS NATIONAL, FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND THE INFLATION RATE IN TURKEY

Dilek USANMAZ

202-223

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

GENEL OLARAK İSTANBUL SÖZLEŞMESİ VE SÖZLEŞMENİN 6284 SAYILI KANUN İLE KARŞILAŞTIRILMASI*

Özge BÖLÜKBAŞI¹

Dr.Öğr.Üyesi

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu

E-mail: obolukbasi@erzincan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6382-1437

Öz

Asıl adı "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi" olan İstanbul Sözleşmesi, 11.05.2011 tarihinde imzaya açılmış ve 12.03.2012 tarihinde de ülkemiz, Sözleşmeyi onaylayan ilk ülke olmuştur. Geçtiğimiz aylarda, 20.03.2021 tarihli ve 31429 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle ülkemiz İstanbul Sözleşmesinden ayrıldı. Buna rağmen Sözleşmenin ülkemiz bakımından yeri ve önemi oldukça büyüktür. Zira hem Sözleşmeyi onaylayan ilk ülke olma iradesiyle kadına yönelik şiddete karşı hassasiyetimiz ortaya koyulmuş, hem de Sözleşme'nin onaylanmasından kısa bir süre sonra, yine Sözleşme hükümlerinden esinlenerek hazırlanan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kabul edilmiştir.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** obolukbasi@erzincan.edu.tr

Atıf (APA): Bölükbaşı, Ö., (2022), Genel Olarak İstanbul Sözleşmesi ve Sözleşmenin 6284 Sayılı Kanun ile Karşılaştırılması, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (2): 109-134, <https://doi.org/10.53881/hiad.1051072>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

6284 sayılı Kanun, kapsam ve madde sayısı bakımından kadına yönelik şiddetle mücadele önemli bir yere sahiptir. İstanbul Sözleşmesini feshettiğimiz ve bu nedenle Anayasa'nın 90. maddesinden faydalanarak, Sözleşmenin iç hukukta uygulanma imkanının kalmadığı düşünüldüğünde, 6284 sayılı Kanun'un öneminin daha da arttığı söylenebilir. Bu kapsamda çalışmamızda, İstanbul Sözleşmesinden kısaca bahsederek, Sözleşme ve 6284 sayılı Kanun arasındaki benzerliklere, farklara ve bu vesileyle de Kanun'daki bazı eksikliklere dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Sözleşmesi, 6284 sayılı Kanun, Anayasa m. 90, Kadına Karşı Şiddet

Alan Tanımı: Özel Hukuk, Medeni Hukuk, Sözleşmeler Hukuku

THE ISTANBUL CONVENTION IN GENERAL AND THE COMPARISON OF THE CONTRACT WITH LAW NUMBER 6284

Abstract

As it will be remembered, the Istanbul Convention, whose original name is "Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence", was opened for signature on 11.05.2011 and our country became the first country to ratify the Convention on 12.03.2012. In the past months, our country left the Istanbul Convention with a Presidential Decree published in the Official Gazette dated 20.03.2021 and numbered 31429. Despite this, the place and importance of the Convention for our country is quite large. Because, with the will of being the first country to ratify the Convention, our sensitivity to violence against women has been demonstrated, and shortly after the Convention was ratified, the Law No. 6284 on the Protection of the Family and the Prevention of Violence Against Women, which was also inspired by the provisions of the Convention, was adopted.

Law No. 6284 has an important place in the fight against violence against women in terms of its scope and number of articles. Considering that we have terminated the Istanbul Convention and therefore benefiting from Article 90 of the Constitution, the possibility of implementing the Convention in domestic law is no longer possible, it can be said that the importance of Law No. 6284 has increased even more. In this context, our study briefly mentions the Istanbul Convention, and draws attention to the similarities and differences between the Convention and the Law No. 6284, and on this occasion, some deficiencies in the Law.

Key Words: *Istanbul Convention, Law No. 6284, Constitution art. 90, Violence Against Women*

JEL Codes: *K1, K10, K12*

1. GİRİŞ

Çocuklar, erkekler, kadınlar ve yaşlılar gibi diğer kurbanları da içeren aile içi şiddet göz ardı edilemeyecek kadar çok aileyi etkileyen gizli bir olgudur (Explanatory Report, Introduction, § 1). Özellikle kadına yönelik şiddet, Avrupa'da cinsiyete dayalı insan hakları ihlallerinin en ciddi formlarından birisidir (Explanatory Report, Introduction, § 1). Yöntemler farklılık gösterse de Avrupa Konseyi'nin üye devletler nezdinde yaptığı araştırmalar, tüm kadınların dörtte birinin yaşamları boyunca en az bir kez fiziksel şiddet yaşamış ve onda birinden fazlasının da kuvvet kullanımını içeren cinsel şiddete uğramış olduğunu göstermektedir (Explanatory Report, Introduction, § 2)². Şiddete uğrayan bu kadınların yaklaşık %15'inin ise, 16 yaşından beri aile içi ilişkilerde istismar edildiği anlaşılmaktadır (Explanatory Report, § 3). Böylece çalışmalar çocuklara yönelik aile içi şiddetin yaygınlığı ve evde şiddete tanık olan çocuklarda şiddetin yol açtığı travma arasındaki bağlantıyı da ortaya koymaktadır (Explanatory Report, § 4). Bu sonuçlar göz önüne alındığında aile içi şiddet dahil olmak üzere kadına yönelik şiddetin Avrupa Konseyi'nin dayandığı temel değerleri zayıflattığı anlaşılır (Explanatory Report, § 7). Bu nedenle Konsey kadın ve erkekler arasındaki eşitliğin sağlanması için bir komite kurarak 1990'lardan bu yana, kadınların şiddete karşı korunmasını teşvik etmek üzere bir dizi girişimleri üstlenmiş, kampanyalar düzenlemiş ve tavsiye kararları hazırlamıştır³. Konseyin düzenlediği kampanyalar ve hazırladığı tavsiye

² Uğranılan şiddet oranı, taciz dahil olmak üzere, şiddetin her türü için %45 'i aşmaktadır (§ 2).

³ Örneğin, 1993 yılında, Kadın ve Erkek Eşitliği üzerine 3. Avrupa Bakanlar Konferansı düzenlenerek toplumda kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için stratejiler geliştirilmiştir (Explanatory Report, § 8). Daha sonra ulusal yönetimler için geliştirilmiş ilk kapsamlı politika çerçevesi olan "Kadına Yönelik Şiddet ile Mücadele Eylem Planı" düzenlenmiştir. Bu çalışmayı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin "Kadınların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Rec (2002)5 sayılı Tavsiye Kararı" izlemiştir. Söz konusu Tavsiye Kararı, 2002 yılından bu yana üye ülkelere kadına karşı şiddetle mücadelede en önemli referans metin olarak hizmet etmiştir. Avrupa Konseyi

kararları sonrasında, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olaylarına istikrarlı ve sürekli bir şekilde karşı konulabilmesi bakımından bir sözleşme hazırlanmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine 2008 yılında uzman bir grup (CAHVIO) oluşturulmuş ve bu grup soruna ilişkin olarak 2010 yılında taslak bir metin geliştirmiştir (Explanatory Report, § 19). İstanbul Sözleşmesi olarak da anılan “*Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi*” nihayet, 11.05.2011 tarihinde İstanbul’da imzaya açılmıştır. Ancak Sözleşmenin “*İmzalama ve Yürürlüğe Girme*” başlıklı 75. maddesinde, Sözleşmenin Avrupa Konseyince tam olarak yürürlüğe konabilmesi için toplam on devletin parlamentosu tarafından kabul edilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Yürürlük günü ise, bağlı kılınma rızalarını açıklayan en az sekizi Avrupa Konseyi üyesi olan on devlet tarafından imzalanmasından sonraki üç aylık süre sonunu takiben ayın ilk günü olarak belirtilmiştir⁴ (m. 75/3). Böylece Sözleşme 01 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2. SÖZLEŞMENİN AMACI, KAPSAMI VE TANIMLAR

İstanbul Sözleşmesinin asıl amacı kadınları her türlü şiddetten korumak, şiddeti önlemek ve ortadan kaldırmaktır (m.1/a). Bu şiddeti önlemede anahtar unsur ise, kadınlar ve erkekler arasındaki fiili eşitliğin gerçekleştirilmesidir (İstanbul Sözleşmesi, Giriş § 9). Nitekim kadınlar ve erkekler İstanbul Sözleşmesi, Giriş § 9 arasındaki tarihi güç eşitsizliği kadınlara yönelik ayrımcılığa neden olan başlıca unsurdur (Bayraktar, 218:92; İstanbul Sözleşmesi, Giriş § 10). Sözleşmeyle kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın da ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve kadınların güçlendirilmesiyle temel eşitliği sağlamak hedeflenir (m.1/b). Bu itibarla kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddet mağdurlarının korunması, yardım edilmesi için kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır (m.1/c) (Explanatory Report, § 32; Kızılırmak (2020):630). Ne var ki, şiddet biçimleri mağdurları üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurabilir (Explanatory Report, § 32). O halde, söz konusu yaklaşım

Bakanlar Komitesi’nce 30 Nisan 2002 tarihinde kabul edilen bu kararda, aile içi şiddetin ve kadına karşı şiddetin önlenmesi yöntemlerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Tavsiye kararında ve ekinde toplumda bu konuda farkındalık yaratılması; polis, adli tıp, sosyal hizmetler alanında çalışanların ve yargı mensuplarına konuyla ilgili meslek içi eğitim verilmesi, şiddet mağdurunun güvenliğinin korunması için sığınaklar açılması, çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi, medyanın desteğinin alınmasına ilişkin düzenlenmeler yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nazan Moroğlu, Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi: 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi (6284 sayılı Yasa), s. 363. (http://portal.ubap.org.tr/App_Themes /Dergi/2012-99-1169.pdf, E.T. 20.12.2021).

⁴ Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ile taraf devletlerin bu sözleşmeyle ilintili olan diğer sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükleri de etkilenmeyecektir (m. 73).

mağdurlara daha fazla güvenlik sağlamak ve fiziksel, psikolojik sağlıklarını yeniden kazandırmak için değil, aynı zamanda onlara hayatlarını yeniden kurmaları bakımından kapsamlı bir çerçeve tasarımı için gereklidir (Explanatory Report, § 32). Bu nedenle Sözleşmede insan hakları temelli bir yaklaşım üzerinde yoğunlaşmakta ve taraf devletler uluslararası iş birliğine teşvik edilmektedir (m.1/d).

Şiddeti ortadan kaldırmak, entegre bir yaklaşımın parçası olarak kapsamlı, çok dairesel bir iş birliğini gerektirir. Başka bir ifadeyle ilgili kuruluşlara ve kolluk kuvvetlerine maddi yardım ve meslek içi eğitim vb. bilgilendirici seminerler ve yasal düzenlemelerle destek sağlanması gerekmektedir. Şiddetin önlenmesi ve şiddetle mücadele için bu yaklaşımın sağlanması Sözleşmenin nihai amacı olarak belirtilmektedir (m 1/e). Bu amaçların yerine getirilmesi bakımından ise, devletleri izleyen bir mekanizmanın kurulması gerektiğinin altı çizilmektedir (m. 1/2) (Explanatory Report, § 35; Kızılırmak (2020):630). Bu izleme mekanizması Sözleşmenin 9. bölümünde GREVIO adıyla anılır (m. 66).

Sözleşmenin kapsamına 2. maddesinde yer verilmektedir. Erkek ve çocuklara karşı işlenen aile içi şiddet de dahil olmak üzere Sözleşme, kadınlara yönelik her türlü şiddet biçimini kapsamaktadır. Bunu genişletmek için verilecek karar ise taraflara kalmıştır (Explanatory Report, § 37). Devletler ulusal özel durumları ve toplumdaki gelişmeleri dikkate alarak, en uygun gördükleri şekilde düzenlemeye gidebilir (Explanatory Report, § 37). Ancak, aile içi şiddet türlerinden en sık karşılaşılan ve dünyada en çok mağduru bulunan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağduru olan kadına ayrıca önem atfedilmesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır (m. 2/ 2). Nitekim hemen takip eden maddede “*Kadına yönelik şiddet*”in tanımına yer verilmiştir. Bir insan hakkı ihlali ve ayrımcılık biçimi olarak nitelenen *kadına yönelik şiddet*, ister kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem ve bu eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir (m. 3/a). Yapılan tanım, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin “*Kadınların şiddete karşı korunmasına ilişkin*” Rec (2002)5 sayılı Tavsiye Kararındaki tanımlamayla aynıdır (Explanatory Report, § 40). Ayrıca tanım, CEDAW Komitesi 1992 tarihli 19 no’lu

Genel Tavsiyesi⁵ ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesinin 1. maddesi⁶ ile de paraleldir (Explanatory Report, § 40). Ancak komite tarafından yapılan tanımla şiddet türlerinin kapsamı daha da genişletilmiştir (Explanatory Report, § 40). Önceki tanımlar yalnızca fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet türlerinden bahsederken, İstanbul Sözleşmesinde türler arasına ekonomik şiddet türü de eklenmiştir.

Sözleşmenin 3. maddesinin (b) bendinde ise, hanede veya aile içi birimin üyeleri arasında fiziksel, cinsel, psikolojik ya da ekonomik şiddet eylemlerini de kapsayan “*aile içi şiddet*” tanımına yer verilmektedir. Buna göre aile içi şiddet başlıca iki türü içerir: Bunlar “*aynı evi paylaşsın paylaşmasın mevcut ya da eski eşler ya da partnerler arasında*” ve “*ebeveynler ile çocukları arasında*” meydana gelen kuşaklar arası yakın şiddettir (Explanatory Report, § 41). Bu tanım, mağdur ve her iki cinsiyetten faileri kapsayan tarafsız bir tanımdır (Explanatory Report, § 41). Tanımın kapsamına, Sözleşmenin giriş bölümünde de zikredildiği üzere erkeklerin, çocukların ve hatta aynı evi paylaşsın paylaşmasın heteroseksüel ve homoseksüel çiftler arasındaki şiddet dahi dahil edilmektedir (Ünlü (2012):42,43). Bu nedenle Komite, kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti ayrı ayrı tanımlamayı tercih etmiştir.

Mağdurları korumak ve desteklemek için tüm önlemlerin alınabilmesi, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin ayrı incelenmesinin yanı sıra bunlara toplumsal bir cinsiyet anlayışı ile yaklaşılmasını gerektirir (Explanatory Report, § 43; ⁷. Toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler için toplum tarafından uygun görülen ve sosyal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikleri ifade eder (m. 3/c). Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ise Sözleşmede, kadınlara kadın olmasından dolayı uygulanan ve kadınları orantısız biçimde etkileyen şiddet olarak tanımlanmaktadır (m. 3/d). Maddede orantısız biçimde etkilenmekten bahsedilir. Burada kastedilen mağdura uygulanan orantısız şiddet değil, şiddet

⁵ Yapılan tanımda şiddet, “kadına fiziksel, zihinsel ya da cinsel yönden zarar veya acıya neden olan davranışları, bu davranışlara ilişkin tehditleri, zorlamayı ve özgürlüklerin kaybedilmesine neden olan diğer davranışları” kapsar. CEDAW Komitesi 1992 tarihli 19 no’lu Genel Tavsiyesi (www.ihop.org.tr/dosya/CEDAW/CEDAWGT19.doc, E.T. 20.12.2021).

⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi m. 1; “Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar”.

⁷ İstanbul Sözleşmesi, toplumsal cinsiyetin tanımlandığı ilk uluslararası belge özelliğini taşımaktadır (Bayraktar(2018): 93).

olayından orantısız biçimde etkilenmedir (Ünlü (2012): 44). Örneğin yaralanmalar, ölüm vb. sonuçların ortaya çıkması etkilenmenin orantısızlığına işaret edebilir.

Sözleşmedeki dikkat çekici bir diğer tanım ise, “kadın” tanımıdır. Sözleşmeye göre kadın tanımı, 18 yaşından küçük kızları da kapsar. Buradaki amaç hiç şüphesiz, 18 yaşından küçük mağdurları da Sözleşme kapsamına alarak, bahsedilen şiddet biçimlerine karşı her yaştan mağduru koruma altına almaktır (Explanatory Report, § 46).

3. TARAF DEVLETLERİN ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİ

A. Genel Olarak

İstanbul Sözleşmesi, diğer uluslararası sözleşmelerde de olduğu gibi taraflardan birtakım yükümlülüklerin yerine getirilmesini istemektedir. Bu yükümlülükler genel ve özel yükümlülükler başlıkları altında sıralanmaktadır. Bahsedilen yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğini izlemek için ise, uzman bir grup (GREVIO) oluşturulması öngörülmüştür⁸ (Bayraktar (2018):95). Taraflar, GREVIO’nun hazırladığı bir soru formunu esas alarak Avrupa Konseyi Genel Sekreterine, Sözleşme hükümlerinin uygulanabilirliğini sağlayacak yasama tedbirleri vd. tedbirleri içeren bir rapor sunacaktır (m. 68/1). Rapor GREVIO tarafından ilgili devletin temsilcileriyle birlikte değerlendirilecektir (m 68/2). GREVIO, değerlendirmenin yanı sıra, ilgili devlete sorunların üstesinden gelebilmesine ilişkin teklif ve önerilerini de içeren bir rapor hazırlayacaktır (m.

⁸ İstanbul Sözleşmesi m. 66, Kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddete karşı eylem uzman grubu; “1. Kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddete karşı eylem uzman grubu (bundan sonra “GREVIO” olarak anılacaktır) Sözleşmenin Taraflarca uygulanmasını izler. 2. GREVIO, toplumsal cinsiyet ve coğrafi dağılım dengesine ek olarak, çok disiplinli uzmanlık bilgileri de dikkate alınarak en az 10, en fazla 15 üyeden oluşur. Üyeleri Taraflar Komitesi tarafından Taraflarca aday gösterilenler arasından, bir kez yenilenebilir dört yıllık görev süresi için Tarafların vatandaşları arasından seçilir. 3. İlk on üyenin seçimi, iş bu sözleşmenin yürürlüğe girmesini izleyen bir yıl içerisinde yapılır. Ek beş üyenin seçimi 25. onay veya katılımı takiben yapılır. 4. GREVIO üyelerinin seçimi aşağıdaki ilkelere bağlıdır: a. Üyeler, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddet ya da mağdurların korunması ve onlara yardımcı olma alanlarında muteber yetkinliğe sahip olarak bilinen yüksek ahlaki karakterli veya iş bu Sözleşme kapsamında belirlenen alanlarda deneyimli kişiler arasından şeffaf bir yöntemle seçilir; b. GREVIO’nun iki üyesi aynı devletin vatandaşı olamaz; c. Üyeler temel hukuk sistemlerini temsil etmelidir; d. Üyeler kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddet alanında ilgili aktör ve organları temsil etmelidir; e. Üyeler kendi şahsi sıfatlarıyla görev yaparlar. Görevlerini yerine getirirken bağımsız ve tarafsızdırlar ve görevlerini etkili bir şekilde yerine getirmeye hazır olmalıdırlar”. GREVIO’nun ilk üyeleri 04.05.2015 tarihli toplantılarında seçilmiştir.

68/10). Ardından rapor kamuoyuna açıklanacaktır (m. 68/11). Bu çalışma usulü GREVIO'nun bir karar mekanizması olmaktan çok denetim mekanizması olarak oluşturulduğunu gösterir. Yaptırımın olmadığı bir denetim ise, tarafların üzerinde ne kadar etkileyici olur tartışılır. Bununla beraber, ülkemizin Sözleşmeye taraf olduğu dönem bakımından ve günümüzde, GREVIO'nun ötesinde AİHS ve CEDAW sistemine dahil olduğu ve ülkemizde Any. m. 90 kapsamında uluslararası antlaşmaların normlar hiyerarşisindeki yeri unutulmamalıdır (Teziç (2012): 93- 98; Kaboğlu (2012):27- 29; Gözübüyük (2007): 10; Akkutay(2007): 416). Nitekim kadına karşı şiddet bir insan hakkı ihhalidir (İstanbul Sözleşmesi, Giriş) ve mağdur gerek CEDAW Komitesine gerekse de AİHM'ne bireysel başvuruda bulunabilir.

B. Genel Yükümlülükler

Sözleşmeye taraf devletlerin ilk yükümlülüğü, cinsler arası eşit davranma ve ayrımcılık yapmama yükümlülüğüdür. İstanbul Sözleşmesi'nin "*Temel Haklar, Eşitlik ve Ayrımcılık Yapılmaması*" başlıklı 4. maddesinde düzenlenen bu yükümlülüğe göre taraf devletler, herkesin ve özellikle kadınların yaşam haklarını korumak ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı önlemek üzere gerekli yasal ve diğer tedbirleri almalıdır. Sözleşmenin açıklayıcı raporunda bu maddenin getiriliş amacına ve kadına karşı şiddet ile ayrımcılık arasındaki bağlantıya dikkati çekmek üzere "*Opuz/ Türkiye Davası*" örneği verilmiştir (Explanatory Report § 49). Ülkemizin uluslararası bir sözleşmede kötü örnek olarak gösterilmesi her ne kadar hoşumuza gitmese de Opuz Davası sonuçları bakımından ülkemizdeki yasaların, uygulamaların, yaptırımların ve hatta yetkililerin yetersizliğini, eksikliğini ve yapılan bu ayrımcılık sonucu şiddet mağdurunun vahim sonu arasındaki bağlantıyı net olarak ortaya koyan ibret verici bir karardır (Ünlü (2012): s. 93; Öncü (2013):57)⁹. Aslında kadına karşı şiddetin AİHM kararlarındaki o yıllardaki tek

⁹ Hatırlanacağı üzere karara konu olayda Başvuran Nahide Opuz ve annesi 1995-2002 yılları arasında defalarca başvuranın eşi H.O tarafından şiddete, saldırıya uğramış ve ölümle tehdit edilmişlerdir. Hatta bir keresinde H.O başvuranın ve annesinin üzerine arabasını sürmüş annenin; başka bir eyleminde ise yedi bıçak darbesiyle başvuranın ağır yaralanmasına neden olmuştur. Mağdurlar her defasında savcılığa ya da polise şikayette bulunmuş ancak, H.O sorgulandıktan sonra serbest bırakılmış, hatta hakkında açılan birçok kamu davası da delil yetersizliğinden takipsizlikle sonuçlanmıştır. H.O, mağdurların ağır yaralanmasına sebep verdiği eylemlerinde dahi hakkında para cezasına hükmedilerek tutuklanmamıştır. Saldırganlardan ve şiddetten fazlasıyla mağdur olan başvuran ve annesi ise en sonunda eşyalarını nakliye kamyonuna yükleterek şehri terk etmeye karar vermiş ancak çok geçmeden H.O kamyonun yolunu keserek başvuranın annesini öldürmüştür. Tüm bunların sonucunda Nahide Opuz AİHM'ne başvurarak ülkemizden şikayetçi olmuştur. Ülkemiz, başvuran ile annesinin şikayetlerini geri çekerek makamların H.O. aleyhindeki cezai kovuşturmasını takip etmelerini engellediğini ve saldırganın cezasız kalmasına katkıda bulduklarını ve hatta daha da ileri giderek başvuran ile eşi bir aile olarak birlikte yaşıyorlarken makamların bu kişileri ayırması

örneği Opuz Davası- Türkiye kararı değildir. Benzer kararlar Slovakya¹⁰, Bulgaristan¹¹, Hırvatistan¹² gibi birçok ülke¹³ aleyhine de verilmiştir. Bu kararlarda mahkemenin ortak yaklaşımı ise AİHS m. 2 (yaşam hakkı), m. 3 (işkence yasağı), m. 8 (özel yaşamın korunması hakkı), m. 14 (ayrımcılık yasağı) ve AİHS/ 7 no'lu Protokol m. 5 (eşler arasında eşitlik hakkı) çerçevesindeki hakların ihlali neticesinde ülkelerin tazminata hükmedilmesi yönündedir (Öncü(2013):60). Bu nedenle İstanbul Sözleşmesi devletlerden özellikle; ulusal Anayasalarında ve ilgili diğer mevzuatlarında kadın-erkek eşitliğini ve bu eşitliğin uygulanabilirliğini temin etme, yerine göre yaptırım uygulanmasını da sağlayarak kadına karşı ayrımcılığı yasaklama, kadınlara karşı ayrımcılık yapan yasa ve uygulamaları yürürlükten kaldırma yükümlülüklerini yerine getirmelerini istemektedir (m.4/2). Ayrıca maddenin son fıkrasında kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi ve kadınların korunması için alınacak özel tedbirlerin ayrımcılık olarak kabul edilemeyeceği belirtilerek pozitif ayrımcılık da açıkça desteklenmektedir.

Devletler sadece yukarıda bahsedildiği üzere toplumu şiddet konusunda yönlendirmekle kalmayıp, şiddetle mücadelede gerekli özeni gösterme, yasal ve idari tedbirleri almakla da yükümlüdür. Bu nedenle taraflar; devletin yetkilileri,

ve H.O.'yu mahkum etmesinin AİHS'nin 8. maddesinin ihlali anlamına geldiğini savunmuştur. AİHM ise 9 Haziran 2009 günü mevcut düzenlemelerin yetersizliği, yaptırımların orantısızlığı, yetkililerin gerekli gayreti göstermediği gerekçesiyle ülkemizi tazminat ödemeye hükmetmiştir. Ayrıca Mahkeme ülkemizdeki yasaları eleştirirken kanunları uygulayan hakim ve savcılar da eleştirmiş, onları iç hukukun yanı sıra AİHS ve CEDAW hükümlerini uygulamamakla itham etmiştir. Böylece mahkemenin yapmış olduğu bu önemli tespit, düzenlemelere rağmen adalet mekanizmasının genel olarak şiddet olaylarına karşı tepkisizliğinin ve ülkemizde aile içi şiddet vakıalarının önlenmesine yönelik yeterli duyarlılığın olmadığına göstergesi olmuştur (Opuz Davası/Türkiye, Başvuru No: 33401/02, (<http://www.aihmiz.org.tr/?q=tr/content/opuz-karari>, E.T. 18.12.2021).

¹⁰ Kontrova/Slovakya Davası, Başvuru No. 7510/04, AİHM Basın Bildirisi, (http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Violence_Woman_TUR.pdf, E.T. 20.12.2021).

¹¹ Bevacqua ve S./Bulgaristan Davası, Başvuru No. 71127/01, AİHM Basın Bildirisi, (http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Violence_Woman_TUR.pdf, E.T. 20.09.2013).

¹² Branko Tomašić ve Diğerleri/Hırvatistan Davası, Başvuru No. 46598/06, AİHM Basın Bildirisi, (http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Violence_Woman_TUR.pdf, E.T. 20.09.2013).

¹³ Kalucz/Macaristan Davası, Başvuru No. 57963/10; Izevbekhai /İrlanda Davası, Başvuru No. 43408/ 08; Omeredo/Avusturya Davası, Başvuru No. 8969/10; X. ve Y. /Hollanda Davası, Başvuru No. 8978/80; Maslova ve Nalbandov/Rusya Davası, Başvuru No. 839/02; I.G. Moldova Davası/Cumhuriyeti, Başvuru No. 53519/07; N. Davası/ İsveç, Başvuru No. 23505/09; B.S. Davası/ İspanya, Başvuru No. 47159, AİHM Basın Bildirisi, (http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Violence_Woman_TUR.pdf, E.T. 20.09.2013).

görevlileri, organları ve kurumları ile kadına yönelik şiddete karşı birlikte mücadele etmelidir (m. 5/1). Devlet dışı aktörlerin gerçekleştireceği eylemlerde ise tarafların önleme, soruşturma, cezalandırma ve bu eylemler nedeniyle tazminat verilmesi hususunda aktif rolleri vardır (m. 5/2). Bu anlamda taraf devletlerin toplumsal cinsiyet konusunda tam hassasiyet göstererek gerekli politikaları geliştirmesi (m. 5/3), sivil toplum örgütlerini teşvik ederek, kadınları ve erkekleri daha çok bilinçlendirme, farkındalık yaratma faaliyetlerini yaygınlaştırması gerekir (m. 9). Yerine göre hükümet kuruluşları, ulusal, bölgesel ve yerel parlamentolar ve yönetimler ulusal insan hakları kurumları ve ilgili tüm aktörler mücadeleye müdahil edilmelidir (m. 6/3).

Taraf devletlerin, şiddetle mücadelede devlet çapında uygulanacak politikalar geliştirme ve onları yürütme yükümlülüğü de vardır. Nitekim Sözleşmenin 7. maddesinde devletlerin bu yükümlülüğünden bahseder. Maddeye göre, taraflar bu yükümlülüklerini yerine getirirken tüm kurum ve kuruluşlarıyla bir bütün olarak çalışmalıdır (m.7/1). Devletin kurum ve kuruluşlarının yanı sıra ulusal insan hakları kuruluşları ve sivil toplum örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin de sürece müdahil edilmesi çok önemlidir (ayrıca bkz. Bayraktar (2018):94)¹⁴ (m.7/3). Bu politikaların geliştirilmesi ve yürütülmesinde odak nokta ise mağdur haklarıdır (m. 7/2).

Taraf devletlerin bir diğer yükümlülüğü Sözleşmenin uygulanabilirliğini sağlayacak bir koordinasyon kurumunun kurulması (m. 10) ile düzenli veri toplama ve istatistiksel çalışmaları sürdürmektir (m. 11)¹⁵. Toplanan bu veriler raporlar halinde

¹⁴ İstanbul Sözleşmesinin bazı maddelerinde, örneğin 7. maddesinde olduğu gibi, şiddetle mücadeleye sık sık sivil toplum kuruluşlarının de dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Sözleşmenin 9. maddesinde ise tek başına “sivil toplum kuruluşları ve sivil toplum” başlığı altında şiddetle mücadelede devletle sivil toplum kuruluşları arasındaki bağa yer verilmiştir. Buna göre taraf devletlerin, şiddetle mücadele alanında ilgili sivil toplum kuruluşları ve sivil toplumun her düzeydeki çalışmalarını göz önünde bulundurması, onları bu alanda çalışma üretmeleri bakımından teşvik etmesi, desteklemesi ve bu kuruluşlarla etkin olarak iş birliğinde bulunması istenmiştir.

¹⁵ Ülkemizde kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için politikalar üretmek, strateji geliştirmek, tüm paydaşlarla iş birliği yapmak ve koordinasyonu sağlamak ile İstanbul Sözleşmesininin 10. ve 11. maddelerinde bahsedilen düzenli veri toplamak ve istatistiksel çalışmaları yürütmek Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün misyonudur. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü 20 Nisan 1990 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan 422 sayılı KHK ile "Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı" adıyla ve Başbakan'a bağlı olarak kurulmuştur. (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (<http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19068/Misyon-ve-Vizyon>, E.T. 16.09.2013). Misyonu gereği Müdürlük, ilgili kurum ve kuruluşların katılımlarıyla, dönem dönem ulusal eylem planları ve raporlar hazırlamaktadır. İstanbul Sözleşmesi, toplumsal gelişme ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurarak en son “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015” hazırlanmıştır. Hazırlanan Plan ile toplumsal

belirlenen aralıklarla GREVIO'ya sunulacaktır (m. 11/3). Ayrıca verilerin kamuoyuna açıklığının sağlanacak olması da şiddet karşıtı politikaların denetlenmesi ve şeffaflığı bakımından büyük önem taşımaktadır (m. 11/4) (Ünlü (2012):65).

C. Özel Yükümlülükler

Taraf Devletlerin özel olarak yükümlülükleri üç ana çerçevede incelenebilir (Ünlü (2012):65). Bunlar “*şiddeti önleme ve engelleme yükümlülüğü*”, “*mağdurun korunmasına ve desteklenmesine ilişkin önlemler alma yükümlülüğü*” ve “*failin hukuki ve cezai yaptırıma tabi tutulmasına ilişkin yükümlülükleri*” dir. Şiddeti önleme ve engelleme yükümlülüğü Sözleşmenin 12. maddesinde düzenlenmektedir¹⁶. Buna göre taraf devletler, kadınları erkekler karşısında ayıran ve aşağılayan her türlü ön yargıları, örf ve adetleri, gelenekleri ve uygulamaları kaldırmak, kadın ve erkeğe biçilen sosyal ve kültürel rollerin değişimini sağlamak bakımından gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür (m. 12/1). Bu hükmün amacı, Sözleşme kapsamına giren şiddet türlerini uygulamayı alışkanlık haline getirmiş olan bireylerin kalplerine ve zihinlerine ulaşmaktır (Explanatory Report, § 85; Kızılırmak (2020): 631). Bunun için devletler erkekler ve erkek çocukları başta

cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddetle mücadeleye ilişkin 5 temel alanda iyileştirme hedeflenmektedir. Bunlar; yasal düzenlemeler, farkındalık yaratma ve zihniyet dönüşümünün sağlanması, koruyucu hizmet sunumu ve şiddet mağdurlarının güçlendirilmesi, sağlık hizmetlerinin sunumu, kurum/kuruluşlar arası iş birliğidir. (Ulusal Eylem Planı 2012- 2015, s. 5-7). Diğer taraftan sunulan faaliyet raporları da planların ne derece yerine getirildiğinin kanıtıdır. Örneğin 2012 yılında sunulan faaliyet raporunda ülkemizde yapılan ve devam etmekte olan çalışmalar ile özellikle alınan yasal tedbirlerle teşvik edilen sivil toplum örgütlerine vd. kuruluşlara ilişkin çalışmalar sunulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi Kapsamında; Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'ne Sorumlu/ İlgili Kurum ve Kuruluşlar Tarafından İletilen 24. Üç Aylık Döneme ilişkin Faaliyet Raporu (01.04.2012- 30.06.2012), Ağustos 2012. (<http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/2012/24.pdf>, E.T. 16.12.2021).

¹⁶ Taraf devletlerin önleme ve engelleme yükümlülüklerine ilişkin düzenlenen diğer maddeleri ise şöyledir: Şiddetin neden ve sonuçlarının araştırılarak halk arasında farkındalık yaratan programların yaygınlaştırılması bakımından “Farkındalığın Arttırılması” başlıklı 13. maddesi, toplumun her ferdinin daha ilkökul seviyelerinde başlayan kadın erkek eşitliğine ve şiddete başvurmadan çözüm geliştirme tekniklerinin geliştirilmesi bakımından “Eğitim” başlıklı 14. maddesi, ilgili tüm profesyonel kadroların şiddetin önlenmesine ve mağdurlarının korunmasına yönelik “Profesyonel Kadroların Eğitilmesi” başlıklı 15. maddesi, faillerin şiddete dayalı davranış kalıplarını değiştirmek amacıyla eğitim ve tedavi programlarının teşvik edilmesi bakımından “Önleyici Müdahale ve Tedavi Programları” başlıklı 16. maddesi ve son olarak da özellikle cinsel ve şiddet içerikli yayınların engellenmesi ve medyayı teşvik bakımından “Özel Sektör ve Medyanın Katılımı” başlıklı 17. maddesidir.

olmak üzere toplumun her üyesinin bu sürece aktif olarak katılmasını sağlamalıdır (m. 12/2,4). Bu tedbirlerin başında kültür, töre, din, gelenek veya sözde namus kavramlarının her türlü şiddet eylemine gerekçe olarak kullanılmasının engellenmesi gelir (m. 12/5)¹⁷. Konseyin bu tür gerekçelerden özellikle bahsetmesinin nedeni etnik kökeni farklı olan ya da dini farklı olan ve birlikte yaşayan topluluklarda görülecek şiddetin töre, din, namus gibi kavramların arkasına sığınmasını engellemektir (Explanatory Report, § 89).

Sözleşmede yer verilen bir diğer özel yükümlülük, mağdurun korunmasına ve desteklenmesine¹⁸ yönelik olarak taraf devletlerin gerekli yasal vd. tüm önlemleri

¹⁷ 765 sayılı TCK döneminde 462. maddesinde özellikle adam öldürme eyleminin töre veya namus saikiyle işlenmesi hafifletici neden olarak kabul edilmekteydi. Neyse ki, Avrupa Birliğine giriş sürecinde hazırlanan 6. Uyum paketi (2003 yılı) kapsamında TCK'da değişiklik yapıldı ve töre cinayetleri hafifletici neden olmaktan çıkarıldı (R.G. T. 19.07.2003, S. 25173). 2004 yılında kabul edilen 5237 sayılı TCK'da ise töre saiki ve kan gütme amacıyla işlenen kasten öldürme fiilleri suçun nitelikli halleri arasında sayılmaktadır (TCK m. 82/1-j, k). Kanunun yeni haliyle artık töre saikiyle öldürme hallerinde fail hakkında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmedilecektir. Ancak gerekçede, bu hükmün uygulanabilmesi için, somut olayda haksız tahrik koşullarının bulunmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bir eylemin “haksız tahrik” nedeni olarak sayılabilmesi için hiddet veya şiddetli elemin haksız bir fiil sonucu ortaya çıkması gerekir (TCK m. 29). Bu şartların getirilmesindeki amaç, “töre veya namus cinayeti” olarak adlandırılan akraba içi öldürme suçlarında haksız tahrik indiriminin yanlış biçimde uygulanmasının önüne geçmektir. (ayrıntılı bilgi için bkz. Nur Centel (2013), Ceza Hukuku Şiddete Karşı Kadını Koruyor mu?, Ceza Hukukunda Kadının Şiddete Karşı Korunması (Editör: Nur Centel), s. 1-13; M. Emin Artuk/Ahmet Gökçen/Caner Yenidünya (2013), Ceza Hukuku Özel Hükümler, B. 13, s. 189-197; Doğan Soyaslan (2010), Ceza Hukuku Özel Hükümler B. 8, s. 135; Veli Özer Özbek/Mehmet Nihat Kanbur/Koray Doğan/ Pınar Bacaksız/İlker Tepe(2012), Türk Ceza Hukukunda Özel Hükümler, B. 4, , s. 135-141; Durmuş Tezcan / Mustafa Ruhan Erdem/ Murat Önok (2012), Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, B. 8, s. 160-166; Necati Meran (2007), Yeni Türk Ceza Kanununda Kişilere Karşı Suçlar, s. 52-56; Ersan Şen (2012), Kadının ve Çocuğun Korunması, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, C. 8, S. 97- 98, s. 85, 86; Onur Özcan (2013), 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Töre Saikiyle Kasten Öldürme Suçu, Ceza Hukukunda Kadının Şiddete Karşı Korunması (Editör: Nur Centel), s. 253.). Töre ve namus gerekçeleri yaptırımında ağırlatıcı neden olarak sayılsa da ülkemizde töresel etkilerle ve Ceza Kanunumuzun nitelikli hallerinden kurtulabilmek açısından intihar süsü verilmiş adam öldürme eylemleri de oldukça fazladır. Bu tip eylemlerin cezası töre saikiyle kasten öldürme olmalıdır. Ancak cebir ve tehdit kullanmak suretiyle kişileri intihara mecbur edenler yalnızca kasten öldürme suçundan sorumlu tutulmaktadırlar. Bu nedenle töre saikiyle hareket etmenin nitelikli bir hal olarak uygulanması mümkün görülmemektedir. Kanundaki bu boşluktan yaralanan faillerin adaletli bir şekilde cezalarını temin için yeniden düzenlemeye gidilmesi gerekebilir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Pehlivan (2013), 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda İntihara Yönlendirme Suçu, Ceza Hukukunda Kadının Şiddete Karşı Korunması (Editör: Nur Centel), s. 263; Kızıllırmak(2020):631).

¹⁸ Mağdurun şiddet sonrasında iyileşmesini kolaylaştıracak destek hizmetleri önemi ayrıca vurgulanarak, yasal ve psikolojik danışmanlık hizmetleri, finansal yardım, konut sağlama, eğitim,

alması yükümlülüğüdür (m. 18/1). Bu konuda alınacak tedbirlerin ise, özellikle insan hakları odaklı; mağdur, fail ve çocuklar arasındaki ilişki ile bunların yaşadığı toplumsal ortamı hep birlikte değerlendiren; ikincil bir mağduriyeti engelleyici, özellikle kadın mağdurları ekonomik vb. yönlerden güçlendiren ve onların korunması ve desteklenmesini kolaylaştıran (hizmetlerin aynı binada verilmesi gibi) ve tüm mağdurların ihtiyaçlarına yönelik olması amaçlanmalıdır (m. 18/3)¹⁹. Taraf devletlerin bu yükümlülüğünü yerine getirirken yargı birimleri, savcılar, kolluk kuvvetleri, yerel ve bölgesel yönetimler, sivil toplum kuruluşları vb. ilgili tüm kuruluşlarla koordine ve iş birliği içinde çalışması gerekir (m18/2). Nitekim mağdurla ilk temasa geçen kolluk kuvvetlerinden, yerleştirildiği sığınma evlerine kadar ve genellikle yargıya intikal ile devam eden süreci de sayarsak tüm bu birimler arasındaki koordinasyon büyük önem arz etmektedir (Explanatory Report, § 114; Kızılırmak (2020): 635).

Mağdurun korunması ve desteklenebilmesi için olaydan haberdar olmak da ayrı bir önem arz eder. Mağdurun ya da etrafındakilerin (özellikle komşuların, öğretmenlerin, iş arkadaşlarının) veyahut başvuru uzmanların (örneğin doktor ya da psikiyatristlerin) bu sessizliği kırma noktasında önemli rolleri vardır (Explanatory Report, § 145, 146). Bu nedenle Sözleşmede tanıkların ve mağdurun şiddeti yetkili makamlara bildirmesi konusunda teşvikini sağlayacak hukuki vd. tedbirlerin alınması konusu ayrıca ele alınır. “*Bildirim*” (m. 27) ve “*Uzmanlar Tarafından Bildirim*” (m. 28) başlıklarıyla iki ayrı maddede düzenlenen bu yükümlülüğü, taraf devletlerin daha şiddet olayı gerçekleşmeden haberdar olabildiğini sağlayacak birtakım tedbirleri almasını içerir. Başka bir ifadeyle yetkili makamlara bildirim teşviki yalnızca tanıklara yönelik değil, eylemin gerçekleşeceğine dair makul sebepleri olan ve hatta eylemin gerçekleşeceğini öngören kimseleri dahi kapsamaktadır²⁰. Aynı durum uzmanlar için de geçerlidir.

öğretim ve iş bulma süreçlerinde yardımcı olma (m. 22/1), mağdurların bu tip sosyal ve sağlık hizmetlerine erişiminde kolaylığı sağlamak açısından profesyonel kadrolar oluşturma ve eğitimi konusu gibi birçok maddede taraf devletlere özel yükümlülükler getirilmektedir. Bunların yanı sıra mağdur çocuk ve kadınların kalabileceği güvenli barınakların kurulması (m. 23), görüşmelerin gizli tutulduğu 7 gün 24 saat hizmet veren telefonla destek hatlarının oluşturulması istenmektedir (m. 24).

¹⁹ Sözleşmede cinsel şiddet mağdurları da ayrıca değerlendirilmekte ve tıbbi muayene, travma desteği ve danışmanlık üzere tecavüz kriz merkezleri ve cinsel şiddet yönlendirme merkezlerinin kurulmasına yönelik hukuki vd. tedbirlerin alınması öngörülmektedir (m.25).

²⁰ İstanbul Sözleşmesi m. 27; “Taraflar, bu Sözleşme kapsamındaki her türlü şiddet eyleminin ifasına tanık olan veya eylemin gerçekleşeceğine yönelik makul gerekçeleri olan veya bir şiddet eyleminin daha gerçekleşeceğini ön gören herhangi bir kimsenin bunu ilgili kuruluşlara veya makamlara bildirmesini teşvik etmek amacıyla gerekli hukuki ve diğer tedbirleri alır.”

Yani uzmanların eyleme tanık olmasının dışında, eylemin gerçekleşeceğini öngörmesi de bildirim için yeterlidir²¹. Tüm bunların yanında, şiddetin önlenmesi ve mağdurun korunması bakımından devletin risk değerlendirmesi ve yönetiminin sağlanması için de gerekli düzenlemeleri yapması gerekir (m. 51) (Yenisey (2012): 11).

Sözleşmede mağdurlar için koruyucu, önleyici ve telafi edici bir dizi önlemlere yer verilirken, özellikle devletlerin, ceza hukuku anlamında müdahale gerektiren şiddet biçimlerine ve faillerine karşı cezai önlemler alması konusunda da bir takım hukuki vd. tedbirleri alması gereği hükme bağlanmaktadır (Explanatory Report, § 149). Sözleşmede ayrıca bazı suç tipleri tanımlanmakta ve devletlerin de bu tip eylemleri suç olarak değerlendirmesi ve failler ile faillere yardım ve yataklık edenler hakkında (m. 41) gerekli cezai yaptırımları uygulaması istenmektedir (Explanatory Report, § 155). Tanımlanan suçlar sırasıyla; psikolojik şiddet (m. 33), ısrarlı takip (m.34), fiziksel şiddet (m 35), tecavüz dahil cinsel şiddet (m. 36), zorla evlendirme (m.37)²², kadın sünneti (m. 38), zorla kürtaj ve zorla kısırlaştırma (m.39) ile cinsel taciz (m.40) eylemleridir. Bu eylemlerin gerçekleştirilmesinde kasıt aranırken, kasıtlı olarak başlanan eylemin teşebbüs aşamasında kalmasının da cezalandırılması gerektiği ayrıca belirtilmektedir (m. 41/2). Ceza hukukunun genel ilkelerine uygun olarak geçerli rıza, meşru müdafaa veya gerekli tıbbi prosedürler kapsamındaki eylemler ise cezai yaptırımlara tabi değildir (Explanatory Report, § 156). Ancak eylemlerin mevcut ya da eski eşe, partnere, ailenin diğer bireyelerine, çocuğa karşı veya çocuğun gözü önünde işlenmesi halleri suçun ağırlaştırıcı halleri olarak kabul edilmektedir (m. 46).

Taraf devletlerin cezai tedbir alma yükümlülüklerinin yanı sıra mağdurun hukuki taleplerinin de yerine getirilmesine olanak sağlayacak gerekli hukuki zemini oluşturması gerekir (m. 29/1). Belirtilen suçlardan herhangi birini işleyen faillerden mağdurun tazminat talep etme hakkının sağlanabilmesi (m. 30), çocuklarla güvenli bir şekilde kişisel ilişki kurma ya da şiddet eylemleri göz önünde bulundurularak

²¹ İstanbul Sözleşmesi m. 28; “Taraflar, iç hukuk tarafından bazı uzmanlara uygulanan gizlilik ilkesinin, tanıkların bu sözleşme kapsamındaki her türlü ağır şiddet eyleminin gerçekleştirileceğine dair makul sebepler olması ve daha sonra bir şiddet eylemi daha öngörülmesi durumlarında, bu tanıkların durumu ilgili kurum ve makamlara bildirme olasılığı önünde uygun koşullar altında bir engel teşkil etmeyeceğini sağlamak üzere gerekli hukuki ve diğer tedbirleri alır.”

²² Zorla evlendirme eyleminin suç kabul edilmesinin yanında dikkati çeken bir diğer madde de Sözleşmenin “Zorla Evliliklerin Hukuki Sonuçları” başlıklı 32. maddesidir. Maddeye göre taraflar, zorla gerçekleştirilen evliliklerin mağdura aşırı mali veya idari yük olmaksızın feshini, iptalini ve sonlandırılmasını sağlamak üzere gerekli hukuki vd. tedbirleri almalıdır.

çocuğun velayetinin kime verileceğinin kararlaştırılmasına ilişkin düzenlemeler (m. 31) örnek olarak gösterilebilir.

4. İSTANBUL SÖZLEŞMESİNİN 6284 SAYILI KANUN’LA BENZER VE FARKLI YANLARI

A. İstanbul Sözleşmesinin 6284 Sayılı Kanun’la Benzer Yanları

Ülkemiz Sözleşmeyi onaylayan ilk ülke olmanın yanı sıra uygulamasında da hızla adım atan bir ülke olmuştur. Bu açıdan atılan en önemli adım şüphesiz, 6284 sayılı Kanun’un kabul edilmesidir²³. Sözleşmenin imzalanmasının ardından daha bir yıl geçmeden hazırlanarak kabul edilen Kanun, İstanbul Sözleşmesini referans alarak düzenlenmiştir. Nitekim Kanununun 1. maddesinde, hazırlanmasında esas alınan uluslararası sözleşmeler arasında İstanbul Sözleşmesi *-Sözleşmeden ayrılmış olmamıza rağmen-* özellikle ve açıkça zikredilmektedir. Zaten 6284 sayılı Kanun incelendiğinde, maddelerin Sözleşme hükümlerinden esinlenilerek düzenlendiği anlaşılmaktadır.

İstanbul Sözleşmesi şiddetin önlenmesi konusunda devletlere bazı yükümlülükler yüklemiştir. Bu yükümlülükler genel bir çerçevede toplanırsa; farkındalığı artırma, uzmanların eğitimi, önleyici müdahale, tedavi programları, özel sektör ve medya desteğinin alınması, psikolojik ve hukuksal destek hizmetleri, sığınma evlerinin kurulması, acil yardım hatlarının açılması, tanıklar için koruma, bedensel zarar görenlere tazminat, adli yardım hizmetleridir (Moroğlu (2012): 32). Bu yükümlülüklerin birçoğu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Sözleşmeye taraf olduğumuz dönem içerisinde doğrudan yerine getirilirken²⁴, diğer düzenlemelerde yer alanlar hariç²⁵ olmak üzere kalan yükümlülüklerin birçoğu da

²³ Sözleşmenin iç hukukta etkileri bakımından ayrıntılı bilgi için bkz. Cumhuriyet Şahin (2012), İstanbul Sözleşmesi’nin Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerindeki Etkisi, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, C. 8, S. 97- 98, s. 17-19.

²⁴ Bakanlık tarafından “ALO 183” Aile, Kadın, Çocuk ve Özürlü Sosyal Hizmet Danışma Hattı ile Aile İçi Şiddet Acil Yardım Hattı (0212 656 96 96) oluşturulmuştur.

²⁵ Örneğin, tanıkların korunması yükümlülüğü “Tanık Koruma Kanunu” ile, Sığınma evlerinin kurulması yükümlülüğü ise, “Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmeliği” ile yerine getirilmiştir. Sözleşmenin 33. ve 47. maddeleri arasında sayılan suç tiplerinin çoğu ise TCK’daki hükümlerde yer almaktadır. Ayrıca Sözleşmenin 48. maddesinde yer alan kadına yönelik şiddet veya aile içi şiddette alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının yasaklanmasına ilişkin düzenlemeyi iç hukukta, “Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu”nda yer alan düzenlemeler karşılamaktadır.

6284 sayılı Kanun kapsamında düzenlenmiştir. Kanunda Sözleşmeye paralel olarak düzenlenen maddeler arasında dikkati en çok çekenler ise şöyledir:

– Sözleşmenin “*temel haklar, eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması*” başlıklı 4. maddesinde yer alan düzenleme²⁶, 6284 sayılı Kanunun 1. maddesinde²⁷ temel ilkeler başlığı altında benzer bir şekilde yer almaktadır (Şahin(2012): 18).

Şöyle ki; Sözleşmenin 4. maddesinin 3. fıkrasında mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirler bakımından cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılması yasaklanmaktadır. Ayrıca aynı maddenin 4. fıkrasında, kadınlara toplumsal cinsiyete yönelik tedbirlerin düzenlenmesinin ayrımcılık olarak sayılmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Benzer şekilde 6284 sayılı Kanun m.1/2-c ve ç bentlerinde de tedbirlerin ve hizmetlerin adil ve kadın erkek eşitliğine duyarlı olması gerektiği, kadınlara toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve onları bu şiddetten koruyan tedbirlerin ayrımcılık olarak kabul edilemeyeceği düzenlenmektedir.

– Sözleşmenin 10. ve 11. maddelerinde²⁸ her türlü şiddeti önleme ve bunlarla mücadeleyle yönelik koordinasyon biriminin kurulması ve bu birimin veri toplama,

²⁶ İstanbul Sözleşmesi m. 4; “...Taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir. 4- Kadınların toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı korunması için gerekli olan özel tedbirler, bu Sözleşme hükümlerince ayrımcılık olarak sayılmayacaktır”.

²⁷ 6284 sayılı Kanun m.1; “(1) Bu Kanunun amacı; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. . .b) Şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir usul izlenir. . .Bu Kanun kapsamında kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve kadınları cinsiyete dayalı şiddetten koruyan özel tedbirler ayrımcılık olarak yorumlanamaz”.

²⁸ İstanbul Sözleşmesi m. 10; “1 Taraflar bu Sözleşme kapsamındaki her türlü şiddeti önleme ve bunlarla mücadeleyle yönelik politika ve tedbirlerin koordinasyonu, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirmesinden sorumlu bir veya birden fazla kurumu belirleyecek veya kuracaktır. Bu kurumlar Madde 11’de belirtildiği gibi verilerin toplanmasını koordine edecek, verileri analiz edecek ve sonuçlarının dağıtımını sağlayacaktır. 2 Taraflar bu fıkra uyarınca belirlenen veya

araştırma görevine ilişkin düzenlemelere paralel olarak, Kanunun 14. ve 16. maddeleri²⁹ arasında Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezlerinin Kurulmasına

oluşturulan kurumların Bölüm VIII uyarınca alınan tedbirlerin genel mahiyeti hakkında bilgilendirilmelerini sağlayacaktır. 3 Taraflar bu fıkra uyarınca belirlenen veya oluşturulan kurumların, diğer tarafların bünyesinde yer alan muadil kuruluşlarla doğrudan iletişim kurma ve ilişkiler oluşturma yeteneğine sahip olmalarını sağlayacaklardır.” İstanbul Sözleşmesi m. 11; “1 Taraflar bu Sözleşmenin uygulanması maksadıyla aşağıdakileri yapacaklardır: a Bu Sözleşme kapsamında kalan her türlü şiddet olayıyla ilgili birleştirilmemiş istatistiksel veriyi düzenli aralıklarla toplayacaklardır; b Bu Sözleşme kapsamında kalan her türlü şiddet olayının kökünde yatan nedenler ve bunların etkileri, şiddet olayları, ceza oranlarının yanı sıra, bu Sözleşmenin uygulanması için alınan tedbirlerin etkililiğini incelemek üzere, bu olaylarla ilgili araştırmaları destekleyeceklerdir. 2 Taraflar bu Sözleşme kapsamında kalan her türlü şiddet olayının yaygınlığını ve nasıl bir eğilim içinde olduğunu değerlendirmek üzere, düzenli aralıklarla halk anketleri yapmaya gayret edeceklerdir...”.

²⁹ Şiddet önleme ve izleme merkezlerinin kurulması başlıklı 6284 sayılı Kanun m. 14; “(1) Bakanlık, gerekli uzman personelin görev yaptığı ve tercihen kadın personelin istihdam edildiği, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, çalışmalarını yedi gün yirmi dört saat esasına göre yürüten, çalışma usul ve esasları yönetmelikle belirlenen, şiddet önleme ve izleme merkezlerini kurar. (2) Kurulan merkezlerde şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik izleme çalışmaları yapılır ve destek hizmetleri verilir. Destek hizmetleri başlıklı m. 15; “(1) Bu Kanun kapsamında şiddetin önlenmesi ve verilen tedbir kararlarının etkin olarak uygulanmasının izlenmesi bakımından şiddet önleme ve izleme merkezleri tarafından verilecek destek hizmetleri şunlardır: a) Koruyucu ve önleyici tedbir kararları ile zorlama hapsinin verilmesine ve uygulanmasına ilişkin veri toplayarak bilgi bankası oluşturmak, tedbir kararlarının sicilini tutmak... ç) Bu Kanun kapsamındaki şiddetin sonlandırılmasına yönelik bireysel ve toplumsal ölçekte programlar hazırlamak ve uygulamak. d) Bakanlık bünyesinde kurulan çağrı merkezinin bu Kanunun amacına uygun olarak yaygınlaştırılması ve yapılan müracaatların izlenmesini sağlamak. e) Bu Kanun kapsamındaki şiddetin sonlandırılması için çalışan ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmak... (3) Şiddet uygulayanla ilgili olarak şiddet önleme ve izleme merkezleri tarafından verilecek destek hizmetleri şunlardır: a) Hâkimin isteği üzerine; kişinin geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumu ile diğer kişiler ve toplum açısından taşıdığı risk hakkında ayrıntılı sosyal araştırma raporu hazırlayıp sunmak. b) İlgili makam veya merci tarafından istenilmesi hâlinde, tedbirlerin uygulanmasının sonuçları ve ilgililer üzerindeki etkilerine dair rapor hazırlamak...”. Kurumlar arası koordinasyon ve eğitim başlıklı m. 16; “(1) Bu Kanun hükümlerinin yerine getirilmesinde kurumlar arası koordinasyon Bakanlık tarafından gerçekleştirilir. (2) Kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak kendi görev alanına giren konularda iş birliği ve yardımda bulunmak ve alınan tedbir kararlarını ivedilikle yerine getirmekle yükümlüdür. Gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanun kapsamında Bakanlık çalışmalarını desteklemek ve ortak çalışmalar yapmak üzere teşvik edilir. (3) Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika kadınların çalışma yaşamına katılımı, özellikle kadın ve çocukla ilgili olmak üzere şiddetle mücadele mekanizmaları ve benzeri politikalar konusunda Bakanlık tarafından hazırlanan ya da hazırlattırılan bilgilendirme materyallerini

(ŞÖNİM) ve vereceği destek hizmetlerine yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Bu destek hizmetleri arasında Şenimin veri toplama ve araştırma görevi de sayılmaktadır (6284 syılı Kanun m. 15/1-a).

– Sözleşmenin en önemli hükümleri, aynı zamanda 6284 sayılı Kanunun en ayrıntılı düzenlenen hükümlerini oluşturmaktadır (Şahin (2012): 18). Gerçekten Sözleşmenin 6. bölümünde yer alan önleyici tedbirlerle, koruma ve destek başlıklı 4. bölümünde yer alan yükümlülükler, Kanunun 3. ve 10. maddeleri arasında düzenlenen koruyucu ve önleyici tedbirlerin tespitinde, alınması ve uygulanmasında yol gösterici olmuştur. Örneğin; Sözleşme m.13/3'e göre alınan tedbirlerin,

- kadınlara karşı şiddetin ve aile içi şiddetin toplumsal cinsiyet boyutlu bir anlayışa dayalı olmasına ve mağdurun insan haklarına ve emniyetine odaklanmasına,
- mağdurlar, mağduriyete neden olanlar ve çocuklar arasındaki ilişkileri ve bu unsurların daha geniş toplumsal ortamını da göz önüne alan bütüncül bir yaklaşıma dayalı olmasına,
- ikincil mağduriyetten kaçınılmasını amaçlamasına,
- Şiddetin kadın mağdurlarının güçlendirilmesine ve ekonomik bağımsızlığını amaçlamasına,
- yerine göre çeşitli koruma ve destek sistemlerinin aynı binalarda bulunmasına imkan sağlamasına,
- çocuk mağdurlar dahil, hassas konumdaki insanların spesifik ihtiyaçlarına dönük olmasına ve bu imkanların mağdurlara sağlanmasına yönelik düzenlenmesine hükmedilmektedir.

Bu doğrultuda 6284 sayılı Kanunun 3. maddesinde mülki amir tarafından alınabilecek koruyucu tedbirler, Sözleşmede belirtilen bu hususlar dikkate alınarak, aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir;

- a) Kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanması.
- b) Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması.

yayınlamak zorundadır... (6) İlköğretim ve ortaöğretim müfredatına, kadının insan hakları ve kadın erkek eşitliği konusunda eğitime yönelik dersler konulur”.

c) Psikolojik, meslekî, hukukî ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi.

ç) Hayatî tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınması.

d) Gerekli olması hâlinde, korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması hâlinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak suretiyle kreş imkânının sağlanması.

Kanunun 3. ve 10. maddeleri arasındaki tüm hükümlerin de benzer amaçlarla düzenlendiği dikkati çekmektedir. Özellikle Sözleşmenin 20. ve 56. maddelerinde³⁰ yer alan yasal ve psikolojik danışmanlık, mali yardım, konut, eğitim, öğretim ve iş

³⁰ İstanbul Sözleşmesi m. 20; “1-Taraflar mağdurların şiddet eylemi sonrasında iyileşmelerini kolaylaştıracak hizmetlere erişimini sağlayacak gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır. Bu tedbirlere gerektiğinde, yasal ve psikolojik danışmanlık hizmetleri, finansal yardım, konut sağlama, eğitim, öğretim ve iş bulma yardımı da dahil olacaktır. 2-Taraflar mağdurların sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim sağlamalarını ve söz konusu servislerin yeterli kaynağı olmasını ve hizmeti sağlayacak profesyonel kadroların mağdurlara yardımcı olacak ve onları uygun hizmet birimlerine sevk edecek şekilde eğitilmelerini temin edecek yasal ve diğer tedbirleri alacaklardır”. Koruma Tedbirleri başlıklı İstanbul Sözleşmesi m. 56; “1 Taraflar soruşturmanın ve yargı sürecinin tüm safhalarında, özellikle aşağıdakileri sağlayarak, mağdurların, tanık olarak özel ihtiyaçları da dahil olmak üzere, haklarını ve çıkarlarını koruyacak yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır: a mağdurların, ailelerinin ve tanıkların, sindirmeye, misillemeye ve tekrar mağdur bırakılmaya karşı korunmalarını sağlayacaklardır; b mağdurun en azından kendisinin veya ailesinin tehlikede olabileceği durumlarda, failin kaçması veya geçici veya kesin olarak serbest bırakılması halinde mağdurun bilgilendirilmesini sağlamak; c mağdurlara, iç hukuk kurallarının öngördüğü koşullar altında, hakları ve faydalanabilecekleri hizmetler ve şikayetlerinin takibi, masraflar, soruşturma veya davaların genel gelişimi ve mağdurların bu süreç içindeki rolleri, ve davalarının sonuçları hakkında bilgi vermek; d mağdurun iç hukuk kurallarının usulüne uygun olarak duruşmalara katılmasını,, kanıt temin etmesini ve kendi görüşlerini, ihtiyaçlarını ve kaygılarını doğrudan veya bir aracı vasıtasıyla sunmasını ve bunların dikkate alınmasını sağlamak; e mağdurlara haklarının ve menfaatlerinin usule uygun olarak arz edilmesi ve dikkate alınması için uygun destek hizmetleri sağlamak; f mağdurun mahremiyetini ve görüntüsünü korumak için tedbirlerin alınabilmesini temin etmek; g mağdur ile failer arasında temastan mahkemede ve kolluk kuvvetlerinin binalarında, mümkün olduğu ölçüde kaçınmak; h davaya taraf olarak katılan veya kanıt sunan mağdurlara bağımsız ve yetkin çevirmenler sağlamak; i iç hukuk kurallarına uygun biçimde, mağdurun, varsa uygun iletişim teknolojilerinden yararlanarak, mahkeme salonuna gitmeden veya en azından fail olduğu iddia edilen kişinin mahkeme salonunda bulunmadığı bir ortamda ifade vermesini sağlamak 2 Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet mağduru ve tanığı olan bir çocuğa, çocuğun çıkarları ilkesini dikkate alınarak, yerine göre, özel koruma önlemleri sağlanacaktır”.

bulma desteği gibi hizmetlerin, 6284 sayılı Kanunun “*koruyucu tedbir kararları*”na ilişkin bütün maddelerinde referans alındığı görülmektedir.

– Sözleşmenin 13. ve 17. maddeleri arasında yer alan farkındalığı artırma, eğitim, tedavi programları, özel sektör ve medya katılımı gibi konular, 6284 sayılı Kanunun 11, 15 ve 16. maddelerinde benzer şekilde ifade edilmektedir (Şahin (2012): 18). Örneğin Sözleşmenin 17. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen ve “*Taraflar özel sektör aktörleriyle işbirliği içinde, çocuklar, anne babalar ve eğitimciler arasında, zararlı olabilecek, cinsel ve şiddet içeren aşağılayıcı içeriklere erişim sağlayan bilgi ve iletişim ortamıyla nasıl baş edileceğine yönelik beceriler geliştirip yaygınlaştıracaktır*” şeklinde ifade edilen yükümlülük, Kanunun “*Kurumlararası koordinasyon ve eğitim*” başlıklı 15. maddesinde “(3) *Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika kadınların çalışma yaşamına katılımı, özellikle kadın ve çocukla ilgili olmak üzere şiddetle mücadele mekanizmaları ve benzeri politikalar konusunda Bakanlık tarafından hazırlanan ya da hazırlattırılan bilgilendirme materyallerini yayınlamak zorundadır. Bu yayınlar, asgari otuz dakikası 17.00-22.00 saatleri arasında olmak üzere 08.00-22.00 saatleri arasında yapılır ve yayınların kopyaları her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna teslim edilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar aylık doksan dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu süreler Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından denetlenir. Televizyon kuruluşları ve radyolarda yayınlanacak bilgilendirme materyalleri, Bakanlık birimleri tarafından üniversiteler, ilgili meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının da görüşleri alınarak hazırlanır*” ifadesinin ve aynı maddenin diğer fıkralarında yer alan ifadelerinin düzenlenmesinde yol gösterici olmuştur.

B. İstanbul Sözleşmesinin 6284 Sayılı Kanun’dan Farklı Yanları

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun düzenlenirken İstanbul Sözleşmesi referans alınmış olsa da Sözleşmede yer alan birçok hükme 6284 sayılı Kanunda yer verilmemiştir. Sözleşmeye tarafken, Anayasanın 90. maddesi gereği, iç hukukta var olmasa da Sözleşmede yer alan hükümlerin kanun hükmünde kabul edilerek uygulanması mümkündür. Ancak İstanbul Sözleşmesinin feshedildiği düşünüldüğünde, bu imkanın da artık mümkün olmadığı söylenebilir. Bu nedenle, 6284 sayılı Kanun hükümleri geçmişe nazaran günümüzde daha önemli bir yere sahiptir. O halde Sözleşmede yer alıp, 6284 sayılı Kanunda düzenlenmeyen önemli bazı hususların da kanaatimizce söz konusu Kanun’un ilgili hükümlerine eklenmesinde fayda vardır.

Sözleşme ile 6284 sayılı Kanun arasındaki farklılıklardan en önemlileri şunlardır:

– 6284 sayılı Kanunun daha tanımlar kısmında bazı eksiklikler veya farklılıklar dikkati çekmektedir. İstanbul Sözleşmesinin 3. maddesinde ayrı ayrı kadınlara yönelik şiddet, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, mağdur ve kadınlar kavramları açıklanmıştır. 6284 sayılı Kanunda daha fazla tanıma yer verilmiş olmasına rağmen, önemli bazı kavramların iç içe tanımlanması tercih edilmiştir. Örneğin Sözleşmede kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının yanı sıra, ayrıca kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kavramı da tanımlanmıştır. Kanunda ise; yalnızca “*şiddet ve kadına yönelik şiddet*” kavramlarının tanımlanması eleştirilmiştir (Uğur (2012): 345; Şener (2012): 3). Zira, toplumsal cinsiyet ve kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kavramları, Kanunda “*kadına yönelik şiddet*” tanımının içerisinde yer almış, ayrıca bir tanımlama yapılmamıştır.

Bundan başka Sözleşmede tanımlanan aile içi şiddet kavramı yerine de Kanunda ev içi şiddet kavramının tanımlandığı görülmektedir. Tanımlar birbirinin çok benzeri olmasına rağmen kanun koyucunun neden ev içi şiddet kavramını kullanmayı tercih ettiği bilinmemektedir. Ev içi şiddet kavramının aile içi şiddeti de kapsayan bir üst kavram olduğu düşünülebilir (aksi görüş için Emiroğlu (2012): 106). Nitekim ev içinde olan bir şey aile içinde olmayabileceği gibi aile içinde olan her şey de aynı evde gerçekleşmeyebilir (Uğur (2012): 348). O halde bir evde bulunan hizmetli, bahçıvan veya bakıcının o evdeki diğer bireylerle olan ilişkisini ev içi şiddet tanımına göre değerlendirmek gerekir (Gençcan (2012): 89-96; Uğur (2012): 348)³¹. Diğer taraftan ev içi şiddet kavramı ilk bakışta aynı evde yaşayanlar arasındaki her türlü şiddeti anımsatmaktadır. Ancak tanımda “*aynı haneyi paylaşsın paylaşmasın*” ibaresine yer verilmesi, kavramın kapsamını genişleterek Sözleşmedeki aile içi şiddet tanımıyla benzer hale getirilmiştir. Yine de Sözleşmede aile içi şiddet tanımında “*mevcut ya da eski eşler ya da partnerler arasında*” ifadesine yer verilerek, heteroseksüel ve homoseksüel çiftler arasındaki şiddetin de tanıma dahil edildiği düşünüldüğünde, 6284 sayılı Kanunda yer alan aile içi şiddet tanımında partnerlere yer verilmemesi eleştirilebilir.

– Bundan başka Sözleşmede tanımlanan ancak Kanunda yer verilmeyen kadın kavramından ne anlaşılması gerektiği de muğlaktır. Sözleşmede 18 yaşın altındaki kız çocukları kadın olarak tanımlanmıştır. Kanunun korumasından kadın ya da çocuk fark etmeksizin şiddete uğrayan herkesin eşit olarak yararlanacağı düşünüldüğünde, kadın teriminin ayrıca açıklanmamış olması bir eksiklik olarak

³¹ Başka bir ifadeyle, maddeye göre aynı evi paylaşmanın kapsamına, evlilik birliği ile kan ve kayın hısımlığı dışında sözleşme bağıyla bağlı üçüncü kişiler de dahil edilmektedir.

görülmebilir. Bu takdirde kanun koyucunun çocuklara yönelik koruyucu tedbirlere daha çok yer vermesi gerekmektedir.

– Sözleşmede şiddetin önlenmesi ve mağdurun şiddete karşı korunması için devletin kolluk birimlerinin, Kanunla verilen özel yetkiye dayanarak, acil müdahale kabiliyetine sahip olması gerekir (İst. Söz. m. 50). Acil müdahale yoluyla mağdurların korunabilmesi ise, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına neden olabileceğinden kanunda bir düzenleme yapılması ve ilgili birimlere kanun ile özel yetkinin verilmiş olması gerekir (Yenisey (2012): 1; Uğur (2012): 348). Bu noktada devletin “*risk değerlendirme ve risk yönetimi*” konularında düzenlemeler yapması beklenmektedir. Nitekim İstanbul Sözleşmesi’nin 51. maddesinde ölüm riskinin, durumun ciddiyetinin ve şiddetin tekrarlanması riskinin değerlendirilmesi, koruma ve destek sağlamak üzere gerekli kanuni düzenlemelerin yapılması emredilmektedir. Yine ülkelerin yapacağı bu düzenlemede, şiddet uygulama tehlikesi bulunan kimsenin ateşli silah taşıyor olması veya bu silahlara ulaşma olasılığının bulunması hususları da göz önünde bulundurulmalıdır.

6284 sayılı Kanunda ise, risk değerlendirmesi ve yönetimi konusu ele alınmamış, sadece “*şiddete uğrama tehlikesi*”nden bahsedilmiş ancak bu tehlikenin de ne tanımından ne de nasıl değerlendirilmesi gerektiğinden bahsedilmemiştir. Bu eksiklik nedeniyle, şiddetle karşılaşan ilk merci olan kolluğun kendi içgüdülerine göre hareket etmesi beklenmektedir. Nitekim ülkemizde riski doğru değerlendiremeyen kolluğun harekete geçmemesinin sonuçlarını hep birlikte görmekteyiz. Riskin varlığı için somut veriler arama gereği, kanunun uygulamasını geciktirmekte, kadının ağır yaralanmasına ve hatta ölümüne bile neden olacak sonuçlar doğurabilmektedir. Kanun koyucunun, şiddeti önlemede kolluğun keyfi davranışlarının önüne geçmek için risk değerlendirmesi konusunda bir düzenleme yapmasına ve bu konuda acilen kolluğun eğitilmesine ihtiyaç vardır (Yenisey (2012): 12; Kızılırmak (2020): 647).

– Kanunda değinilmeyen bir diğer husus, Sözleşmenin 30. maddesinin 2. fıkrasında yer alan devletin tazminat yükümlülüğüdür. Maddeye göre, şiddet sonucu ciddi bedensel zarar görmüş ya da sağlığı bozulmuş olan ve uğradıkları zarar; fail, sigorta ya da devlet tarafından finanse edilen sağlık ve sosyal hizmetler gibi diğer kaynaklar tarafından karşılanmayanlara, faile rücu etme hakkı saklı kalmak kaydıyla, yeterli miktarda devlet tazminatı ödenmelidir. Bu tazminat verilen mali yardımın dışında bir ödemedir. Ancak, 6284 sayılı Kanun hazırlanırken bu hükme yer verilmemiştir.

– Son olarak; İstanbul Sözleşmesinin 25. maddesinde cinsel şiddet mağdurlarına özel olarak desteğin sağlanması bakımından ayrıca bir düzenleme yapılmış ve

mağdurların kolayca erişebileceği kriz merkezlerinin yahut cinsel şiddet sevk merkezlerinin kurulması öngörülmüştür. 6284 sayılı Kanunda ise, bütün şiddet mağdurları ŞÖNİM ve konukevlerinde toplanarak aynı hizmetlere tabi tutulmuştur. Kanunda cinsel şiddet mağdurları için ayrıca bir kriz merkezi veya cinsel şiddet sevk merkezi açılması öngörülmemiştir (Ünlü (2012): 87). Ülkemizde uğradıkları cinsel şiddeti arkadaşlarıyla bile konuşmaya çekinen mağdurların varlığı düşünüldüğünde, bu mağdurların kendisi gibi aynı tür şiddete maruz kalanlarla bir arada ve bu konuda uzmanlaşmış kimselerden destek alarak yaşadıkları travmayı atlattıklarının daha kolay olacağı gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle düzenlemeye yer verilmemesi kanundaki bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

5. SONUÇ

Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet ülkemizde yıllardır tartışılmakta, ancak kalıcı bir çözüm bulunamamaktadır. Nitekim, geçtiğimiz her gün şiddet haberlerinin arasına, en az bir kadının daha şiddete uğradığı veya öldüğü haberi eklenmektedir. Mülga 4320 sayılı Kanunla karşılaştırıldığında daha detaylı olduğu görülen 6284 sayılı Kanun, yıllardır yürürlükte olmasına rağmen, şiddet olayları artarak devam etmektedir. Devletin şiddetten, eylem sona erdikten sonra haberdar olması veya kolluğun somut olayda riski doğru bir şekilde değerlendirememesi, Kanunun uygulamasına engel teşkil edebilir. Yanı sıra, yukarıda zikredildiği üzere, mevcut düzenlemede eksiklikler de vardır. Yine de asıl problem, ülkenin toplumsal cinsiyet ayrımı yapan çoğunluk bir zihniyete sahip olmasıdır. Zira, kanun maddeleri ne kadar mükemmel olsa da toplumsal zihniyetin değişimini sağlayacak eğitim hükümleri düzenlenmeden, eğitim ve öğretimin her aşamasında eşitliği ve ayrımcılık yasağını benimseyen müfredatlar eklenmeden, kadına karşı şiddetle mücadele etmek mümkün değildir. 6284 sayılı Kanun, yetersiz olsa da eğitim konusunda gerekli hukuki düzenlemelere yer vermektedir. Ancak medyanın gündemi takip edildiğinde, bu düzenlemelerden daha fazlasına ihtiyacımız olduğu açıktır.

Şüphesiz, karşılaşılan olumsuzluklarla mücadele etmek, yaşamın her alanında zordur. Uzun zaman almakla beraber, sabırlı ve ısrarcı bir tutum gerektirir. Bu nedenle devletin de politikalarında, bugüne kadar kendilerini ve yakınlarını tehlikeye atmamak uğruna yaşadığı şiddete sabır gösteren ve bu nedenle failiyle birlikte yaşamaya mecbur kalan kadınlarımızı düşünerek, elinden gelenin en iyisini yapması ve çalışmalarını bu hassasiyetle sürdürmesi gerekir. Unutulmamalıdır ki 6284 sayılı Kanun her ne kadar İstanbul Sözleşmesine nazaran eksiklikleri içerse de ülkemizde kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir unsurdur.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Akkutay, A. İ. (2007). Uluslararası Antlaşmaların Türk İç Hukukundaki Konumu ve Etkileri, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ongün'e Armağan, C. XI, S. 1-2, Ankara.

Artuk, M. E./Gökçen, A./Yenidünya, C. (2013), Ceza Hukuku Özel Hükümler, B. 13, Ankara.

Bayraktar, T. (2018). İstanbul Sözleşmesi ve 2017 Türkiye Gölge Raporuna İlişkin Bir Değerlendirme, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.26, S.3, S.87-111.

Centel, N. (2013). Ceza Hukuku Şiddete Karşı Kadını Koruyor Mu?, Ceza Hukukunda Kadının Şiddete Karşı Korunması (Editör: Nur Centel), İstanbul.

Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence, Explanatory Report, Introduction; (http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Expmemo_Conv_VAW_en.pdf, E.T. 20.12.2021). (Kısaltma: Explanatory Report, Introduction)

Demirkır Ünlü, M. (2012). Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddet, İstanbul Sözleşmesinin Ulusal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi.

Emiroğlu, T. (2012). 6284 Sayılı Yasaya Genel Bakış, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, C. 8, S. 97- 98, İstanbul.

Gençcan, Ö. U. (2012). "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Amaç ve Kapsamı", Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, C. 8, S. 97-98, İstanbul, s. 89- 96.

Gözübüyük, Ş. (2007). Anayasa Hukuku, B. 15, Ankara.

Kaboğlu, İ. Ö. Anayasa Hukuku Dersleri, B. 8, İstanbul.

Kızılırmak, C. K. (2020). "İstanbul Sözleşmesi'nin Genel İlkeleri Işığında 6284 Sayılı Kanun'un 4. Maddesi Uyarınca Hakim Tarafından Verilebilecek Koruyucu

Tedbirler”, Public And Private International Law Bulletin, 40(2): 625–655, Prof. Dr. Cemal Şanlı’ya Armağan.

Meran, N. (2012). Yeni Türk Ceza Kanununda Kişilere Karşı Suçlar, Eylül 2007, S. 52-56; Ersan Şen, Kadının ve Çocuğun Korunması, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, C. 8, İstanbul, s. 97- 98.

Moroğlu, N. (2012). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi: 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi (6284 Sayılı Yasa), S. 363. ([Http://Portal.Ubap.Org.Tr/App_Themes/Dergi/2012-99-1169.Pdf](http://Portal.Ubap.Org.Tr/App_Themes/Dergi/2012-99-1169.Pdf), E.T. 20.12.2021).

Moroğlu, N. (2012), Uluslararası Sözleşmelerde ve Türk Hukukunda Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, C. 8, s. 97- 98.

Öncü, G. A. (2013). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Kadına Karşı Aile İçi Şiddet Olgusu ve Bununla Mücadele Yaklaşımları, Ceza Hukukunda Kadının Şiddete Karşı Korunması (Editör: Nur Centel), İstanbul.

Özbek, V.Ö./ Kanbur, M.N./ Doğan, K. / Bacaksız, P. / Tepe, İ. (2012). Türk Ceza Hukukunda Özel Hükümler, B. 4.

Özcan, O. (2013). 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Töre Saikiye Kasten Öldürme Suçu, Ceza Hukukunda Kadının Şiddete Karşı Korunması (Editör: Nur Centel), İstanbul.

Pehlivan, A. (2013). 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda İntihara Yönlendirme Suçu, Ceza Hukukunda Kadının Şiddete Karşı Korunması (Editör: Nur Centel), İstanbul.

Soyaslan, D. (2010). Ceza Hukuku Özel Hükümler, B. 8, Ankara.

Şahin, C. (2012). İstanbul Sözleşmesi’nin Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerindeki Etkisi, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, C. 8, İstanbul.

Şener, Ü. (2012). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Ne Getiriyor (6284 Sayılı Kanun Ne Getiriyor), TEPAV Değerlendirme Raporu, Mart 2012.

Tezcan, D./Erdem M.R./ Önok, M. (2012), Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, B. 8, Ekim 2012.

Teziç, E. (2012). Anayasa Hukuku, B. 14, İstanbul.

Uğur, H. (2012). Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri (Kanunun Getirdikleri), TBB Dergisi 2012 (101), s. 333-366.

Yenisey, F. (2012). Uluslararası Sözleşmede Kadına Yönelik “Şiddet Riskinin”

Değerlendirilmesi ve Türk Hukuku, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, C. 8.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

YOKSULLUK VE KAMU SAĞLIK HARCAMALARI İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ*

Sinan ÇINAR¹

Doktorant

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: sinancinar110@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2756-5875

Banu HAS

Doktorant

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: banuhasdeu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7693-8490

Öz

Yoksulluk esas itibariyle bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için yeterli gelire sahip olmaması durumunu ifade etmektedir. Ülkeler açısından önemli olan bu sorunun çözümünün gerçekleşmesi için devletler, ülkelerde politikaları tasarlayan ve uygulamaya koyan kurum olarak son derece önemli bir unsurdur. Kamu sağlık harcamaları da devletin harcama kalemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada 2006 ile 2019 yılları arasında seçilmiş 24 OECD ülkesi için yoksulluk riski ve kamu sağlık harcamalarına yönelik yıllık veriler ele alınarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde yoksulluk riski bağımlı değişken, sağlık harcamaları

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma 5 Kasım 2021 tarihinde gerçekleşen "Latin American Conference on Economic and Management Sciences Universidad Juarez Autónoma de Tabasco" isimli konferansta sunulan "The Relationship between Poverty and Public Health Expenditures: A Panel Data Analysis" adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ **Sorumlu Yazar:** sinancinar110@gmail.com

Atıf (APA): Çınar, S. & Has, B., (2022), Yoksulluk ve Kamu Sağlık Harcamaları İlişkisi: Panel Veri Analizi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (2): 135-151, <https://doi.org/10.53881/hiad.1079077>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmanın amacı, kamu sağlık harcamaları ve yoksulluk arasında bir ilişki olup olmadığının incelenmesidir. Çalışma, güncel veriler ve geniş bir örneklem ile kamu sağlık harcaması ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi ilgili değişkenler kullanılarak analiz eden ilk çalışma olması yönlerinden literatüre katkı sağlamaktadır. Çalışmada eğitim katsayılarının heterojenliği ve serilerde yatay kesit bağımlılığı tespit edildikten sonra serilerin durağanlık sınaması CIPS panel birim kök testi ile gerçekleştirilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisi, yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran Westerlund Variance Ratio panel eşbütünleşme testi yardımıyla analiz edilmiştir. Uzun dönem eşbütünleşme katsayıları Mean Group Estimator yöntemiyle tahminlenmiştir. Yapılan analizlere göre, kamu sağlık harcamaları ve yoksulluk arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu ve sağlık harcamalarındaki artışın yoksulluk riskini uzun dönemde azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Sağlık Harcamaları, Yoksulluk Riski Oranı, Panel Eşbütünleşme Analizi

Alan Tanımı: Makro İktisat

THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY AND PUBLIC HEALTH EXPENDITURES: A PANEL DATA ANALYSIS

Abstract

Poverty refers to the situation where individuals do not have enough income to meet their needs. Poverty is a crucial problem for both developed and developing countries. Therefore, countries are trying to develop some policies for the solution of poverty, which is an important problem. Public health expenditures are one of the expenditure items of the state. In this context, an econometric analysis is applied for 24 OECD countries in the present study. The study covers the years 2006 to 2019. The relationship between poverty risk and public health expenditures for 24 OECD countries is analyzed using annual data. In the analysis, the risk of poverty is employed as the dependent variable and health expenditures as the independent variable. The study aims to analyze the relationship between the risk of poverty and public health expenditures in 24 OECD countries. It contributes to the literature in terms of analyzing a large sample using up-to-date data and being the first study to analyze the relationship between public health expenditures and poverty using the relevant variables. The method used in the study is the Westerlund Variance Ratio Panel Cointegration test. In the study, the stationarity test of the series is tested via the CIPS panel unit root test. The long-term cointegration coefficients are estimated by the Mean Group Estimator method. Results show that there is a long-term cointegration relationship between public health expenditures and the risk of poverty. In addition, it has been concluded that the increase in health expenditures reduces the

risk of poverty in the long run.

Key Words: *Public Health Expenditures, Ratio of Poverty Risk, Panel Cointegration Analysis*

JEL Codes: *C01, C23*

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetleri gerek kamu gerekse özel sektör tarafından finanse edilen bir hizmet türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık hizmetleri ülkeler için çoğunlukla yarı kamusal bir hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. (Çınar ve Has, 2021:115). Sağlık hizmetleri bireyler için son derece önemli ve vazgeçilemez ihtiyaçlardan birisidir. Sağlık hizmetleri bireylerin hayatlarını devam ettirebilmesi amacı açısından temel insan hakları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinden faydalanmak için belli maliyetlere katlanmak gerekmektedir. Bireylere daha iyi sağlık hizmeti sağlamak amacı ile devletler birtakım harcamalar gerçekleştirmektedir. Kamu harcama kalemlerinden bir tanesi olan sağlık harcamaları da bu anlamda ekonomi ile ilişkilidir.

Yoksulluk kavramı ise bireylerin günlük temel ihtiyaçlarının büyük bir kısmını veya bu ihtiyaçların tamamını karşılayamama durumunu ifade etmektedir. Yoksul olarak tanımlanan bireyler yeteri kadar gelir elde edemediğinden dolayı günlük ihtiyaçlarını karşılayabilme konusunda problem yaşayan kişilerdir (Tokatlıoğlu ve Tokatlıoğlu, 2014: 2). Yoksulluk yalnızca gelişmekte olan ülkelerin bir problemi değildir aynı zamanda gelişmiş ülkelerinde çözüm üretmesi gereken insanlığın en büyük sorunlarından bir tanesidir (Has, 2018: 3). Gelişmiş, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin hepsinde son serece ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde tüm dünyanın bir sorunu hale gelmiş olan yoksulluk sorununa ülkeler sosyal devlet anlayışı gereği birtakım politikalar üretmeye çalışmaktadır.

Yoksulluk, sağlık hizmetleri ile yakından ilişkilidir. Toplumlarda özellikle sık görülen hastalıkların nedenlerinden bir tanesi de yoksulluk olarak görülmektedir. Yoksulluk ile sağlık sorunları arasındaki bir ilişki bulunduğu bilinmektedir (Pala, 2019: 52).

Bireyler koruyucu sağlık hizmetleri veya tedavi için verilen sağlık hizmetlerinden faydalanmak istemektedirler. Özellikle tedavi için talep ettikleri sağlık hizmetlerine yapılan harcamalar dolayısıyla kişilerin normal koşullarda satın alabileceği mal ve hizmetlere olan talepleri azalabilmektedir. Bazı durumlarda sağlık hizmetlerine yapılan harcamalar gelirin büyük bir bölümünü kapsayabilmektedir. Bu tür durumlarda kişi günlük gıda, barınma gibi ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz duruma gelerek temel gereksinimlerini karşılayamaz. Kişi bu türden harcamaları kendisi

gerçekleştiriyor ise bu durum toplumlarda yoksulluğun artmasına veya yoksulluğun derinleşmesine yol açabilmektedir (Tokathoğlu ve Tokathoğlu, 2014: 3). Bireylerin bütçeleri üzerindeki sağlık hizmetlerine ayrılan pay azaldıkça bireyler diğer temel gereksinmelerine de daha fazla kaynak ayırabilmektedir.

Bu çalışmada yoksulluk riski ve kamu sağlık harcamaları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışma 24 ülke verileri için 2006 ile 2019 yılları arasını kapsamaktadır. Yoksulluk riski oranı bağımlı değişken, kamu sağlık harcamaları oranı ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Yoksulluk riski oranı EUROSTAT, sağlık harcamalarına ilişkin veriler ise OECD'den temin edilmiştir. Çalışma güncel veriler kullanılarak geniş bir örneklem üzerinden analizler gerçekleştirilmesi ve yoksulluk riski ile kamu sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi ilgili değişkenler kullanılarak analiz eden bir çalışma olması yönlerinden literatüre katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada giriş bölümünün ardından ikinci bölümde literatür taraması, üçüncü bölümde yoksulluk ve sağlık harcamaları, dördüncü bölümde veri ve model, beşinci bölümde yöntem ve bulgular, altıncı bölümde ise sonuç bölümü yer almaktadır.

2. LİTERATÜR

İktisat literatüründe genel anlamda incelendiğinde yoksulluk ile sağlık arasındaki ilişki genel anlamda katastrofik, diğer bir ifadeyle bireylerin gerçekleştirdikleri sağlık harcamaları ile yoksulluk arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmıştır. Katastrofik sağlık harcaması bireylerin kendilerinin yaptığı sağlık harcamalarının gelirlerinin belirli bir miktarını aşması durumunda meydana gelmektedir. Dolayısıyla çalışmalar genel anlamda katastrofik sağlık harcamalarının bireylerin gelirleri içerisindeki oranı tespit etmeye ve katastrofik sağlık harcamaları ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemeye odaklanmıştır. Bu anlamda uluslararası alanda yapılan çalışmalar şu şekildedir: Ceehn (2002) gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında Çek Cumhuriyeti, Romanya, Polonya ve Macaristan ülkelerinde bireylerin kendilerinin gerçekleştirmiş olduğu sağlık harcamaları ve bu harcamaları etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Yapılan çalışmada yoksulların, yoksul olmayan kişilere göre kendi ceplerinden sağlık harcaması gerçekleştirme olasılıklarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Xu ve diğerleri (2003) yapmış oldukları çalışmalarında 59 ülke için katastrofik sağlık harcamalarının tespit edilmesini amaçlamışlardır. Çalışmalarında 59 ülke içerisinde orta-düşük gelire sahip ülkelerin ve Latin Amerika ülkelerinde bireylerin kendi gerçekleştirmiş oldukları katastrofik sağlık harcaması oranlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yoksulluğun sağlık harcamalarını artıran en önemli nedenlerden bir tanesi olduğu sonucu elde edilmiştir. Su ve diğerleri (2006) çalışmalarında Burkino Faso içerisinde yer alan Nouna yerleşkesi için sağlık harcamalarının gıda dışı harcamalar

içerisindeki payından hareketle, katastrofik sağlık harcamalarını tespit etmek amaçlanmıştır. Yapılan analize göre bireylerin sağlık harcamalarının gıda dışı harcamalar içerisindeki payı %20 ve %30 oranını geçtiğinde, katastrofik sağlık harcamaları yapan hanehalkının oranının ülkede %6 ile %15 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Limwattananon ve diğerleri (2007) Tayland içerisinde katastrofik sağlık harcaması gerçekleştiren hanehalkı oranını tespit etmeyi amaçlayan çalışmasında, 2002 yılında Tayland'da katastrofik hane oranını %6,5, 2004 yılında ise %7,3 olarak tespit etmişlerdir. Devadasan ve diğerleri (2007) yapmış oldukları çalışmalarında katastrofik sağlık harcamalarını Hindistan için ele almışlardır. Yapılan çalışmada katastrofik sağlık harcamalarının %10 olduğunu varsayarak, ülke içerisinde katastrofik sağlık harcaması gerçekleştiren hanehalkı oranını %3,5 olarak tespit etmişlerdir. Xu ve diğerleri (2007) gerçekleştirdikleri çalışmalarında 1990 ile 2003 yılları arasında toplamda 89 ülke için katastrofik sağlık harcamalarının yoksullaştırıcı etkisini incelemişlerdir. Asya ülkeleri için gerçekleştirilmiş olan çalışmada hanehalklarının katastrofik sağlık harcamaları sınırı %40 olarak belirlenmiş katastrofik sağlık harcamaları yapan hanehalkı oranının, %2,3 olduğu tespit edilmiştir. Wagstaff (2007) gerçekleştirmiş oldukları analizlerinde Güney Kore, Singapur, Hong Kong ve Tayvan için sağlık harcamalarının toplam harcama içerisindeki payının %5 ile 25 oranı üstüne çıktığında, katastrofik sağlık harcamaları olduğunun tespitini yapmıştır. Hong Kong içerisinde katastrofik sağlık harcamaları yapan hanehalkı oranının %0,5, Singapur'da %6,5, Güney Kore ve Tayvan'da %5 olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Barros ve diğerleri (2011) Brezilya için katastrofik sağlık harcamalarını incelemişlerdir. Yapılan harcamalarda katastrofik sağlık harcama düzeyini %10, %20 ve %40 olarak esas almışlardır. Yapılan analizlere göre hanehalkının %15,5'i ve %3,8'i %10 ve %20 düzeyinde katastrofiye maruz kalmaktadır sonucu elde edilirken, %40 düzeyinde katastrofik sağlık harcamaları ile bireylerin sosyoekonomik durumları arasında ilişki tespit edilememiştir. Li ve diğerleri (2012) çalışmalarında katastrofik sağlık harcamaları sebebiyle yoksulluğa sürüklenen haneler üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir. Çin için gerçekleştirilen bu çalışmada sağlık sigortası bulunmayan bireylerin katastrofik sağlık harcaması gerçekleştirme olasılıklarının diğerlerine göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte kırsal bölgede yaşayan bireylerin, kırsalda yaşamayan bireylere göre katastrofik sağlık harcaması yapma olasılıklarının daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Çalışmada bireylerin katastrofik sağlık harcaması gerçekleştirme ihtimali ile mevcut ekonomik durumları arasında ters yönlü ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. You ve Kobayashi (2012) Çin için geniş bir örneklem çerçevesinde bireylerin kendilerinin gerçekleştirdiği sağlık harcamalarını etkileyen etmenleri belirlemek amacı ile çalışma yapmışlardır. Çalışmada 65 yaş üstü ve yüksek gelire sahip ülkenin orta ve doğu bölgelerinde ikamet eden ayrıca ortaokul ve üstü eğitim almış bireylerin, daha yüksek sağlık harcaması gerçekleştirdikleri

tespit edilmiştir. Minh ve diğerleri (2013) Vietnam için katastrofik sağlık harcaması ve katastrofik sağlık harcamalarının ülke içerisinde yol açtığı yoksulluğu tespit etmek amacıyla analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalışmada ülkedeki yaşlı bireylerin ve bununla birlikte kırsal bölgelerde ikamet eden bireylerin katastrofik sağlık harcaması yapma olasılıklarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu ayrıca yaşlı ve kırsal bölgelerde ikamet eden bireylerin bu durum dolayısıyla daha fazla yoksulluğa sürüklendiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Rashad ve Sharaf (2015) Mısır için katastrofik sağlık harcamaları ve bu harcamaların yükselmesi nedeniyle yoksul bireylerin oranını tespit etmek amacıyla analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada kırsal bölgeler dışında ikamet eden kişilerin ve herhangi bir sağlık güvencesine sahip olmayan bireylerin ayrıca hanelerinde küçük yaşlarda bireylerin bulunduğu hanehalklarının katastrofik sağlık harcaması gerçekleştirme ve yoksulluğa sürüklenme ihtimallerinin daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Çınar ve Has (2022) çalışmasında seçilmiş ülkeler bazında kamu harcamaları ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi 2004 ile 2018 yılları için analiz etmişlerdir. Çalışmada kamu harcamalarını temsilen kamu sağlık ve askeri harcamalar ele alınmıştır. Çalışmada sağlık harcamaları ile yoksulluk arasında %1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü ilişki bulunduğu, sağlık harcamalarındaki 1 birimlik artışın yoksulluğu 0,02 birim azalttığı tespit edilmiştir.

Literatürde uluslararası alanda olduğu gibi Türkiye üzerine çalışmalar da bulunmaktadır. Uluslararası alanda olduğu gibi Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda da bireylerin kendilerinin gerçekleştirmiş olduğu katastrofik sağlık harcamaları ve bu durumun neden olduğu yoksulluk durumunu analiz eden çalışmalar yoğunluktadır. Türkiye üzerine gerçekleştirilen çalışmalar: Yardım vd. (2010) çalışmasında, Türkiye’de katastrofik harcamaları gerçekleştiren bireylerin oranını belirlemek amaçlı analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Analizde; kırsal bölgede ikamet eden, hanesinde engelli bireyler bulunan, sağlık sigortaları bulunmayan bireylerin katastrofik sağlık harcamaları gerçekleştirme ihtimallerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yıldırım, Yılmaz ve Korucu (2011) çalışmalarında Türkiye ekonomisinde sağlık harcamalarını belirleyen faktörleri tespit etmek amacıyla çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda gelir düzeyleri, yaşlar ve eğitim seviyesi arttıkça ülkede kişilerin kendi ceplerinden yaptıkları sağlık harcamalarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Aran ve Hentschel (2012) Türkiye ekonomisinde bireylerin kendi yaptıkları sağlık harcamalarını yoksulluğa sürüklenme oranını tespit etmek amacıyla analizler gerçekleştirilmiştir. Cepten yapılan sağlık harcamalarının yoksulluğa neden olma oranının 2003 yılında %0,8, 2009 yılında %0,3 olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak bu durum istatistiksel olarak anlamlı değildir. 2003 ile 2008 yılları arasında uygulanan yeşil kart uygulamasının bireyleri sağlık harcamalarının finansal yükünden önemli ölçüde koruduğu sonucuna

ulaşmıştır. Yereli vd. (2014) gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında sağlık harcamaların yol açtığı finansal katastrofiyi inceleyen etmenleri analiz etmişlerdir. Çalışmada yapılan analizlere göre gelir dilimleri ile katastrofik harcamalar arasında negatif yönlü ilişki bulunduğu ve kırsal bölgelerde ikamet edenler ile 65 yaş üzeri bireylerin finansal anlamda yoksulluğa sürüklenme olasılıklarının daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Tokatlıoğlu ve Tokatlıoğlu (2014) yapmış oldukları analizlerinde katastrofik sağlık harcamalarının yoksulluğu artırma kapasitesini hesaplamak amacıyla analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Yapılan analizlere göre Türkiye ekonomisinde katastrofik sağlık harcamalarının yoksulluk yaratma kapasitesinin düşük olduğu ancak, yoksulluğu derinleştirme kapasitesinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tokatlıoğlu ve Tokatlıoğlu (2018) katastrofik sağlık harcamalarının ve bu harcamaları gerçekleştiren bireylerin yoksulluğa sürüklenip sürüklenmemesi ve katastrofik sağlık harcamalarının belirleyicilerini tespit etmek amacı ile analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Yapılan analizlere göre 2002 yılında katastrofik sağlık harcamaları gerçekleştiren bireylerin oranının %0,83, 2006 yılında %0,62, 2014 yılında %0,31 olduğu tespit edilmiştir. Katastrofik sağlık harcamaları nedeniyle yoksulluğa sürüklenen bireylerin oranı 2002 yılında %0,38, 2006 yılında %0,34 iken 2014 yılında ise %0,12 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Görüldüğü üzere literatürde yoğun olarak katastrofik sağlık harcamaları ve yoksulluk ilişkisi üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmaların sonuçlarına göre katastrofik sağlık harcamalarının gerek Türkiye ekonomisinde gerekse uluslararası alanda yapılan çalışmalarda yoksulluğu artırdığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Bireylerin kendi ceplerinden gerçekleştirdiği katastrofik sağlık harcamalarının yoksulluğu arttığı literatürde kabul görmektedir. Bu çerçevede çalışmada; geniş bir örneklem çerçevesinde 2006 ile 2019 yılları arasında kamu sağlık harcamaları ve yoksulluk ilişkisi incelenmektedir.

3. YOKSULLUK VE SAĞLIK HARCAMALARI

Yoksulluk kavramı çok yönlü etkilere sahip karmaşık yapısı nedeniyle tanımlanması güç bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak incelendiğinde bireylerin günlük temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak ifade edilmektedir. Yoksulluk barınma, eğitim olanakları, sosyal yaşam gereksinimleri ve sağlık hizmetlerinden mahrum kalmak anlamında kullanılmaktadır (Fortujin ve Ostendorf, 2004: 239). Yoksulluk günümüzde tüm ülkelerin ortak problemleri arasında yer almaktadır. Yoksulluk birçok farklı ülkede farklı dinamikler ve değişik nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Yoksulluğun ortaya çıkış nedenleri arasında; siyasi nedenler, bireysel ve toplumsal nedenler, çevresel nedenler ve ekonomik nedenler ön plandadır. Bununla birlikte doğal afetler, savaş, iç çatışma ve terörizm, kaynak

dağılımdaki çarpıklıklar, eğitim imkanlarından mahrum kalmak, kültürel ihtiyaçların karşılanamaması, emeğin yeterli nitelik düzeyine sahip olamaması da yoksulluğun nedenleri arasında yer almaktadır (Sarısoy ve Koç, 2010: 329). Literatürde çeşitli yoksulluk türleri bulunmaktadır. Bunlar arasında mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, insani yoksulluk gibi kavramlar ön planda yer almaktadır (Gündoğan, 2008: 43). Yoksulluk türlerine değinmek gerekirse mutlak yoksulluk; içinde bulunulan zaman ve mekan kavramlarına göre değışmeyen her ÷lke için ortak bir yoksulluk sınırının belirlenerek, ÷lkelerin içinde bulunduğu farklı koşulları dikkate almadan global yoksulluk sınırının belirlenmesidir. Görelî yoksulluk ise toplumlara özgü şartlara göre belirlenmektedir. Kavram olarak görelî yoksulluk ise bir toplumda yoksul bireyler ile ortalama gelire sahip bireyler arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma farkı olarak ifade edilmektedir. Bu durum bireylerin toplum içinde asgari düzeyin altında bir yaşam düzeyine sahip olması anlamına gelmektedir. Görelî yoksulluk kavramı sadece kaynaklara erişememek anlamına gelmemekte, o topluma özgü şartlar dahilinde ortalama gelir seviyesi esas alınarak belirlenmektedir. (Demirtürk vd, 2011: 33).

OECD genel olarak sağlık faaliyetlerini geliştirmek, bu alana yönelik yapılan koruma, geliştirme, beslenme ve bakım programlarına yönelik gerçekleştirilen tüm harcamalara sağlık harcamaları denmektedir. TÜİK ise sağlık harcamaları kapsamına, hastaneler, genel sağlık yönetimi ve sigorta maliyetleri, perakende satış diğer tıbbi malzemeler ve buna benzer kalemler dahil etmektedir (Yılmaz ve Yentürk, 2015: 4-5).

Sağlık harcamaları ve yoksulluk birbirleriyle ilişkili kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık harcamaları bireyler için vazgeçilemez bir harcama kalemi olmakla birlikte bireyler gelirlerinden sağlık hizmetlerine ne kadar çok pay ayırırlarsa, diğer ihtiyaçlarını karşılamak konusunda o kadar zorlanmaktadır. Bireylerin sağlık harcamalarına ayırdıkları pay ne kadar azalırsa, diğer mal ve hizmetlere olan talebine gelirlerinden ayıracakları pay o kadar artacaktır. Toplumda bireylerin kişisel gelirlerinden sağlık hizmetlerine ayırdıkları pay arttıkça toplumda yoksullaşma o kadar yoğun görülebilecek iken, sağlık hizmetlerine ayıracakları pay ne kadar azalırsa o kadar yoğunluk azalabilmektedir. Öte yandan yoksulluğun artması sağlık hizmetlerine olan talebi artırabilmektedir. Çünkü yoksulluk ile sağlık sorunları birbirleriyle yakından ilişkili kavramlardır. Yoksulluk; beslenme yetersizliği, bireyler için uygun olmayan barınma koşulları için ortam hazırlamakla birlikte pek çok yönüyle sağlık problemlerini tetikleyici rol oynamaktadır (Pala, 2019: 52).

4. VERİ VE MODEL

Bu çalışmada, 2006-2019 yılları arası, yoksulluk riski ve sağlık harcamalarına ilişkin yıllık veriler ele alınarak, seçilmiş 24 OECD ülkesi için yoksulluk riski ve sağlık harcamaları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analizde transfer harcamaları dahil edilmeden hesaplanan yoksulluk riski oranı (poverty) bağımlı değişken, sağlık harcamaları oranı (health) ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Yoksulluk riski oranı EUROSTAT veritabanından, sağlık harcamalarına ilişkin veriler ise OECD'nin sitesinden elde edilmiştir. Ekonometrik analiz için E-Views 10 ve Stata 14.2 paket programı kullanılmıştır.

Çalışmada ele alınan ülkeler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Analizde Yer Alan OECD Ülkelerinin Gösterimi

ÜLKELER		
1. Belçika	9. Fransa	17. Polonya
2. Çekya	10. İtalya	18. Portekiz
3. Danimarka	11. Letonya	19. Slovenya
4. Almanya	12. Litvanya	20. Slovakya
5. Estonya	13. Lüksemburg	21. Finlandiya
6. İrlanda	14. Macaristan	22. İsveç
7. Yunanistan	15. Hollanda	23. Norveç
8. İspanya	16. Avustralya	24. Türkiye

Analizde yer alan modelin matematiksel gösterimi ise denklem (1.1)'de yer almaktadır.

$$\text{Model: } \text{poverty}_{it} = \alpha_i + \beta_1 \text{health}_{it} + \epsilon_{it} \quad (1.1)$$

Eşitlik (1.1)'de i paneldeki birimleri oluşturan ülkeleri, t zaman boyutunu, α_i birim etkileri, β_1 eğitim katsayısını, poverty_{it} yoksulluk riski oranını ve health_{it} ise kamu sağlık harcamaları oranını temsil etmektedir.

5. YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmada yoksulluk riski ve sağlık harcamaları arasında uzun dönemli bir eşbütünleşik ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır. İlk olarak, eğitim katsayılarının homojenliğinin incelendiği Hsiao (1986) homojenlik testi uygulanmıştır. Daha sonra paneli oluşturan birimler arasında bir yatay kesit bağımlılığı araştırması yapılmıştır. Birimler arası yatay kesit bağımlılığının tespitinden sonra, her iki değişken için yatay kesit bağımlılığı esnekliği sağlayan ve Pesaran (2007) çalışmasında önerilen CIPS panel birim kök testi uygulaması yapılmıştır. Bunun yanında, Westerlund (2005) çalışmasında önerilen Variance Ratio panel eşbütünleşme testi yapılmış ve uzun dönem parametre tahminleri için Pesaran ve Smith (1995) çalışmasında geliştirilen Mean Group Estimator yöntemi kullanılmıştır.

Analizin ilk aşamasında Hsiao (1986) çalışmasında geliştirilen homojenlik testi uygulaması yapılmıştır. H_0 = Eğitim katsayıları homojendir ve H_1 = Eğitim katsayıları heterojendir hipotezlerinin incelemesinin yapıldığı homojenlik testine ilişkin bulgular Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Hsiao Homojenlik Testine İlişkin Bulgular

F İstatistiği	P Değeri
7.4392	1.44E-18

Tablo 2’de yer alan olasılık değeri %5’e göre istatistiki olarak anlamlıdır ve temel hipotez reddedilmektedir. Alternatif hipoteze göre panelde yer alan yatay kesitlerdeki eğitim katsayılarının heterojenlik gösterdiği kabul edilmektedir.

Analizin ikinci aşamasında her iki değişkende paneli oluşturan birimler arasında bir yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı incelenmiştir. Bunun için Breusch-Pagan LM, Pesaran scaled LM, Bias-correlated scaled LM ve Pesaran CD testleri uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığına ilişkin bulgular Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 3: Değişkenlerde Yatay Kesit Bağımlılığına İlişkin Göstergeler

Poverty		
Test	Statistic	Prob
Breusch-Pagan LM	742.8700	0.0000***
Pesaran scaled LM	19.8713	0.0000***
Bias-corrected scaled LM	18.9482	0.0000***
Pesaran CD	3.8577	0.0001***
Health		
Breusch-Pagan LM	1275.417	0.0000***
Pesaran scaled LM	42.5380	0.0000***
Bias-corrected scaled LM	41.6149	0.0000***
Pesaran CD	19.5588	0.0000***

***%1, **%5 ve *%10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3’ de yer alan olasılık değerleri incelendiğinde, “yatay kesit bağımlılığının olmadığı”ni öne süren temel hipotez reddedilmektedir. Buna göre, paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, panel birimlerini oluşturan ülkelerde meydana gelebilecek şokların diğer ülkeleri de etkisi altına alabileceğini göstermektedir. Bu yüzden, politikalar tasarlanırken diğer ülkelerin geliştirdiği politikaların da dikkate alınması yerinde olacaktır.

Panelde birimler arası yatay kesit bağımlılığı tespit edildikten sonra, her iki değişken için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve Pesaran (2007) çalışmasında önerilen CIPS birim kök testi uygulaması yapılmıştır. Burada, Im, Pesaran ve Shin (2003) çalışmasında önerilen t istatistiğinin geliştirilmiş şekli olan CIPS istatistiğine yer verilmektedir. Bu istatistiğe ilişkin kritik değerler ise Pesaran (2007) çalışmasında yer almaktadır. Buna göre, CIPS birim kök testine ilişkin bulgular Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 4: CIPS Birim Kök Testine İlişkin Göstergeler

Değişkenler	Sabitli & Trendli
Poverty	-2.471
Farkpoverty	-4.411***
Health	-2.293
Farkhealth	-5.262***

CIPS istatistiğine yönelik kritik değerlerin yorumu Pesaran (2007) çalışmasındaki tablolara göre, sabitli ve trendlide ***%1 -3.00, **%5 -2.77 ve *%10 anlamlılık için -2.65 kritik değerler baz alınarak yapılmıştır. Optimal gecikme uzunluğu ise, SIC kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 4’de yer alan CIPS istatistik değerleri Pesaran (2007) çalışmasında yer alan kritik değerlerle karşılaştırılmıştır. Yatay kesit bağımlılığını ele alan CIPS panel birim kök testi istatistik değerleri incelendiğinde, değişkenlerin düzey değerlerde durağan oldukları tespit edilmiştir. Birinci farklarda ise, her iki değişkenin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu aşamadan sonra ilgili değişkenlerle yapılacak analizlerde sahte regresyon oluşma ihtimalinin ortadan kalktığı görülmektedir. Bu aşamadan sonra yoksulluk riski ve kamu sağlık harcamaları arasında bir eşbütünleşme ilişkisi araştırması yapılmıştır.

Çalışmada eğim katsayılarında heterojenlik ve birimler arası yatay kesit bağımlılığı da göz önünde bulundurularak Westerlund (2005) çalışmasında geliştirilen Variance Ratio panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Testte yer alan hipotezler ise, $H_0 =$ Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur ve $H_1 =$ Değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişki mevcuttur şeklinde ifade edilmiştir. Sonuçlara ilişkin bulgular Tablo.4’de yer almaktadır.

Tablo 5: Westerlund Variance Ratio Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Variance Ratio	Statistic	p-value
Trendli	1.7538	0.0397**

Tablo 5’de yer alan olasılık değeri incelendiğinde temel hipotez %5 anlamlılık düzeyine göre reddedilmektedir ve değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir.

Eşbütünleşme ilişkisi tespitinden sonra, uzun dönem katsayı tahmini için Pesaran ve

Smith (1995) çalışmasında önerilen Mean Group Estimator yöntemi kullanılmıştır. Uzun dönem katsayı kapsamındaki bulgular Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 6: Panel Mean Group Estimator Uzun Dönem Parametre Tahminine İlişkin Bulgular

Bağımlı Değişken (poverty)	Katsayı	Std. Hata	Olasılık
Health	-0.5303	0.2900	0.0674*
C	22.5569	1.4410	0.0000***

***%1, **%5 ve *%10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir

Tablo 6’ da yer alan göstergelere göre, kamu sağlık harcamaları değişkeninin uzun dönem katsayı değeri negatiftir ve %10 düzeyine göre istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre, kamu sağlık harcamalarındaki %1’lik artış yoksulluk riskini %0.53 oranında azaltmaktadır. Sağlık harcamaları yoksulluk riskini uzun dönemde negatif olarak etkilemektedir ve bu sonuç iktisadi beklentiyle de uyumlu olarak elde edilmiştir.

6. SONUÇ

Yoksulluk; gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler dahil tüm ülkeler için yadsınamaz bir sorundur. Günümüzde tüm dünya için ciddi bir problem haline gelen yoksulluğun, tüm dünyada çözülmesi gerekmektedir. Yoksullukla mücadele konusunda ülkelere önemli görevler düşmektedir. Bu anlamda uygulanacak politikalar yoksulluğun giderilmesi açısından araç olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda çalışmada 2006 ile 2019 yılları arasında yoksulluk ile kamu sağlık harcamaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yıllık veriler kullanılarak 24 ülke için analizler gerçekleştirilmiştir. Analizlerde bağımlı değişken yoksulluk, bağımsız değişken ise sağlık harcamalarıdır. Çalışmada panel eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre yoksulluk ile kamu sağlık harcamaları arasında eşbütünleşik bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan elde edilen bulgular dahilinde sağlık harcamalarındaki 1 br.’lik artışın ülkelerde yoksulluk riskini 0.53 br. azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Devletlerin yapmış olduğu sağlık harcamaları ülkelerde yoksulluk riskini azaltmaktadır. Dolayısıyla günümüz dünyasında ülkelerde son derece ciddi bir sorun olan yoksulluk riskini azaltmak hususunda kamu sağlık harcamaları araç olarak kullanılabilir. Mevcut çalışmalarda; genel anlamda yoksulluk ile katastrofik sağlık harcamaları arasındaki ilişki incelenmiş ve katastrofik sağlık harcamaları arttığında, yoksulluğun da arttığı sonucuna ulaşan çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmüştür. Bireylerin

kendilerinin yaptığı sağlık harcamalarının ülkede yoksulluğu artırdığı, artan yoksulluk ile birlikte insanların günlük ihtiyaçlarını karşılayamadıkları ve sağlık sorunlarının daha da arttığı görülmektedir. Bu çalışmada ise yoksulluk ile kamu sağlık harcamaları arasındaki ilişki incelenerek kamu sağlık harcamaları arttığında yoksulluk riskinin azaldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla devletin yaptığı sağlık harcamaları hem bireylerin koruyucu ve tedavi edici sağlık imkanlarından daha fazla yararlanmasını sağlamakta hem de sağlık sorunlarına kendi ceplerinden daha az harcama yaparak, günlük ihtiyaçlarını karşılamak adına gelirlerinden daha fazla pay ayırmalarına imkan vermektedir. Kamu sağlık harcamaları bu anlamda ülkelerde yoksulluğu azaltmak açısından bir araç olarak kullanılabilir.

Çalışmanın kısıtlı sayıda değişkenden oluşması ve kısıtlı dönemi kapsayan analizler gerçekleştirilmesi makalenin sınırlılıklarıdır. Çalışmanın sahip olduğu kısıtlılıklar, bundan sonra ilgili konu ile ilgili yapılacak olan çalışmalara motivasyon teşkil edebilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya birlikte ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Aran, M., Hentschel, J. (2012). Protection in Good and Bad Times? The Turkish Green Card Health Program, The World Bank Europe and Central Asia Region Human Development Department.

Barros, A., Bastos, J., Dmaso, A. (2011). Catastrophic Spending on Health Care in Brazil: Private Health Insurance Does not Seem to be the Solution, Cad. Saude Publica, 254-262.

Ceehn (2012). Central and Eastern European Health Network, Formal and Informal Household Spending on Health: A Multicountry Study in Central and Eastern Europe.

Çınar, S., Has, B. (2021). The Relationship Between Health Expenditure and Economic Growth: The Case of Turkey, ISPEC International Journal of Social Sciences&Humanities 5(2):114-128.

Çınar, S. & Has, B. (2022). Seçilmiş Ülkeler Kapsamında Yoksulluk ve Kamu Harcamaları İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 11 (2), 171-181. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sid/issue/70410/1078591>

Demirtürk, R. B., Bozkuş, N., Cephe, A., Aktaş, B., Afşar, S. T., Çıngı, H. (2011). Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma, *Jornal of Sociological Research*, 14(1), s.31-67.

Devadasan, N., & Criel, B., & Van Damme, W. (2007). Indian Community Health Insurance Schemes Provide Partial Protection Against Catastrophic Health Expenditure. *BMC Health Services Research*, 7(43).

Fortuijn, Joos Droogleever; Ostendorf, Wim. (2004). Gender and Urban Poverty: Single Mothers in Amsterdam, *Geo Journal*, Vol: 61, No: 3, 239-246.

Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, Ankara Sanayi Odası (ASO), OcakŞubat 2008, ss.42-56, <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedia/ocaksubat2008/Dosya.pdf>, Erişim Tarihi: 18.07.2021).

Has, B. (2018). Yoksulluğu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Türkiye Örneği Düzey 1 Bölgeleri, Yüksek Lisans Tezi.

Hsiao, C. (1986). Analysis of Panel Data. *Econometric Society Monographs*. No:11, Cambridge University Press.

Im, K., Pesaran, H. and Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogenous Panel, *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.

Li, Y. & Q. Wu & L. Xu & D. Legge & Y. Hao & L. Gaoa & N. Ning & G. Wan (2012). Factors affecting catastrophic health expenditure and impoverishment from medical expenses in China: policy implications of universal health insurance, *Bulletin of the World Health Organization*, 90(9), 633-712.

Limwattananon, S., Tangcharoensathien, V., Prakongsai, P. (2007). Catastrophic and Poverty Impacts of Health Payments: Results from National Household Surveys in Thailand. *Bulletin of World Health Organisation*, 85(8).

Minh, V.H. & N.T.K. Phuong & P. Saksena, & C.D. James & K. Xu (2013). Financial burden of household out-of pocket health expenditure in Viet Nam: Findings from the National Living Standard Survey 2002-2010, *Social Science & Medicine*, 96, 258-263.

Pala, K. (2019). Yoksulluk ve Sağlık, *Toraks Bülteni* (<https://www.toraks.org.tr/site/community/downloads/2478>)

Pesaran, M.H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross

Section Dependence, *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.

Pesaran, M. H., & R. P. Smith. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics* 68: 79–113.

Rashad, A.S. & M.F. Sharaf (2015). Catastrophic and Impoverishing Effects of Out-of-Pocket Health Expenditure: New Evidence from Egypt, *Journal of Economics*, 5(5), 526-533.

Sarısoy, İ., Koç, S. (2010). Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi, *Maliye Dergisi*, 158, 326-348.

Su, T. T., Kouyate, B., Flessa, S. (2006). Catastrophic Household Expenditure for Health Care in a Low-Income Society: A Study from Nouna District, Burkina Faso. *Bulletin of World Health Organisation*, 84(1), 21-27.

Xu, K., & Evans, D. B., & Carrin, G. (2007). Protecting Households From Catastrophic Health Spending. *Health Affairs*, 26(4), 972-83.

Xu, K., & Evans, D. B., Kawabate, K. (2003). Household Catastrophic Health Expenditure: A Multicountry Analysis. *Lancet*, 362(9378), 111–17.

Tokatlıoğlu, İ., Tokatlıoğlu, Y. (2014). Türkiye’de 2002-2011 Yılları Arasında Katastrofik Sağlık Harcamalarının Yoksulluk Yaratma Kapasitesi, *Ekonomik Yaklaşım*, 24(87), 1-36.

Tokatlıoğlu, Y., Toaktlıoğlu, İ. (2018). Türkiye’de Katastrofik Sağlık Harcamaları ve Bu Harcamaları Belirleyen Faktörler: 2002-2014 Dönemi, *Sosyoekonomi* 26(35), 59-78.

Wagstaff, A., & van Doorslaer, E. (2003). Catastrophe and Impoverishment in Paying for Health Care: with Applications to Vietnam 1993–98. *Health Economics*, 12(11), 921–34.

Westerlund, J. (2005). New simple tests for panel cointegration, *Econometric Reviews*, 24, 297–316.

Yardim, M. S., & Cilingiroglu, N., & Yardim, N. (2010). Catastrophic Health Expenditure and Impoverishment in Turkey. *Health Policy*, 94(1), 26–33.

Yereli, A.B. & A.M. Köktaş & I.Ş. Selçuk (2014). Türkiye’de Katastrofik Sağlık Harcamalarını Etkileyen Faktörler, *Sosyoekonomi*, 22(22), 273-296.

Yıldırım, J. & E. Yılmaz & N. Korucu (2011). The Determinants of Out-of-pocket Payments: Evidence from Selected Hospitals in Ankara, Turkey, *Applied Economics Letters*, 18(12), 1159-1162.

Yılmaz, V., Yentürk, N. (2015). Türkiye’de Sağlık Harcamalarına Tarihsel Bir Bakış, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi, 1-17.

You, X. & Y. Kobayashi (2011). Determinants of out-of-pocket health expenditure in China: analysis using China Health and Nutrition Survey data, Applied Health Economics Health Policy, 9(1), 39-49.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

ENFLASYON HEDEFLEMESİ STRATEJİSİ VE SEÇİLMİŞ ÜLKE UYGULAMALARI*

Sevdağül DENGİZ¹

Doktorant

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: sevdaguldengiz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0506-0275

Bekir GÖVDERE

Prof. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: bekirgovdere@sdu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7923-2183

Öz

Bu çalışmada enflasyon hedeflemesi stratejisi ve ülke örnekleri incelenmiştir. Çalışmanın temel sorusu ülkeler arasındaki uygulama farklılıklarının enflasyon hedeflemesinin başarısını ne yönde etkilediğini anlamaktır. Bu amaçla gelişmiş ülkelerden Yeni Zelanda, İngiltere ve Kanada örnekleri; gelişmekte olan ülkelere Brezilya, Şili ve Türkiye örnekleri betimsel yöntemle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre iki ülke grubu arasında temel benzerlik merkez bankası

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi Sevdağül Dengiz'in "Enflasyon Hedeflemesi Döviz Kuru İlişkisinin Analizi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ **Sorumlu Yazar:** sevdaguldengiz@gmail.com

Atıf (APA): Dengiz, S. & Gövdere, B., (2022), Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ve Seçilmiş Ülke Uygulamaları, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (2): 122-145., <https://doi.org/10.53881/hiad.1150819>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

bağımsızlığının yasal güvenceye alınmasıdır. İki ülke arasındaki temel farklılıklar ise hedefledikleri enflasyon oranlarının farklı olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Enflasyon Hedeflemesi, Merkez Bankaları, Beklenti Yönetimi, İletişim Politikası*

Alan Tanımı: *İktisat (Makro İktisat)*

INFLATION TARGETING STRATEGY AND SELECTED COUNTRY PRACTICES

Abstract

In this study inflation targeting strategy and country examples are examined. The main questions of the study is whether there are differences and similarities between the practices of developed and developing countries. For this purpose, examples from developed countries such as New Zealand, England and Canada; the applications of Brazil, Chile and Turkey from developing countries were analyzed with descriptive method. According to the findings, the main similarity between the two country groups is the legal guarantee of central bank independence. The main differences between the two countries are the different inflation rate they target.

Key Words: *Inflation Target, Central Banks, Expectation Management, Communication Policy.*

JEL Codes: *E0, E52*

1. GİRİŞ

21. yüzyılda merkez bankalarının yaşadığı en önemli sorunlardan biri ekonomik istikrarı sağlayabilmek için para politikasında hangi stratejinin uygulanması gerektiğidir. Ülkelerin ekonomik, mali, sosyal ve kültürel yapılarının farklılık göstermesi, diğer bir ifadeyle tek bir sorun ve tek bir reçetenin söz konusu olmaması, merkez bankalarının uygulayacakları stratejinin seçiminde dikkate almaları gereken en önemli konulardan biridir.

Enflasyon hedeflemesi stratejisi, nominal GSYH, döviz kuru ve parasal hedefleme stratejilerinin fiyat istikrarını sağlamada başarısız olması üzerine gündeme gelmiştir. Enflasyon hedeflemesi stratejisi, parasal hedefleme ve döviz kuru hedeflemesi gibi ara hedefler yerine doğrudan doğruya enflasyonun hedeflenmesini içeren bir para politikası stratejisidir. İlk defa 1990 yılında Yeni Zelanda tarafından başarılı bir şekilde uygulanan enflasyon hedeflemesi zamanla birçok ülke tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Enflasyon hedeflemesini diğer para politikası stratejilerinden ayıran en önemli özellik, merkez bankalarının (MB) hedeflenen enflasyon oranlarına ulaşmada değişik para politikası araçlarını kullanabilmesidir.

Böylece merkez bankası enflasyon hedefinde başarılı olup olmaması konusunda tek sorumlu olarak görülmektedir (detaylı bilgiler için bakınız; Öztürk, 2009: 191-192; Croce ve Khan, 2000: 3-4).

Mishkin (1999)' e göre uzun dönemli para politikalarında fiyat istikrarının önceliği konusunda artan bir uzlaşma ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bu uzlaşmaya rağmen, fiyat istikrarı hedefinin gerçekleştirilebilmesi için para politikasının nasıl yürütülmesi gerektiği sorunu hala devam etmektedir (Mishkin, 1999: 580). Sorunu açıklığa kavuşturmak için bu çalışmada, para politikası stratejilerinden enflasyon hedeflemesi, gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülkeler bazında incelenecektir. Gelişmiş ülkelerde enflasyon hedeflemesi kapsamında Yeni Zelanda, Kanada ve İngiltere ülkelerine; gelişmekte olan ülkelere enflasyon hedeflemesi kapsamında ise Brezilya, Şili ve Türkiye ülkelerine değinilecektir. Bu bağlamda enflasyon hedeflemesi stratejisinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki performansı incelenerek mukayese edilecektir.

2. ENFLASYON HEDEFLEMESİ

Enflasyonla mücadelede para politikası stratejisinin tarihsel gelişim sürecinde son aşama enflasyon hedeflemesidir. Enflasyon hedeflemesi (EH) gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelere başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Günümüzde de çok sayıda ülke tarafından uygulanmaya devam edilen bir para politikası stratejisidir.

Ülkelerin çoğunda, parasal hedefleme veya sabit döviz kuru konusundaki deneyimleri yetersiz kalmış ve para politikasının yürütülmesi için yeni bir çerçeveye ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle enflasyon hedeflemesinin kullanılması, merkez bankaları tarafından benimsenen para politikası stratejilerinin evriminde bir sonraki adım olarak görülmektedir (Mishkin, 1998: 18). Parasal büyüklüklerle enflasyon gibi hedef değişkenler arasındaki ilişkinin bozulmasıyla birlikte birçok ülke fiyat istikrarını sağlamaya yönelik para politikası stratejisi olarak enflasyon hedeflemesini benimsemiştir. 1990'da Yeni Zelanda, enflasyon hedeflemesini resmi olarak benimseyen ilk ülke olmuştur. Yeni Zelanda'yı 1991'de Kanada, 1992'de İngiltere, 1993'te İsveç ve Finlandiya, 1994'te İspanya izlemiştir. Şili ve İsrail de enflasyon hedeflemesinin farklı bir formunu benimsemiştir. Tablo 1'de ülkelerin EH' ye başladıkları yıllara göre sıralanmış olarak verilmektedir:

Tablo 1: Yıllara Göre Enflasyon Hedeflemesi Uygulayan Ülkeler

Yıllar	Enflasyon Hedeflemesi Uygulayan Ülkeler
1990	Yeni Zelanda
1991	Kanada
1992	İngiltere
1993	Avustralya, İsveç, Finlandiya
1994	İspanya
1997	Çek Cumhuriyeti, İsrail
1998	Polonya
1999	Brezilya, Şili, Kolombiya
2000	Güney Afrika, Tayland, İsviçre
2001	Macaristan, Meksika, İzlanda, Güney Kore, Norveç
2002	Peru, Filipinler
2005	Guatemala, Endonezya, Romanya, Slovakya
2006	Sırbistan, Türkiye, Ermenistan
2007	Gana, Uruguay
2009	Arnavutluk, Gürcistan
2011	Paraguay, Uganda
2012	ABD, Dominik Cumhuriyeti
2013	Japonya, Moldova
2015	Hindistan, Kazakistan, Rusya, Ukrayna
2016	Arjantin

Kaynak: IMF verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

1990'lı yıllarda gelişmiş ülkelerde uygulanmaya başlanılan enflasyon hedeflemesi stratejisinde temel amaç olarak fiyat istikrarını belirlemiştir. Ülkeler, 2008 küresel finansal krizden sonra tek başına fiyat istikrarının yeterli olmayacağını ve fiyat istikrarının yanında finansal istikrarında hedeflenmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Ağcadağ, 2021: 88). Enflasyon hedeflemesi stratejisi, “MB'nin nihai hedefi olan fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülebilmesi amacıyla yönelik olarak para politikasının makul bir dönem için belirlenen sayısal bir enflasyon hedefi ya da hedef aralığına dayandırılması ve bunun kamuoyuna açıklanması” şeklinde tanımlanmaktadır (TCMB, 2005: 3). Bernanke ve Mishkin'e göre ise enflasyon hedeflemesi, hükümet, MB ya da merkez bankası ve hükümetin birleşmesi sonucu niceliksel bir hedefin ilan edilmesidir (Bernanke ve Mishkin, 1997: 2).

Enflasyon hedeflemesi birkaç faktörün varlığını gerektirmektedir. Bu faktörlerin birincisi, orta vadeli sayısal enflasyon hedefinin açıklanması; ikincisi, para politikasının uzun dönem birincil amacının fiyat istikrarı olduğu konusundaki

kurumsal sorumluluk; üçüncüsü, para politikası konusunda karar vermede kullanılan birçok değişkenin kullanıldığı bilgi içerikli bir strateji; dördüncüsü, politika yapıcılarının planları ve görevleri hakkında kamuoyuyla ve piyasalarla iletişim yoluyla para politikası stratejisinin şeffaflığının artırılması ve son olarak enflasyonla ilgili amaçlara ulaşılabilmesi için merkez bankasının hesap verebilirliğinin artmasıdır (Mishkin, 2000: 105).

Enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulanabilmesi ve başarılı olabilmesi için ekonomide bazı ön koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu önkoşulları şu şekilde belirtebiliriz (Batini ve Laxton, 2007: 480-482):

- ◆ Merkez Bankası para politikası araçlarını kullanmada tamamen bağımsız olmalıdır,
- ◆ Merkez Bankasının finansal istikrar amacı olmalıdır,
- ◆ Açık bir nominal çıpa kabul edilmelidir,
- ◆ Finansal sistemin özellikle de bankacılık sisteminin sağlam olması gerekmektedir,
- ◆ Para politikasının fiyat istikrarı hedefine odaklanmalıdır,
- ◆ Gelişmiş mali piyasalar olmalıdır,
- ◆ Şeffaflık ve hesap verebilirlik, olmalıdır.

Enflasyon hedeflemesinin birçok avantajı vardır. Döviz kuru hedeflemesinin aksine parasal hedefleme gibi enflasyon hedeflemesi de para politikasının yurtiçi hususlara odaklanmasını ve ülke ekonomisine yönelik şoklara yanıt vermesini sağlamaktadır. Aynı zamanda enflasyon hedeflemesi para otoritesinin, para politikası için en iyi ayarlamayı belirlemesinde sadece bir değişkeni değil, mevcut tüm bilgileri kullanmasını sağlamaktadır.

“Döviz kuru hedeflemesi gibi enflasyon hedeflemesi de kamuoyu tarafından kolayca anlaşılır olma ve bu yüzden oldukça şeffaf olma özelliği vardır. Net bir sayısal enflasyon hedefi merkez bankasının hesap verilebilirliğini artırır. Enflasyon hedeflemesi, merkez bankasının, aşırı genişleyici politikalar izleyerek, üretim ve istihdamı artırır ve zaman tutarsızlığı sorunuyla karşı karşıya kalma olasılığını azaltır. Ancak zaman tutarsızlığının, merkez bankası üzerindeki aşırı genişlemeci politikalar uygulanması yönündeki siyasi baskılardan kaynaklanma olasılığı daha yüksek olduğu için, enflasyon hedeflemesinin önemli bir avantajı, merkez bankasının uzun vadede ne yapamayacağından daha çok ne yapabileceği yönündeki politik tartışmalara odaklanmaya yardım eder. Bu nedenle enflasyon hedeflemesi, merkez bankası üzerindeki siyasi baskıları azaltma ve böylece zamansal tutarsızlık olasılığını azaltma potansiyeline sahiptir” (Mishkin, 2014: 253).

Enflasyon hedeflemesi uygulayan bütün ülkeler, tüketici fiyat endeksinden hesaplanan sıfırın üzerinde bir enflasyon oranı seçmişlerdir. Örneğin, Yeni Zelanda enflasyon hedefi için % 1.5 gibi en düşük ortalamayı seçerken İsrail % 8,5 gibi daha yüksek bir ortalamayı seçmiştir.

Enflasyon hedeflemesi rejiminin bir diğer önemli özelliği, geleneksel istikrar hedeflerini göz ardı etmemeleridir. Enflasyon hedeflemesi uygulayan tüm ülkeler, zamanla orta dönem enflasyon hedefini uzun dönem enflasyon hedefine göre düşürerek, üretim düşüşlerini en aza indirmek için dezenflasyona kademeli yaklaşma konusunda isteklidirler. Bununla birlikte başta Kanada Merkez Bankası olmak üzere enflasyon hedeflemesi uygulayan birçok ülke, hedef aralığını vurgulayarak, negatif toplam talep şokları olduğunda reel ekonominin istikrara kavuşmasına yardımcı olmuştur. Enflasyon hedefi, merkez bankasının toplam harcamalardaki azalmaya cevap verme esnekliğini artırmaktadır. Çünkü enflasyon oranının hedef aralığının altına düşmesine neden olan toplam talepte bir azalma, merkez bankasının enflasyon beklentilerinde bir artışı tetikleme yönünde kaygıları olmadan otomatik olarak para politikasının gevşetilmesini uyarabilir (Mishkin, 2014: 254).

İletişim politikaları enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkelerde, merkez bankaları kamuya, politika yapıcılara ve finans piyasalarına şunları açıklamak için kullanılır: Birincisi, enflasyon hedeflemesinin mantığını içeren para politikasının amaçları ve sınırları; ikincisi, enflasyon hedefinin sayısal değeri ve nasıl belirlendiği; üçüncüsü, mevcut ekonomik koşullar göz önüne alındığında mevcut hedeflere nasıl ulaşılabileceği ve son olarak hedeften sapmaların nedenleri. Bu iletişim çabaları; para politikası, faiz oranları ve enflasyon hakkındaki belirsizliği azaltarak özel sektör planlamasını geliştirerek merkez bankasının neleri başarabileceği ve neleri başaramayacağı konusunda halka bilgi vererek para politikası hakkındaki tartışmaları desteklemektedir. Aynı zamanda para politikasının yürütülmesinde merkez bankasının ve politikacıların sorumluluklarının netleştirilmesinde yardımcı olmaktadır. Enflasyon hedeflemesi rejimlerinin bir diğer özelliği, merkez bankasının artan hesap verebilirliğine yönelik eğilimdir. Şeffaflık ve iletişim, hesap verebilirlik ile el ele gitmektedir. EH rejiminde bir merkez bankasının hesap verebilirliğinin en önemli örneği Yeni Zelanda deneyimidir (Mishkin, 2014: 255-256).

Enflasyon hedeflemesi rejiminin avantajlarının yanı sıra söz konusu rejimin dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantajlardan bazıları, enflasyon hedeflemesinin çok katı olması, çok fazla takdir yetkisine izin vermesi, çıktı istikrarsızlığını artırma potansiyeline sahip olması ve ekonomik büyümeyi düşürmesidir. Diğer bir sorun ise enflasyonun kontrol edilmesinin zor olması ve para politikası araçlarından enflasyon sonucuna kadar uzun gecikmeler olması nedeniyle, enflasyon hedeflemesinin sadece zayıf merkez bankası hesap verebilirliği

üretebilmesi, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri için ciddi bir sorun teşkil etmesidir. Ayrıca bir diğer dezavantaj, enflasyon hedeflemesinin mali baskınlığı engelleyememesi ve enflasyon hedeflemesinin gerektirdiği döviz kuru esnekliğinin finansal istikrarsızlığa neden olmasıdır (Bernanke ve Mishkin, 1999: 106-107).

Son olarak “kısmi dolarizasyon, enflasyon hedeflemesi için potansiyel olarak ciddi bir sorun yaratmaktadır. Birçok yükselen piyasa ekonomilerinde, bir yandan firmaların bilançoları, hane halkları ve bankalar, önemli ölçüde dolarize iken, diğer yandan da uzun dönemli borç yığını dolar olarak belirtilmektedir. Enflasyon hedeflemesi zorunlu olarak nominal döviz kuru esnekliği gerektirdiğinden döviz kuru dalgalanmaları kaçınılmazdır. Bununla birlikte, büyük ve ani değer kayıpları dolar cinsinden borç yükünü arttırmaktadır, bu da bilançolarda büyük bir bozulmaya neden olarak finansal kriz risklerinin arttırmaktadır. Ayrıca, kısmen dolarize ekonomilerde enflasyon hedeflemesinin, sistemin döviz kuru şoklarına dayanabilmesini sağlayan finansal kurumlar üzerinde sıkı ihtiyatlı düzenlemeler ve sıkı denetim olmadıkça uygulanabilir olamayacağını ileri sürmektedir” (Calvo, 2000: 27-29). Yukarıda EH'nin koşulları, avantajı ve dezavantajlarına değinildi. Aşağıdaki kısımda gelişmiş ülkeler (GÜ) ve gelişmekte olan ülke (GOÜ) uygulamaları analiz edilecektir.

3. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ENFLASYON HEDEFLEMESİ

İlk uygulaması 1990 yılında Yeni Zelanda tarafından uygulanan enflasyon hedeflemesi rejimi günümüzde birçok dünya ekonomisi tarafından takip edilen bir para politikası stratejisi haline gelmiştir. Enflasyon hedeflemesi stratejisini etkin bir para politikası olarak kullanan gelişmiş ülkeler arasında Yeni Zelanda, Kanada, İngiltere, İsveç, Avustralya, Finlandiya, İspanya, Çek Cumhuriyeti, İsrail, Güney Kore, İsviçre, İzlanda ve Norveç, Slovakya, Japonya ve ABD bulunmaktadır. Daha önce enflasyon hedeflemesini benimsemiş olan Finlandiya, İspanya ve Slovakya Avrupa Birliğine katıldıktan sonra enflasyon hedeflemesinden vazgeçmişlerdir. Nihai hedef olarak tam istihdamın yerine fiyat istikrarını seçen birçok gelişmiş ülkede, enflasyon hedeflemesi rejimi başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Gelişmiş ülkelerde uygulanan enflasyon hedeflemesi rejiminin ortak özellikleri şunlardır (Mason, vd., 1997: 18-21):

- ◆ Birincisi, enflasyon hedeflemesinin yüksek derecede döviz kuru esnekliğiyle ilişkili olmasıdır.
- ◆ İkincisi, enflasyon hedeflemesi uygulayan bütün ülkelerin bir ölçüde merkez bankası bağımsızlığına sahip olmasıdır.
- ◆ Üçüncüsü, enflasyon hedeflemesinin yüksek veya orta enflasyon bağlamlarında değil, enflasyon oranının oldukça düşük (tüm ülkelerde % 10'dan az) olduğu

durumlarda uygulamaya konulmuş olmasıdır.

- ◆ Dördüncüsü, enflasyon hedeflemesi rejimi ile uygulanan makroekonomik politikalara güvenirlilik kazandırılması amaçlanmıştır.
- ◆ Beşincisi, ileriye dönük enflasyon hedefleri ile enflasyon üzerindeki dışsal şokları engellemeye çalışmışlardır.
- ◆ Altıncısı, hedef enflasyon oranının belirlenmesinde, kesin değer yerine bant aralığı tercih etmeleri ve enflasyon hedeflerinde Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) kullanılmıştır.

Enflasyon hedeflemesi stratejisini benimseyen ülkeler arasından gelişmiş ülkelerin ortak özellikleri ele alındıktan sonra bu ülkelerden Yeni Zelanda, Kanada ve İngiltere'nin enflasyon hedeflemesine geçiş süreci, hedef oranı ve MB'lerinin bu uygulamayı kullandıktan sonra elde edilen başarılar aşağıda incelenmiştir:

3.1. Yeni Zelanda

“Hükümetlerin ekonomideki rolü ile ilgili genel düzenlemelerin bir parçası olarak Yeni Zelanda Parlamentosu 1989 yılında yeni bir Yeni Zelanda Merkez Bankası Yasası çıkarmıştır. Bu yasa 1 Şubat 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Merkez Bankasının bağımsızlığının artırılmasıyla birlikte gelişmiş ülkeler arasında en az bağımsız olan banka en çok bağımsız olan banka durumuna gelmiş ve Rezerv Bankası'nın tek amacının fiyat istikrarı olduğu belirtilmiştir. Yasa, maliye bakanı ile Rezerv Bankası başkanının müzakere etmesi gerektiğini ve kamuoyuna para politikasının performansının değerlendirileceği hedeflerin belirlenmesi, enflasyon için sayısal bir hedef aralığının ve buna ulaşılacak tarihlerin belirlenmesini içeren Politika Hedefleri Anlaşması ilan etmesini şart koşmaktadır” (Mishkin, 2011: 403).

Maliye Bakanı ve Rezerv Bankası başkanı tarafından 2 Mart 1990 tarihinde imzalanan Politika Hedefleri Anlaşması, gerçekleştirilecek yıllık enflasyon hedefinin % 3-5 bandında olacağı talimatını vermiştir. Daha sonra bu hedef aralığı 1996 yılının sonuna kadar % 0-2 arasına düşürülmüş, 2002 yılında ise % 1-3 arasında belirlenmiştir. Sıkı para politikasının bir sonucu olarak enflasyon oranı % 2'nin altına düşürülmüştür (Mishkin ve Posen, 1997: 31).

Yeni Zelanda da uygulanan para politikalarının başlıca özellikleri şunlardır (Mishkin ve Posen, 1997: 27):

- ◆ Yeni Zelanda da enflasyon hedeflemesi, seçilen hükümet ile yeni bağımsız merkez bankası arasında bir Politika Hedefleri Anlaşmasını zorunlu kılan ve bu da ortaklaşa kararlaştırılan sayısal bir enflasyon hedefiyle sonuçlanmaktadır.
- ◆ Enflasyon hedeflemesi başarılı bir dezenflasyon gerçekleştikten sonra kabul edildi.

◆ Yeni Zelanda da Merkez Bankası TÜFE yerine çekirdek enflasyon hedeflemesi kullanmıştır.

◆ Merkez Bankası'nın hesap verebilirliği, enflasyon hedeflemesi rejiminin önemli bir özelliğidir. Merkez Bankası başkanı, hedefin ihlal edilmesi durumunda hükümet tarafından görevden alınmaktadır.

◆ Enflasyon hedefi bir nokta hedeften ziyade bir aralık olarak belirtilmektedir ve bu aralığın orta hedefi sıfırın üzerindedir.

◆ Enflasyon hedefi aralığının darlığına ve hedefin bir yıllık zaman hedefine sıkı sıkıya bağlı kalınması, birbiriyle bağlantılı iki soruna neden olmaktadır. Birincisi, bir kontrol sorunu, yani enflasyonu çok dar hedef aralıklarında tutmanın zorluğu; ikincisi ise bir araç istikrarsızlığı sorunudur. Yani politika araçlarında, faiz oranlarında ve döviz kurlarında istenilenden daha geniş dalgalanmalar olmasıdır.

Yeni Zelanda'da 1999 yılından itibaren para politikasını uygulamak için kullanılan politika araçları, Resmi Nakit Oranı (OCR) ve daha uzun vadeli resmi faiz oranı beklentileri için ileriye dönük rehberliği (forward guidance) içermektedir. 2020'de Yeni Zelanda Rezerv Bankası (RBNZ), Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerine yanıt olarak sözde "alternatif" para politikası araçlarını tanıtmıştır. Resmi nakit oranı, RBNZ'nin para politikasının uyguladığı birincil araçtır. OCR, RBNZ'nin kısa vadeli likidite operasyonlarının kıyaslandığı bir referans oranıdır. RBNZ'deki Piyasa Operasyonları ekibi, toptan satış piyasalarında gecelik faiz oranlarının OCR'ye yakın olmasını sağlamakla görevlidir. Mali kriz sırasında, bazı ekonomiler önemli para politikası teşviklerine ihtiyaç olduğunu görmüş ve politika faiz oranları sıfıra indirilmiştir. Bu ekonomiler daha fazla teşvik sağlamak için bir dizi alternatif politika seçeneğini benimsemiştir. Bu politikalar, parasal genişlemeyi, negatif politika oranlarını, vadeli kredi programlarını ve döviz kuru müdahalesini içermektedir. Mali kriz sırasında Yeni Zelanda da bu araçlara ihtiyaç duyulmazken Covid-19 pandemisinin ekonomik sonuçlarına yanıt olarak 2020 yılında bunlardan bazıları tanıtılmıştır (RBNZ, 2020: 58).

Tablo 2: Yeni Zelanda için Temel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Enflasyon (%)	Büyüme (%)	Faiz (%)	Reel Efektif Döviz Kuru
2011	4,03	2,26	3,57	104,19
2012	1,06	2,24	5,97	107,71
2013	1,13	2,70	1,25	100,98
2014	1,23	3,81	5,37	112,87
2015	0,29	3,71	4,24	104,98
2016	0,65	3,73	2,48	105,86
2017	1,85	3,61	1,15	107,38
2018	1,60	3,21	-1,99	102,87
2019	1,62	1,63	-	101,35
2020	1,71	1,86	-	100,57
2021	3,09	4,67	-	107,19

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Yeni Zelanda için 2011-2021 dönemi temel ekonomik gösterge tablosuna baktığımızda, gerçekleşen enflasyon oranı 2011 yılında %4,03 iken, 2015 yılında en düşük seviyeye %0,29 ulaşırken 2012 ve sonrasında bu oran % 1 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu 10 yıllık dönemde büyüme oranı verilerine baktığımızda 2011 yılında %2,26 iken 2014 yılında %3,81 ile en yüksek büyüme oranına sahipken 2020 yılında %1,86 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Tablo 2'ye göre 2011-2020 yılları arasındaki dönemde reel efektif döviz kurunun en yüksek olduğu yıl 2014 (112,87) iken en az olduğu yıl ise 2020 yılı 100,57 olarak saptanmıştır. Büyüme oranının en yüksek olduğu yılda reel efektif döviz kuru da en yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Bu dönemi faiz oranı açısından değerlendirdiğimizde ise en yüksek oran %5,97 ile 2012 yılında gerçekleşirken en düşük faiz oranı ise %- 1,99 ile 2018 yılında olmuştur.

Yeni Zelanda'nın enflasyon hedeflemesi deneyiminden şu çıkarımlara varılmaktadır; hedef aralığı, politika araçlarındaki dalgalanmalara izin verecek kadar geniş olmalıdır. Bununla birlikte Yeni Zelanda bu politikayı uygulayan öncü ülke olmasına rağmen başarıyla karşılanmaktadır. Ayrıca, Yeni Zelanda, amaç ve araç bağımsızlığı arasındaki ayrımın iyi bir örneğini sunmaktadır. Politika Hedefleri Anlaşması (PHA) şartları hükümet ve merkez bankası arasında müzakere edilmektedir. Bunun yanı sıra MB başvuru döneminde araç bağımsızlığına sahiptir (Mishkin ve Posen, 1997: 29).

3.2. Kanada

Kanada Yeni Zelanda'dan bir yıl sonra 1991 yılında enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulamıştır. Merkez bankası 3 yıl süreyle uzun vadedeki amacının fiyat istikrarını sağlamak olduğunu kamuoyuna açıklamıştır (Dodge, 2002: 117). Kanada'nın enflasyon hedeflemesi deneyimini incelerken aşağıdaki temalar öne çıkmaktadır (Mishkin ve Posen, 2007: 48):

- ◆ Yeni Zelanda da olduğu gibi Kanada'da da enflasyon hedefi hem hükümet hem de merkez bankası tarafından ortaklaşa belirlenmekte ve duyurulmaktadır.
- ◆ Enflasyon hedeflemesi, önemli dezenflasyonist baskılar sonucu kabul edilmiştir.
- ◆ Kanada'da, hedeflenecek enflasyon değişkenini ölçen kuruluş (Kanada İstatistikleri) ile enflasyon hedefine ulaşmaktan ve geçmiş performansı değerlendirmekten sorumlu kuruluş (Kanada Bankası) arasında net bir ayırım vardır.
- ◆ Değerlendirmede enerji ve gıda fiyatlarını ve dolaylı vergilerin etkilerini hariç tutan bir çekirdek enflasyon oranı kullanılmış ve rapor edilmiş olmasına rağmen TÜFE enflasyon oranı birincil hedef değişken olarak seçilmiştir.
- ◆ Kanada'da enflasyon hedeflemesi rejimi, para politikasının yürütülmesinde dikkate alınan dalgalanmalar ve reel çıktı artışıyla birlikte incelediğimiz tüm rejimler gibi uygulamada oldukça esneklerdir. Gerçekten de Kanada'da enflasyon hedefi, ekonomik aktivitedeki döngüsel dalgalanmaları azaltmaya yardımcı olmanın bir yolu olarak görülmektedir.
- ◆ Kanada'da, Yeni Zelanda'da hatta Almanya'da olduğu gibi orta vadeli enflasyon hedefinin uzun vadeli hedefe yakınsama oranı oldukça aşamalı olmuştur.
- ◆ Kanada enflasyon hedefi bir nokta hedeften ziyade bir aralık olarak belirtilmektedir.
- ◆ Enflasyon hedefi aralığının orta noktası olan % 2, incelediğimiz tüm durumlarda olduğu gibi sıfırın üzerindedir.
- ◆ Hesap verebilirlik, Kanada'daki enflasyon hedeflemesi rejiminin temel bir özelliği olmasına rağmen, merkez bankası doğrudan hükümete değil genel olarak halka hesap verme sorumluluğuna sahiptir.
- ◆ Kanada'nın enflasyon hedeflemesi rejiminin giderek artan özelliği, şeffaflığa ve para politikası stratejisinin halka iletilmesine yönelik güçlü bir bağlılıktır.
- ◆ Enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulanmasına ek olarak merkez bankası, kısa vadeli işletme hedefi olarak parasal koşullar endeksini, döviz kurunun ağırlıklı ortalamasını ve kısa vadeli faiz oranını kullanır.

“Kanada deneyimi, Yeni Zelanda çerçevesinin nihai hedefini paylaşan ancak farklı bir operasyonel yapıya dayanan bir enflasyon hedeflemesinin oldukça başarılı olabileceğini öne sürmektedir. Birincisi, bazıları, Yeni Zelanda’da olduğu gibi, enflasyonla mücadele kredibilitésini tesis etmek için merkez bankaları üzerindeki sıkı kısıtlamaların veya sözleşmelerin gerekli olduğunu iddia etse de Kanada Bankası ile Maliye Bakanlığı arasındaki gayri resmi bağlantılar ve belirli sözleşmeleri yerine getirmekten ziyade halka karşı hesap verme sorumluluğuna daha fazla vurgu yapılmaktadır. Böylece enflasyon hedeflemesi rejimi altında enflasyon oranı düşük seviyede gerçekleşmiştir. Kanada’nın iyi enflasyon performansı, mali ve siyasi gelişmelerin yol açtığı KDV artışları ve döviz kurundaki değer kaybı gibi olumsuz arz şoklarına rağmen gerçekleşmiştir. İkincisi, Kanada’nın enflasyon hedeflemesindeki başarısının önemli bir birleşeni, Kanada Bankasının şeffaflığa ve para politikası stratejisinin kamuoyuna duyurulmasına yönelik güçlü ve artan kararlılığıdır. Üçüncüsü, Kanada enflasyon hedeflemesi, merkez bankası tarafından iş çevrimi dalgalanmalarını azaltmaya yardımcı olarak görülmektedir. Çünkü, hedef aralığın tabanı tavan kadar ciddiye alınmaktadır. Nitekim Kanada Merkez Bankası, bu gevşemenin gelecekte daha yüksek enflasyon beklentilerine yol açmayacağından emin olarak, enflasyon hedeflerine başvurarak, zayıf bir ekonomi karşısında parasal koşulların gevşetilmesini haklı çıkarmıştır. Dolayısıyla enflasyon hedeflemesi, banka’yı reel ekonominin istikrara kavuşması için tüm sorumluluklarından vazgeçmeye zorlamamıştır” (Mishkin ve Posen, 2007: 70-71).

Tablo 3: Kanada için Temel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Enflasyon (%)	Büyüme (%)	Faiz (%)	Reel Efektif Döviz Kuru
2011	2,91	3,15	-0,23	101,56
2012	1,52	1,76	1,77	101,08
2013	0,94	2,33	1,24	97,48
2014	1,91	2,87	1,04	91,48
2015	1,13	0,66	3,68	83,13
2016	1,43	1,00	1,93	81,53
2017	1,60	3,04	0,13	82,74
2018	2,27	2,78	-	82,30
2019	1,95	1,88	-	81,52
2020	0,72	-5,23	-	80,63
2021	3,4	4,82	-	84,58

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Tablo 3 incelendiğinde 2011-2021 yılları arasındaki dönemde enflasyon oranının en yüksek olduğu yıl %3,4 ile 2021 yılı iken, enflasyon oranının en düşük olduğu yıl

ise %0,72 ile 2020 yılı olmuştur. Bu 10 yıllık dönemde büyüme oranlarına baktığımızda en yüksek büyüme oranının gerçekleştiği yıl %3,15 ile 2011 yılı iken en az büyümenin gerçekleştiği diğer bir ifadeyle negatif büyümenin gerçekleştiği yıl %5,23 ile 2020 yılı olmuştur. Faiz oranlarına baktığımızda 2011 yılı negatif faiz oranı mevcut iken diğer yıllarda gerçekleşen pozitif faiz oranının en fazla %3,68 ile 2015 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

3.3.İngiltere

İncelenen diğer ülkeler gibi İngiltere de başarılı bir dezenflasyon sonrası enflasyon hedeflemesini benimsemiştir. Ancak diğer ülkelerden farklı olarak İngiltere bu adımı bir döviz kuru krizi ardından nominal bir çapa sağlamak için atmıştır. Merkez Bankası fiyat istikrarını sağlama amacını gerçekleştirirken şeffaf bir para politikası uygulanarak yapılmıştır. İngiltere uygulamasını diğer gelişmiş ülke uygulamalarından ayıran fark fiyat endekslerinin petrol ve gıda ürünleri fiyatlarını kapsaması ve politikayı Merkez Bankası'nın yürütmesidir. İngiltere'de enflasyon hedefi değişkeninin belirlenmesinde TÜFE kullanılmamaktadır. Perakende fiyat endeksinden ipotek faiz maliyetlerinin çıkarılması ile bulunan endeks Retail Price Inflation Excluding Mortgage Costs (RPIX) kullanılmaktadır. Bu endeks Ulusal İstatistik Ofisi tarafından hesaplanmaktadır (King, 1997: 91-93).

İngiltere Merkez Bankası enflasyon hedeflemesini çok katı bir şekilde uygulamayı ekonomideki değişmelere karşı tepki verecek esnek bir yapıda oluşturmuştur. 1997 yılında seçimlerden sonra hükümet hedef aralığını bir bant aralığı şeklinde değil bir nokta şeklinde belirlemiştir. Merkez bankası bu oranı yıllık bazda % 2,5 olarak ilan ederek, şokların enflasyonu +/- 1 oranında değiştirebileceğini belirtmiştir (Mishkin, 2000: 18).

İngiltere Merkez Bankası'nın birincil para politikası hedefi, İngiltere hükümetinin büyüme ve istihdam da dahil olmak üzere kendi ekonomik hedeflerini desteklemek için ikincil hedeflerle birlikte fiyat istikrarını sağlamaktır. Bankanın para politikası hedefi Şansölye tarafından belirlenirdi. Finansal krizden sonra ise, daha önceki para politikası hedefine ek olarak bir finansal istikrar hedefi de eklenmiştir (Balls, vd. 2018: 93).

Tablo 4: İngiltere için Temel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Enflasyon (%)	Büyüme (%)	Faiz (%)	Reel Efektif Döviz Kuru
2011	3,8	1,46	-1,54	99,83
2012	2,6	1,47	-1,09	103,40
2013	2,3	1,89	-1,70	102,05
2014	1,5	2,99	-1,07	108,70
2015	0,4	2,62	-	113,76
2016	1	2,26	-	102,38
2017	2,6	2,13	-	97,08
2018	2,3	1,65	-	98,84
2019	1,7	1,67	-	98,42
2020	1	-9,40	-	98,62
2021	2,5	6,92	-	102,34

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 4 incelendiğinde 2011-2021 yılları arasındaki dönemde en yüksek enflasyon oranının gerçekleştiği yıl %3,8 ile 2011 yılı iken, en düşük enflasyon oranının gerçekleştiği yıl %1 ile 2016 ve 2020 yılları olmuştur. 2011-2020 yılları arasındaki dönemde büyüme oranının en fazla olduğu yıl %2,99 ile 2014 yılı iken, en büyüme oranının en az olduğu yıl % -9,40 ile 2020 yılı olmuştur. Reel efektif döviz kuru oranlarına baktığımızda ise 2011 yılı 99,83 olarak gerçekleşirken, 2015’de 113,76 ile en yüksek seviyeye ulaşırken bu oran 2020 yılında 98,62 olarak gerçekleşmiştir.

İngiltere, enflasyon hedeflemesi deneyimini başarılı bir şekilde uygulamıştır. Enflasyon hedeflemesinde açıklık ve şeffaflığa uyulması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi politikanın belirlenmesinde temel özelliklerden biridir. Merkez Bankası yayınladığı raporlarla enflasyon hedefini açıkça belirtmiş, hedeften sapma durumunda bunun nedenlerini kamuoyuyla paylaşmıştır. Böylece gelecekte piyasaların nasıl bir yol izleyeceği ve faizlerin ne yönde bir değişikliğe uğrayabileceğini daha iyi tahmin edebilmiştir. Diğer temel özellik ise merkez bankasının araç bağımsızlığına sahip olmasıdır (Yiğit, 2006: 59).

4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ENFLASYON HEDEFLEMESİ

Gelişmiş ülkelerde uygulanan enflasyon hedeflemesi politikasının başarılı sonuçlar elde etmesi, gelişmekte olan ülkeleri de enflasyon hedeflemesi uygulamaya yönlendirmiştir. Ancak gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere göre önemli farklılıklara sahiptir. Gelişmekte olan ülkeler çok heterojen gruplardan oluşmaktadır. Bu grup çeşitli temel farklılıklar sergileyen birkaç ülkeden oluşmaktadır. Mishkin (2004: 2-3) gelişmekte olan ülkeler için beş temel kuramsal farklılık sıralamaktadır:

- ◆ Zayıf mali kurumlar,
- ◆ Parasal kurumların düşük kredibilitesi,
- ◆ Para ikamesi ve borç dolarizasyonu,
- ◆ Hükümetin geleceğe yönelik düzenleme ve denetlemesinde zayıf finansal kurumlar,
- ◆ Ani sermaye çıkışlarına karşı savunmasızlık.

Enflasyon hedeflemesi politikalarında başarılı olunabilmesi için gerekli en önemli koşullardan biri belirlenen hedeflere yönelik uygun para politikasının uygulanmasında merkez bankasının bağımsız olmasıdır. Aynı zamanda uygulamada gerekli para politikası araçlarının kullanılmasında üstünlüğün merkez bankasına bırakılmasıdır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde merkez bankalarının para politikalarının bağımsız olarak uygulamalarını sınırlandırıcı etkenler bulunmaktadır. Bunlar devletin fazla kamu borçlanmaları, büyük ölçüde senyoraj gelirlerine bağlı kalmaları, sermaye piyasalarının yeterli derinliğe sahip olmaması ve bankacılık sistemlerinin kırılabilirliğidir. Mali üstünlüğün göstergelerinden biri olan senyoraj gelirlerine GOÜ'lerde daha fazla başvurulmaktadır (Alparlan ve Erdönmez, 2000: 26).

Zayıf mali, finansal ve parasal kurumlar gelişmekte olan ülkeleri yüksek enflasyon ve para krizlerine karşı savunmasız hale getirmektedir. Böylece paranın gerçek değeri bilinmemektedir. Bu, gelişmekte olan piyasalardaki ülkelerin yabancı para birimine geçmesine neden olarak para ikamesine neden olmaktadır. Para ikamesinin başka bir nedeni de, doların uluslararası işlemler için önemli bir hesap birimi olmasıdır. Bu durum, bankaların olası bir ani yerli ve yabancı paraya geçişe karşı kendilerini güvence altına almaya çalışarak döviz mevduatı sunmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte bankaların elinde bulundurduğu döviz mevduatları, onları döviz cinsinden kredi vermeye teşvik ederek, ekonomiyi döviz krizine karşı daha kırılabilir hale getiren bir borç dolarizasyonuna neden olur. Bu durumda politika yapımcılar nominal döviz kurundaki dalgalanmalardan endişe duyar (Mishkin, 2004: 4).

Mishkin (1996) ve Calvo'nun (2000) belirttiği gibi, borç dolarizasyonu gelişmiş ülke ekonomilerine kıyasla döviz krizleri ekonomi üzerinde tamamen farklı etkilere yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, reel para birimindeki keskin bir değer kaybı, yerel para birimindeki yükümlülüklerin değerini yükselterek, özellikle kazançları ticarete konu olmayan sektörden gelenler olmak üzere, şirketlerin ve bireylerin net değerinin düşmesine neden olur. Kurumların ve bireylerin bilançolarında yaşanan bu ciddi olumsuz şok, kredi piyasalarında asimetric bilgi sorunlarını arttırarak kredilerde keskin bir düşüşe ve ekonomik daralmaya neden

olur. Bu nedenle borç dolarizasyonunu nispeten kapalı ve yüksek borçlu ekonomiler için büyük bir sorun haline gelmektedir. Bu koşullar altında para otoritesinin “dalgalanma korkusu” sergilemesi muhtemeldir. Yani, saymaca döviz kurundaki serbest dalgalanmalara izin verme konusundaki isteksizlik, gelişmekte olan ülkelerin para politikasına ek bir kısıtlama getirmektedir (Calvo vd., 2003: 6).

Mali piyasaları iyi işleyen, enflasyon oranı çok yüksek olmayan gelişmekte olan ülkelerde dahi bağımsız bir para politikasının uygulanabilmesi döviz kuru rejimine ve sermaye hareketliliğine bağlıdır. Örneğin, kısa vadeli sermaye hareketlerinin yoğun olduğu koşullarda sabit döviz kuru uygulaması enflasyon hedeflemesinin başarısız olmasına neden olurken, esnek döviz kuru uygulaması enflasyon hedefleriyle çelişmese bile parasal yetki uygulamalarının kamuoyu tarafından şeffaf olarak izlenememesine yol açmaktadır (Malatyalı, 1997: 57).

4.1. Brezilya

Brezilya’da enflasyon hedeflemesi stratejisi, döviz kuru çıpasının nominal çıpa olarak enflasyon hedefi ile ikame edilmesi amacıyla 1 Temmuz 1999 tarihinden itibaren 3088 sayılı Cumhurbaşkanı kararnamesiyle yasal olarak kurumsallaştırılmıştır. Brezilya hükümeti, Real Plan’ın uygulandığı Temmuz 1994’ten para krizinin yaşandığı Ocak 1999’a kadar sürünen sabit kur ve yüksek düzeyde uluslararası rezervler aracılığıyla parasal istikrarı korumuştur. 1990’ların ikinci yarısında Asya, Meksika ve Rusya’da döviz krizleri yaşandığında, Brezilya yüksek faiz politikaları ve döviz kuru müdahaleleriyle döviz kuru sistemini korumuştur. Ancak vergi ve emeklilik sistemine yönelik mali reformların ertelenmesine ek olarak yüksek faiz oranı politikaları, borç ödemelerinde büyük artışlara neden olmuştur. Bu da Brezilya hükümeti için piyasanın güvenilirliğini zayıflatmıştır. Brezilya enflasyon hedeflemesi sisteminin özellikleri aşağıdaki gibidir (Nishijima, 2005: 4-5):

- ◆ Hedef oran ve tolerans aralığı Maliye Bakanlığı’nın önerisine dayalı olarak Ulusal Para Konseyi tarafından belirlenir.
- ◆ Merkez Bankası enflasyon hedefine ulaşmak için ihtiyaç duyulan para politikalarını uygulamakla görevlidir.
- ◆ Hedefe ulaşılamaması durumunda merkez bankası başkanı, sapmanın nedenlerini, ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirleri ve geri alınması için gereken süreyi açıklayan bir mektubu Maliye Bakanı’na göndermekle yükümlüdür.
- ◆ Enflasyon hedeflemesi referans endeksi olarak, herhangi bir kalemi dışarda bırakmayan Geniş Tüketici Fiyat Endeksi (IPCA) benimsenmiştir. IPCA, Brezilya Coğrafya ve İstatistik Enstitüsü tarafından 11 büyük şehirde asgari ücretin 1 ile 40 katı arasında değişen ailelerin tüketim sepetinin fiyat anketine dayalı olarak

hesaplanmaktadır.

- ◆ Banka, para politikasının sonuçlarının ve enflasyon tahminlerinin raporlandığı Enflasyon Raporu'nu üç ayda bir yayınlamakla yükümlüdür.
- ◆ Merkez bankası, enflasyon hedeflemesi politikasının temel ekonomik kavram ve teorisini kamuya açıklar. Fakat faiz oranını belirleyen ekonometrik model halka açık değildir.
- ◆ Hedef oran 2 yıl öncesinden yılın 30 Haziran tarihine kadar ilan edilmelidir.
- ◆ Enflasyon oranı hedefleri 1999, 2000 ve 2001 yılları için %2 tolerans aralığı (yukarı ve aşağı) ile sırasıyla %8, %6 ve %4 olarak belirlenmiştir.

Brezilya hükümeti enflasyon hedeflemesi politikasını uygularken, yüksek enflasyonun uzun geçmişi ve para otoritesi için düşük kredibilitesi nedeniyle, herhangi bir dışlama olmaksızın her kalemi kapsayan enflasyon endeksini belirlemek suretiyle merkez bankasının katı kurallarını gerektirmektedir. İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi daha önce enflasyon hedeflemesi politikası uygulayan bazı ülkeler, genellikle bazı belirli bileşenleri enflasyon endeksinden hariç tutmaktadır. Brezilya'nın enflasyon oranlarını ölçmek için dışlamalı bir endeks oluşturmamayı tercih etmesinin nedeni, geçmişte sıklıkla yaşanan dışlamanın yanlış kullanımının önüne geçmek ve yeni para rejiminin kredibilitelerini olumsuz etkilemesini önlemektir. Bu nedenle tüketici fiyat endeksi yerine geniş tüketici fiyat endeksi oluşturulmuştur (Mishkin ve Savastano, 2000: 27).

Brezilya'nın makroekonomik performansı ile ilgili olarak Mishkin (2004), oldukça olumlu bir değerlendirme yapmıştır. Enflasyon oranları 2001 ve 2003 yılları arasında hedeflerden daha yüksek olsa da, Brezilya hükümetinin ve merkez bankasının enflasyon hedeflerinin aşılmasına verdiği tepki, enflasyon hedeflemesinin reel kriz gibi büyük şoklar karşısında enflasyonu kontrol altında tutmaya yardımcı olacağını göstermektedir. Enflasyon hedeflemesi politikasının başarısını açıklamak için şu faktörleri sıralamaktadır: i) Prosedür, politikayı belirleme ve açıklama konusunda muazzam bir şeffaflığa sahiptir. ii) Merkez bankası kredibilitayı korumak için hedefi ayarlamının kesinlikle gerekli olduğunu kabul etmiştir. iii) Merkez bankası sadece enflasyonu kontrol etmeyi değil aynı zamanda çıktı dalgalanmasını önemseydiğini de göstermektedir. iv) Başkan Lula, bütçe fazlası hedefine ulaşmak için kamu emeklilik sistemi ve maliye politikasında reform yapacak bir yasa çıkarmayı başarmıştır (Mishkin, 2004: 17).

Tablo 5: Brezilya için Temel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Enflasyon (%)	Büyüme (%)	Faiz (%)	Reel Efektif Döviz Kuru
2011	6,66	3,97	32,83	103,18
2012	5,40	1,92	26,58	92,01
2013	6,20	3	18,50	86,43
2014	6,33	0,50	22,40	84,59
2015	9,03	-3,55	33,83	69,63
2016	8,74	-3,28	40,70	73,04
2017	3,45	1,32	41,71	79,26
2018	3,66	1,78	33,10	70,98
2019	3,73	1,41	31,83	69,68
2020	3,21	-4,05	23,13	55,32
2021	8,3			53,5

Kaynak: IMF verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 5’de, 1999 yılında enflasyon hedeflemesine geçmiş olan Brezilya’nın enflasyon, büyüme, faiz ve döviz kuru gibi temel ekonomik göstergelerine baktığımızda, en yüksek enflasyon oranının % 9,3 iken en düşük enflasyon oranının ise 3,21 olduğu görülmektedir. Büyüme oranlarına baktığımızda yıllar itibariyle genel olarak pozitif büyüme gerçekleştiği fakat 2015, 2016 ve 2020 yıllarında negatif büyümenin gerçekleştiği görülmektedir. Döviz kurunda ise yıllar itibariyle dalgalanmalar görülse de 2011’de 103,18 olan döviz kuru 2020 yılında 55,22 olarak saptanmıştır.

Brezilya enflasyon hedeflemesi rejimine çok kısa süre önce geçmiştir. Ancak, rejim için gerekli altyapı hazırlanmış, merkez bankasının hesap verilebilirliğine ve şeffaflığa önem verilmiştir. Enflasyon raporunun yayınlanması bu çabayı desteklemektedir. Böylece kamuoyuna para politikası kararlarını anlama ve değerlendirme fırsatı sunmaktadır (Alparslan ve Erdönmez, 2000: 37).

4.2. Şili

Gelişmekte olan ülkeler arasında enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan ilk ülkedir. Şili’de 1990-1999 yılları arası enflasyon hedeflemesi rejimine uyum süreci yaşanmıştır. 1990 yılında tam enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçilmiştir. Enflasyon hedeflemesine başlamadan önce Şili, 1989’da yeni merkez bankası yasasını çıkardı. Bu yasayla merkez bankasına bağımsızlık verilerek fiyat istikrarı temel hedef olarak belirlenmiştir. 1991’den 1997’ye kadar her yıl mali dengenin fazla vermesiyle sağlam bir maliye politikası uygulanmıştır. Şili merkez bankası 1991 yılı için yüzde 20’nin üzerindeki hedeflerden başlayarak ve on yılın sonunda

bu hedefleri yavaş yavaş yüzde 3,5'e indirerek enflasyon hedeflerini düşürmek için kademeli bir yaklaşım izlemiştir. Merkez bankası belirlenen hedefi gerçekleştirerek, 1990'larda % 27,3 seviyelerindeki enflasyon oranını 1999'da %2,3'e çekmeyi başararak programın güvenilirliğini ispat etmiştir (Mishkin, 2000: 107).

Şili'nin enflasyon hedeflemesi deneyimi oldukça başarılı görünmektedir. Enflasyon tahminleri %20 seviyelerinden %3 seviyesine düşmüştür. Aynı dönem içinde, çıktı büyümesi 1991-1997 döneminde %8,5'in üzerinde bir ortalamayla oldukça yüksekti. Büyüme performansı 1998-1999 yıllarında duraklamıştır ve 1998 yılında büyüme oranı % 3,4'e düşerek 1999'da ekonomi orta düzeyli bir gerileme yaşamıştır. 1998 yılında Şili Merkez Bankası, ticari şok dönemlerinin olumsuz maddi etkilerini azaltmak için, faiz oranlarını keskin bir şekilde yükseltti ve aynı zamanda döviz kuru bandını da daralttı. Bu karar, enflasyon hedefi rejimi açısından ekonomide bir gerilemeye sebep olmuştur. 1999 yılında merkez bankası yeni bir kararla para birimlerinin (peso) değer kaybına müsaade ederek ve faiz oranlarını düşürerek, 2000 yılında çıktı büyümesinde güçlü bir geri sıçrama için bir aşama oluşturarak, para politikasını kolaylaştırmıştır (Mishkin ve Savastano, 2000: 43-44).

Tablo 6: Şili İçin Temel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Enflasyon (%)	Büyüme (%)	Faiz (%)	Reel Efektif Döviz kuru
2011	3,34	6,11	5,75	100,71
2012	3	5,32	8,83	102,90
2013	1,79	4,05	7,14	101,35
2014	4,72	1,77	2,07	91,87
2015	4,35	2,30	0,53	90,99
2016	3,79	1,71	1,07	92,62
2017	2,18	1,18	-0,22	95,73
2018	2,43	3,71	1,78	97,10
2019	2,56	0,94	-	92,51
2020	3,05	-5,77	-	84,89
2021	4,5	11,96	-	87,71

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 6 incelendiğinde 2011-2021 yılları arasındaki dönemde en yüksek enflasyon oranının gerçekleştiği yıl %4,72 ile 2014 yılı iken, en düşük enflasyon oranının gerçekleştiği yıl 1,79 ile 2013 yılı olmuştur. Büyüme oranlarına bakıldığında 2020

yılı hariç diğer yılların büyüme oranlarının pozitif olduğu ve en yüksek büyüme oranına %6,11 ile 2011 yılında ulaştığı görülmektedir. Bu 10 yıllık dönemde faiz oranlarının en yüksek olduğu yıl %8,83 ile 2012 yılı iken, en düşük faiz oranının gerçekleştiği yıl ise % -0,22 ile 2017 yılı olmuştur. Döviz kurunun ise kademeli olarak düştüğü görülmektedir.

Sonuç olarak, yukarıda değinildiği gibi Şili'nin enflasyon hedeflemesi tecrübesi genel olarak oldukça başarılı görülmektedir. Bu başarıda, merkez bankasının izlediği tutarlı politikalar, büyük mali açıkların olmaması, mali sektörün sıkı denetim ve düzenlemelere tabi olması ve enflasyon hedeflerinin zaman içinde aşamalı olarak sıkılaştırılmış olması büyük rol oynamıştır (Şanlı, 2006: 47-48).

4.3. Türkiye

Merkez Bankası 2002 yılında, nihai amacının enflasyon hedeflemesine geçmek olduğunu duyurmuştur. Bu amaca ulaşmak için 2002-2005 dönemi, para politikasının etkinliğini kısıtlayan etmenlerin ortadan kalkmasına yönelik adımların atıldığı ve gerekli ön koşulların sağlandığı bir dönem olmuştur. Geçiş süreci olarak nitelendirilen bu dönemdeki para politikası uygulaması “Örtük Enflasyon Hedeflemesi Rejimi” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde, enflasyon hedefleri merkez bankası ve hükümet ile ortak olarak belirlenmektedir. 2002-2005 yılları arasındaki enflasyon hedefini başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinin ardından MB gerekli ön koşulların sağlandığına karar vererek 2006 yılından itibaren “Enflasyon Hedeflemesi Rejimini” ortaya koymuştur. Türkiye’de 2000 sonrası dönemde fiyat istikrarını sağlamaya yönelik uygulanan para politikası rejimleri aşağıda tabloda görülebileceği gibi dört dönemde incelenmektedir (TCMB, 2022: 1).

Tablo 7: Türkiye’de Para Politikası Stratejileri (2000-2010)

2000 Ocak- 2001 Şubat	2001 Şubat 2001 Aralık	2002-2005	2006-2010	2010 sonrası
Döviz Kuru Hedeflemesi	Geçiş Dönemi	Örtük Enflasyon Hedeflemesi	Açık Enflasyon Hedeflemesi	Fiyat ve finansal istikrarın hedeflendiği Esnek Enflasyon Hedeflemesi

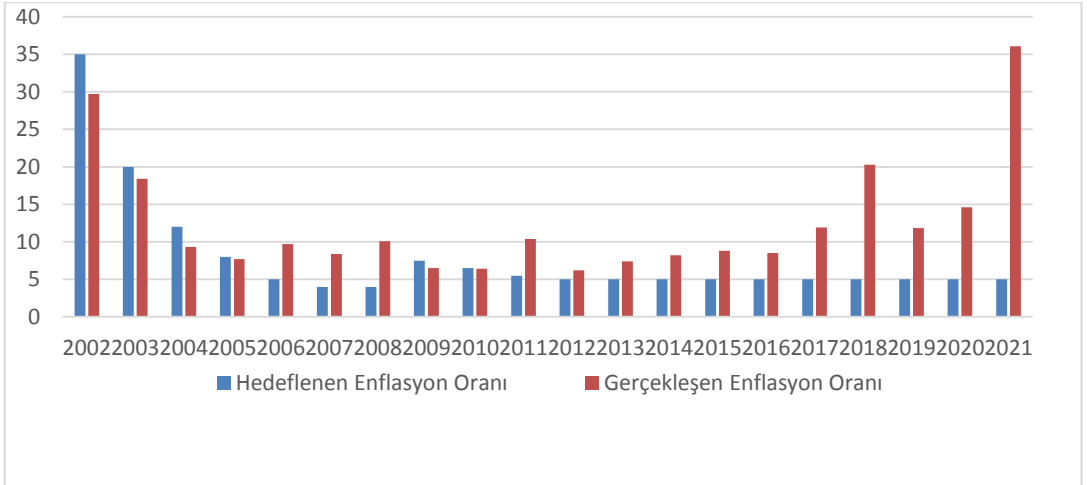
Kaynak: TCMB

Türkiye'nin enflasyon hedeflemesine geçtiği dönemde MB, kolay iletişim kurmak ve anlaşılabilirlik amacıyla “nokta hedef” belirlemiştir. Aynı zamanda enflasyon hedefi olarak Tüketici Fiyat Endeksi'nin (TÜFE) kullanılmasına karar verilmiştir.

Enflasyon hedeflerinin hükümet ile birlikte belirlenerek üç yıllık hedef ufkuyla ilan edilmesine karar verilmiştir. Para politikası kontrolü dışındaki faktörler nedeniyle, enflasyonda dalgalanma yaşanma olasılığı yüksek ve nokta hedef söz konusu olduğunda enflasyonun aynı olma olasılığı düşüktür. Bu nedenle, enflasyon hedeflemesinde her iki yönde 2 puanlık bir belirsizlik aralığı oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu aralık hesap verme mekanizmasının uygulanmasına da olanak sağlamaktadır. Enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesiyle birlikte Para Politikası Kurulu (PPK) önceden belirlenen bir tarihte, halka açık bir şekilde aylık olarak toplanmaya devam etmiştir. Bu dönemde, örtük enflasyon hedeflemesinden farklı olarak, faiz oranlarına ilişkin kararlar PPK toplantılarında onaylanmak suretiyle alınmakta ve gerekçeleriyle birlikte aynı gün açıklanmaya başlanmıştır (TCMB, 2022: 3)

2008 krizi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu kriz, finansal istikrarın göz ardı edilmesinin makroekonomik istikrarı ve fiyat istikrarını tehdit edeceğini göstermektedir. Bu küresel koşullar merkez bankalarını yeni alternatif politika arayışlarına yönlendirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) da 2010 yılından itibaren krizin etkilerini sınırlandırmak için yeni para politikası tasarlamıştır. Bu amaçla 2006 yılından itibaren uygulanan enflasyon hedeflemesi rejimi, finansal istikrarı da göz önünde bulunduracak şekilde geliştirilmiştir. Bu dönemde TCMB, zorunlu karşılıklar ve rezerv opsiyon mekanizması gibi araçları da kullanarak, fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrarı da sağlama konusunda çalışmalar yapmıştır (TCMB, 2022: 4).

Şekil 1: Türkiye’de Hedeflenen ve Gerçekleşen Enflasyon Oranları

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 1’de Türkiye’de hedeflenen ve gerçekleşen enflasyon oranları sunulmuştur. Şekil 1 incelendiğinde 2002 yılında hedeflenen enflasyon oranı %35 iken 2006 yılında %5’e 2012 yılında ise bu oran %5’e çekilmiştir. 2012 yılından sonra ise enflasyon hedefinin sürekli %5 olduğu görülmektedir. Gerçekleşen enflasyon oranı ise, örtük enflasyon hedeflemesi döneminde (2002-2005) hedeflenen enflasyon oranının altında kaldığı görülmektedir. Fakat açık enflasyon hedeflemesi döneminde 2009 ve 2010 yılları hariç diğer yıllarda hedeflenen enflasyon oranını yakalamak pek mümkün olmamıştır. Örneğin 2021 yılında hedeflenen oran %5 iken gerçekleşen enflasyon oranı % 36 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi hedeften büyük oranda sapma söz konusudur.

Tablo 8: Türkiye için Temel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Enflasyon (%)	Büyüme (%)	Faiz(%)	Reel Efektif Döviz Kuru
2011	10,4	11,20	14,2	103,31
2012	6,2	4,79	16,4	110,94
2013	7,4	8,49	15,8	100,89
2014	8,2	4,94	16,8	105,69
2015	8,8	6,08	14,92	98,99
2016	8,5	3,32	14,61	93,48
2017	11,92	7,50	15,29	86,25
2018	20,3	2,98	23,28	76,42
2019	11,84	0,89	25,41	76,17
2020	14,6	1,79	13,36	62,22
2021	19,6	9,04	20,70	48,10

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası verileri alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 8 ile Türkiye’de enflasyon hedeflemesi döneminde temel ekonomik göstergeler sunulmuştur. Tablo 8 incelendiğinde 2011-2021 yılları arasındaki dönemde en fazla büyümenin gerçekleştiği yıl % 11,20 ile 2011 iken en az büyümenin gerçekleştiği yıl ise %0,89 ile 2019 yılı olmuştur. 2011-2021 döneminde enflasyon oranının en fazla olduğu yıl %20,3 ile 2018 yılı iken en az olduğu yıl ise %6,2 ile 2012 yılı olmuştur. Bu dönemde faiz oranlarının oldukça dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. En yüksek faiz oranı 2018 krizi sonrası 2019 yılında %25,41

iken en düşük faiz oranı ise % 13,36 ile 2020 yılında gerçekleşmiştir. Bununla beraber reel efektif döviz kurunda ise sürekli bir azalma söz konusudur.

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımı, ilk kez 1990 yılında Yeni Zelanda tarafından uygulamaya başlandığı günden beri 45 ülke tarafından tercih edilmiştir. Enflasyon hedeflemesini uygulamayı seçen 45 ülkeden 16'sı gelişmiş ülke iken 29 tanesi gelişmekte olan ülke olarak tanımlanabilir. Ülke deneyimleri enflasyon hedeflemesi stratejisini uygularken gerekli ön koşulların ve teknik özelliklerin gelişmiş ülkelerde var olduğunu gösterirken, gelişmekte olan ülkelerde söz konusu ön koşulların sağlanmasının kolay olmadığı görülmektedir.

Yükselen piyasa ekonomilerinde enflasyon hedeflemesi zor ama nispeten başarılı olmuştur. Çıktı, enflasyon, faiz oranı ve döviz kurundaki oynaklık gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olmuştur. Bu süreçte güvenilirlik oluşturma süreci, enflasyon seviyelerini düşürme gereği ve daha büyük şoklar önemli bir rol oynamıştır. Bu durumda: yüksek düzeyde iletişim ve şeffaflık, iletişim araçları olarak ele alınan hedef bantları, bir şokun ardından yakınsama yolunu hesaplamak için bir metodoloji (düzeltilmiş hedefler) ve enflasyon hedeflemesi altında daha iyi IMF koşullarının gerekliliği önerilmektedir (Fraga, vd., 2003: 398).

Tablo 9: Ülkelerin Enflasyon ve Enflasyon hedeflemesi Ortalaması

Ülkeler		2011-2020		2020-2021	
		Enflasyon oranı ortalaması	Enflasyon hedefi ortalaması	Enflasyon oranı ortalaması	Enflasyon hedefi ortalaması
Gelişmiş Ülkeler	Yeni Zelanda	1,50	2	2,8	2
	Kanada	1,74	2	2,06	2
	İngiltere	2,02	2	1,74	2
Ortalama		1,76	2	2,2	2
Gelişmekte Olan Ülkeler	Brezilya	5,91	4,50	5,76	3,88
	Şili	3,13	3	3,55	3
	Türkiye	9,98	5,06	15,94	5
Ortalama		6,34	4,19	8,42	3,96

Kaynak: Dünya Bankası verileri ve her ülkenin merkez bankası verileri alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 9 ile GÜ ve GOÜ'lerde enflasyon oranı ortalamaları ve enflasyon hedefi ortalamaları verilmiştir. Tablo 9 incelendiğinde 2011-2020 döneminde GÜ enflasyon oranı ortalaması %1,76 enflasyon hedefi ortalamasından %2 daha düşükken, 2020-2021 döneminde ise enflasyon oranı ortalaması % 2,2 enflasyon hedefi ortalamasından % 2 daha fazladır. GOÜ'lere baktığımızda ise her iki dönemde de (2011-2020 & 2020-2021) enflasyon oranı ortalaması enflasyon hedefi ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. 2011-2020 döneminde enflasyon hedefi ortalaması GÜ'lerde % 2 iken GOÜ'lerde % 4,19; 2020-2021 döneminde ise enflasyon hedefi ortalaması GÜ'lerde % 2 iken GOÜ'lerde % 3,96 olarak saptanmıştır. GÜ ve GOÜ'lerin enflasyon oranı ortalamalarına baktığımızda ise 2011-2020 döneminde bu oranlar sırasıyla % 1,76 ve % 6,34 iken 2020-2021 döneminde bu oran % 2,2 ve % 8,42 olarak gerçekleşmiştir.

Hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulandıktan sonra ortalama enflasyon oranı, rejimin uygulanmasından önceki orandan daha düşüktür. Benzer şekilde enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulayan gelişmekte olan ülkelerdeki enflasyon oranı, kriz öncesi ve sonrasında, uygulamayan ülkelere göre çok daha düşüktür. O halde bu strateji, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonu düşürme konusunda bir başarı işareti olarak kabul edilebilir. Gelişmiş ülkeler açısından ise enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan ülkeler ile diğer ülkeler arasında çok büyük bir fark bulunmamaktadır (detaylı bilgi için bakınız; Öztürk, vd., 2014: 61-62).

5.SONUÇ

Enflasyon, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke ekonomisinin uzun yıllar boyunca mücadele ettiği ekonomik sorunların başında gelmektedir. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi ile dünya ekonomisinde enflasyonun yükselişi ve meydana gelen olumsuz koşullar nedeniyle dünya ekonomisi durgunluğa girmiştir. Bu durum politika yapıcıların doğrudan enflasyona odaklanması gerektiği görüşünü güçlendirmiştir. İlk defa Yeni Zelanda tarafından başarılı bir şekilde uygulanan enflasyon hedeflemesi stratejisi günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke tarafından uygulanmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki enflasyon hedeflemesi sonucunda gelişmiş ülkelerin enflasyon oranlarını düşürmede gelişmekte olan ülkelere göre daha başarılı olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Yeni Zelanda, Kanada ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler ile Şili, Brezilya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından enflasyon hedeflemesi sonrası ekonomik göstergeler incelenmiştir. Çalışmada 2011-2021 dönemleri arasında gelişmiş ülkelere Kanada ve İngiltere'de 2020 yılı hariç diğer yıllarda

pozitif büyüme gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise Brezilya ve Şili’de 2020 yılında negatif büyüme gerçekleşirken Türkiye’de pozitif büyüme gerçekleşmiştir. Burada 2020 covid-19 pandemisinin etkileri görülmektedir. Söz konusu dönemde gelişmiş ülkelerde ortalama enflasyon hedefi %2 iken ortalama enflasyon oranı %1,98 ortalama büyüme oranı %1,97’dir. Gelişmekte olan ülkelerde ise ortalama enflasyon hedefi % 4,08 iken ortalama büyüme oranı % 2,54 ortalama enflasyon oranı % 7,38 olarak görülmektedir. Bu 11 yıllık dönemde reel efektif döviz kurunda da düşüş meydana gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde 97,38 olan bu oran gelişmekte olan ülkelerde ortalama 77,96 olarak görülmektedir.

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımı, para politikası performansını arttırmak amacıyla geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda merkez bankası herhangi bir siyasi baskıya maruz kalmadan bağımsız bir şekilde para politikasını oluşturabilmeli ve uygulayabilmelidir. Merkez bankası bağımsızlığı ve ekonomik politikaların güvenilirliği önem arz etmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Ağcadağ, D., (2021), Türkiye’de Sanayi Sektörü için Hammadde İthalatını Belirleyen Faktörlerin Analizi: 2008-2020, Ankara: Sonçağ Yayıncılık.

Alparslan, M. ve Erdönmez, P. A., (2000), Enflasyon Hedeflemesi, Bankacılar Dergisi, Sayı: 35, ss. 1-28.

Batini, N., and Laxton, D., (2007), “Under What Conditions Can Inflation Targeting Be Adopted? The Experience of Emerging Markets”. Central Banking Analysis and Economic Policies Book Series, 11: pp. 467-506.

Bernanke, B. S., and Mishkin, F. S., (1997), Inflation Targeting: A New Framework for Monetary Policy? Journal of Economic Perspectives 11(2),(Spring), pp. 97-116.

Calvo, A. G., Izquierdo, A. and Talvi, E., (2003), “Sudden Stops, the Real Exchange Rate and Fiscal Sustainability: Argentina’s Lessons,” IADB Working Paper No. 469, ss. 1-50.

Calvo, G. A., (2000), Capital Markets and the Exchange Rate, With Special Reference to the Dollarization Debate in Latin America, University of Maryland, Universidad T. Di Tella and NBER, pp. 1-45.

Croce, E. and Khan, M. S., (2000), Monetary Regimes and Inflation Targeting, Finance and Development, Vol.37, No.3, September:3.

Dodge, D., (2002), Inflation Targeting in Canada: Experience and Lessons, The North American Journal of Economics and Finance, 13, pp. 113-124.

Fraga, A., Golfajn, I. and Minella, A., (2003), Inflation Targeting in Emerging Market Economies, NBER Macroeconomics Annual Vol. 18, pp. 365-400.

<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>. Erişim Tarihi: 17.04.2022.

<https://data.imf.org/regular.aspx?key=63087881>. Erişim Tarihi: 17.04.2022.

King, M., (1997), “Changes in UK Monetary Policy: Rules and Discretion in Practice, Journal of Monetary Economics, 39, pp. 81-97.

Malatyalı, N. K., (1997), Enflasyon Hedeflemesi, Ülke Uygulamalarına Örnekler ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, Devlet Planlama Teşkilatı, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Çalışma Raporları.

Masson, P. R., Savastano, M. A. and Sharma, S., (1997), The Scope for Inflation Targeting in Developing Countries, IMF Working Paper No: 97/130, pp. 1-53.

Mishkin, F. S., (1996), Understanding Finansal Crises: A Developing Country Perspective, World Bank Annual Conference on Development Economics, Washington, pp. 1-57.

Mishkin, F. S., (1998a), The Dangers of Exchange Rate Pegging in Emerging Market Countries, International Finance, 1:1, pp. 81-101.

Mishkin, F. S., (1999), International Experiences with Different Monetary Policy Regimes, Journal of Monetary Economics, 43, pp. 579-605.

Mishkin, F. S., (2000), Inflation Targetin in Emerging Market Countries, NBER Working Paper No:7618, pp. 1-14.

Mishkin, F. S., (2004), Can Inflation Targeting Work in Emerging Market Countries, NBER Working Paper No: 10646, pp. 1-36.

Mishkin, F. S., (2011), “Merkez bankaları Ne Yapmalıdır? Para Politikasının Amaçları, Stratejisi ve Taktikleri” içinde Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar, çev. Engin, N. Akademi Yayıncılık.

Mishkin, F. S., (2014), “Farklı Para Politikaları Rejimleriyle Uluslararası Deneyimler” içinde Para Politikası Stratejisi çev. Ö.F. Çolak ve A. Zengin, Efil Yayınevi. Ankara.

Mishkin, F. S. and Posen, A. S., (1997), Inflation Targeting: Lessons From Four Countries, NBER Working Paper No: 6126, pp. 1-134.

Mishkin, F. S. and Savastano, M. A., (2000), Monetary Policy Strategies For Latin America, NBER Workin Paper No:7617, pp. 1-67.

Nishijima, S., (2005), Government Debt and Inflation Targeting in Brazil, RIEB Discussion Paper Series No: 167, pp. 1-22.

Obstfeld, M. and Rogoff, K., (1995), The Mirage of Fixed Exchange Rate, Journal of Economic Perspectives, Volume 9, No:4, pp. 73-96.

Öztürk, S., (2009), Enflasyon Hedeflemesi Yaklaşımı: Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerin Karşılaştırmalı Analizi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:16, Sayı:1, ss. 191-205.

Öztürk, S., Sözdemir, A. and Ülger, Ö., (2014), The Effect of Inflation Targeting Strategy on The Growing Performance of Developed and Developing Countries: Evaluation of Pre and Post Stages of Global Financial Crisis, Procedia-Social and Behavioral Sciences, 109, pp. 57-64.

Şanlı, B., (2006), Enflasyon Hedeflemesi Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16, ss. 37-56.

TCMB, (2005), Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Genel Çerçevesi ve 2006 Yılında Para ve Kur Politikası, Sayı: 2005-56. Erişim Tarihi: www.tcmb.gov.tr, 15.03.2022.

TCMB, (2022), Merkez Bankası Para Politikası Çerçevesi. Erişim Tarihi: www.tcmb.gov.tr, 15.03.2022.

Yiğit, N., (2006), Enflasyon Hedeflemesi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

HRV BÜYÜME TANISI MODELİNE GÖRE GÜNEY AMERİKAN EKONOMİSİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ*

Mustafa Şeref AKIN¹

Prof.Dr.

Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: mustafa.akin@erzincan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1850-9118

Öz

Hausmann, Rodrik ve Velasco (HRV) büyüme tanısı modeline göre, Güney Amerikan ekonomisinin özel sektör yatırımlarını engelleyen noktalar tespit edilmiştir. HRV modelinde finansmana erişim ve getiri oranları özel sektörün yatırım kararı almasında en temel faktörlerdir. HRV modeline göre Güney Amerika ekonomisinin dört temel sorunu vardır: Yüksek faiz oranları, dar ölçekli özel sektör kredi piyasası, geniş kayıt dışı sektör ve kamu düzeni eksikliğidir. Finansmana erişimde yüksek kamu borçluluğu ve dolarizasyon ile enflasyon yükselmekte ve dolayısıyla faizler artmaktadır. Dar ölçekli kredi piyasası firmaların uzun dönemli kredi bulmasını zorlaştırmaktadır. Karlılığı olumsuz etkileyen ana faktör gayri resmi sektördür. Çok sayıda mikro ölçekli işletmeler düşük kalifikasyonlu iş gücü istihdam etmelerinden, teknoloji adaptasyonu yetersizliklerinden ve fiziksel sermaye kullanmamalarından dolayı verimsiz üretim yapmaktadırlar. Güven ve düzen eksikliği şirketlerin büyümesini engellemektedir. Rekabetçi olamadıklarından Güney Amerika ülkeleri doğal kaynak ihracatçısı kalmaktadırlar. Türkiye dolarizasyon, yüksek enflasyon, yüksek faiz ve kayıt dışı sektörler ile Güney Amerikan ekonomisine

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** mustafa.akin@erzincan.edu.tr

Atıf (APA): Akın, M. Ş., (2022), HRV Büyüme Tanısı Modeline Göre Güney Amerikan Ekonomisinin Karakteristik Özellikleri, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (2): 179-201, <https://doi.org/10.53881/hiad.890707>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

benzeşmekte, son yıllarda özel sektörün krediye ulaşmasında kısıtlamalar gevşetilmesiyle ayrıışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Güney Amerika Ülkelerinin Ekonomileri, HRV Büyüme Tanısı, Finansmana erişim, Karlılık*

Alan Tanımı: *Makro İktisat*

CHARACTERISTICS OF THE SOUTH AMERICAN ECONOMY ACCORDING TO THE HRV DIAGNOSIS OF GROWTH MODEL

Abstract

Based on the growth diagnosis model of Hausmann, Rodrik, and Velasco (HRV), the reasons the bottlenecks of the private sector investment and the characteristics of the South American economy are identified. In the HRV model, access to finance and return to investment are the most fundamental factors in the private sector's investment decision. The four main problems of the South American economy are: high interest rates, a narrow private sector credit market, a large informal sector and a lack of public order. With high indebtedness and dollarization rises inflation, and thus interest rates increase. The narrow-scale credit market makes it difficult for companies to find long-term loans. The main factor that negatively affects profitability are micro-enterprises in the informal sector. They make inefficient production due to a lack of qualified workforce, technology adaptation, and physical investment. Public services regarding the lack of infrastructure, security, and legal institutions also hinder the growth of companies. As a result, South American economies remain mainly an exporter of natural resources. Turkey's dollarization, inflation, interest rate and informal sectors are similar to the South American economy, is decomposed by loosening restrictions on access to credit by the private sector in recent years.

Key Words: *South American Economy, HRV Growth Diagnosis, Access to Finance, Profitability*

JEL Codes: *N16, N36, N46*

1.GİRİŞ

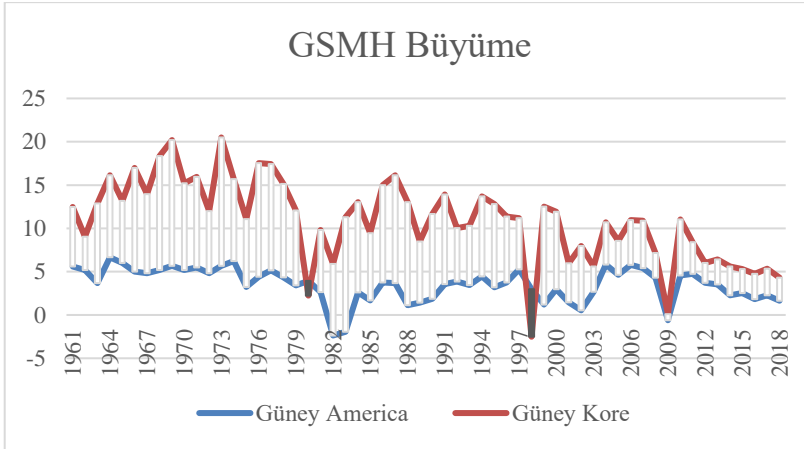
Birçok ekonomik çalışmada Türkiye Güney Amerika ile karşılaştırılmaktadır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 113; Yalman, 2013: 154; Yetim, 2019: 170). Bu çalışmalarda Güney Amerikan ekonomisinin özellikleri, ekonomik problemleri ve Güney Amerikan ekonomisinin karakteristik özellikleri Hausmann, Rodrik ve Velasco (HRV) (2005) büyüme tanısı modeli takip edilerek özel sektör yatırımlarını engelleyen sebepler üzerinden gösterilmektedir. Ayrıca Amerikan Kalkınma Bankası (Banco Interamericano de Desarrollo) kaynaklarından Güney Amerika'nın

ekonomik sorunları, çözüm önerileri, özel sektör açısından istikrarlı bir büyümenin şartları tartışılmaktadır. Çalışma 1960-2018 yılları arasındaki verilerini kapsamında Güney Amerika'daki ülkelerindeki özel sektör yatırımları HRV modeliyle analiz edilmiştir. Çalışmada Güney Amerika'nın geneli ve örnekleme de ise büyük ekonomileri Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Peru ve Şili öncelikli hedef alınmıştır. Güney Amerika'nın özel sektör yatırım kısıtları üzerinden Türkiye karşılaştırılmıştır. Ayrıca akademik literatüre HRV modeli büyüme tanısının tanıtılması açısından önemli katkı sağlamaktadır.

Güney Amerika'nın uzun dönemli büyüme performansı analiz edilirken ilk göze çarpan özellik istikrarlı bir büyüme patikasına sahip olmadığıdır (Loayza vd., 2005, 50-53): Bir yandan sık sık krizlere girmekte (son 25 senede 5 kez: 1994, 1997, 2001, 2008, 2020) ve ekonomisi küçülmekte, diğer yandan kriz dönemleri dışında kalan dönemlerde de düşük bir büyüme performansı göstermektedir (Agosin vd., 2009: 25).

Güney Amerika ülkelerinin ekonomileri büyümesi yavaş olmuştur (Rojas-Suárez, 2009: 32). Bu bölgedeki ülkelerin kişi başı geliri 1960-2010 arasında 3 kat artmışsa da benzer başlangıç koşullarındaki diğer bölgelerin büyümesi ile karşılaştırıldığında, düşük kaldığı görülmektedir. Örneğin, aynı dönemde Güney Kore 25 kez büyümüştür. Güney Kore, başlangıçta Güney Amerika'ya göre kişi başı geliri üçte biriyken, 2010 yılında üç kat daha fazla zengindir. 1960 ile 2010 arasında Güney Kore Güney Amerika'daki ülkelerin ortalamasından %340 daha fazla büyümüştür. Aradaki fark daha da açılmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Güney Amerika ve Güney Kore Büyüme Oranları

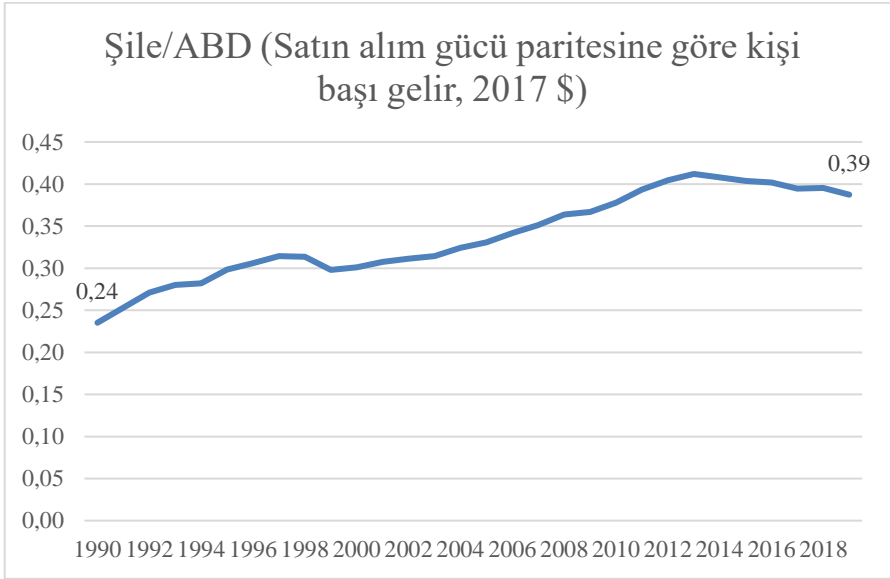

Kaynak: World Bank Social Development Social and Economic Indicator. www.data.worldbank.org, (2020).

Güney Kore istisna bir ülke olarak görülebilir. Güney Amerika ülkelerinin büyüme oranları Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.) ile karşılaştırıldığında düşük büyüme daha iyi anlaşılmaktadır. A.B.D. gelişmiş ve sermaye getirisi azalan bir ülke olarak, son 50 yılda Güney Amerika ile A.B.D. arasındaki fark kapatılması gerekirken, yerinde saymaktadır.

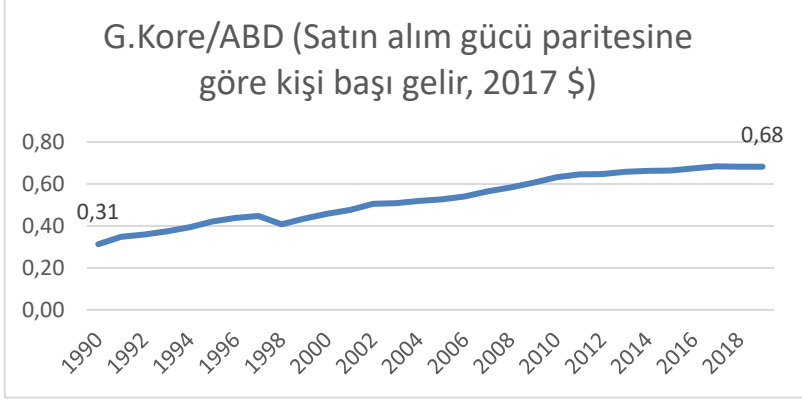
Güney Amerika ülkeleri arasında en hızlı (başarılı) gelişen ülke olan, Şili ABD ile karşılaştırıldığında bile satın alma gücü paritesine göre kişi başı geliri 1990'nda ABD'ye göre %24 seviyesindeyken 2010'da %39'dur (Şekil 2). Halbuki aynı dönemde Güney Kore %31 den %68'e çıkarmıştır (Şekil 3).

Şekil 2. Şili ve ABD Kişi Başı Gelir Karşılaştırılması

Kaynak: World Bank Social Development Social and Economic Indicator.2020).

Şekil 3. G.Kore ve ABD Kişi Başı Gelir Karşılaştırılması

Kaynak: World Bank Social Development Social and Economic Indicator, 2020

2.MODEL: HRV BÜYÜME TANISI MODELİ VE ÖZEL SEKTÖR YATIRIMLARI

Hausmann, Rodrik ve Velasco'ya (HRV) (2005) göre düşük büyümenin ardındaki sebep düşük özel sektör yatırımdır. Ekonomide yatırım yapan ülkenin kendisi değil ama özel sektördür. Bu açıdan bir ülkenin yatırım kısıtlamalarına analizinde özel sektörün yatırımlarını engelleyen hususlara bakılmalıdır.

HRV özel sektörün yatırım kararı almasında basamak basamak inme metodunu önermektedir. HRV modeli aynı zamanda "büyüme tanısı" olarak tanımlanmaktadır. *Buna göre yapılacak ilk iş özel sektör yatırımlarını kısıtlayan esas etkenin ne olduğunu araştırmaktır.*

Özel sektör yatırımının eksikliğinin iki ana sebebi vardır (HRV, 2005): Finansmana erişimin zorluğu (sermaye maliyeti ve finansal sistem) ve yatırımların getirisinin düşüklüğüdür (karlılık ve kazancı elde tutma) (Şekil 4).

Finansmana erişimin bir ayağı olan *kredi maliyetinin yüksek* olması özel sektörün yatırım yapmasını engellemektedir. Finansman maliyeti yüksek olduğunda yatırımlar yapılamamaktadır.

Kredi maliyetinin yüksek olmasının çeşitli sebepleri arasında şunlar sıralanabilir (HRV, 2005):

- i) İpotek şartlarının zorluğu
- ii) Banka komisyonlarının yüksekliği
- iii) Yabancı sermayenin giriş yapmaması
- iv) Doğrudan yabancı yatırım koşullarının cazip olmaması
- v) Kamu ve özel sektör iç ve dış borç miktarlarının büyüklüğü

- vi) Sermaye akışlarının ilişkin aşırı düzenlemeler
- vii) Yerel bankacılık sisteminin etkin çalışmaması
- viii) Teminatların alacaklılar ve borçlular açısından zayıflığı
- ix) Bankaların öz sermayesinin düşüklüğü
- x) Tasarrufların yetersizliği

Örneğin dış borçla kredi maliyeti yüksekliği (varsa) arasındaki ilişki şöyle izah edilebilir: HRV'ye göre (2005) kredi maliyetinin yüksekliği tasarrufların kısıtlı olduğunu işaret eder. Bu durumda ülkede yüksek bir dış borç ve yüksek bir cari açık vardır. Yabancı tasarruflara erişim talepleri, sendikasyon kredileri ve Eurobond ihraçları gerçekleşir. Aksi durumda (dış borçlanmaya talep etmeyen bir ekonomide) yerli şirketlere yönelik kredi maliyetlerinin azaltılmasıyla özel sektör yatırımları teşvik edilmemektedir. Ekonomi politikası açısından kredi faizlerinin indirilmesi ekonomik büyümeyi teşvik etmeyecektir. Çünkü özel sektörün yatırımdan caymasının sebebi faiz oranları değildir (büyüme tanısı).

Finansmana erişimde diğer kısıt finansal sistemdir. Finansal sistemin sağlıklı çalışmamasının sebepleri sıralandığında;

- i) Bankacılık sektörünün oligapol yapısı
- ii) Fikri mülkiyetin ipotek olarak alınmaması
- iii) Bankaların bankacılık dışında faaliyette bulunması ve kendi holdinglerini finanse etmesi
- iv) Yenilikçi firmalara, ürünlere, ürün yöntemlere yönelik finansman imkanının sağlanmamasıdır.

Örneğin yenilikçi firmaların yeşermemesinin finansal sistemle ilgili sorun varsa birçok genç ve yenilikçi firmalara kurulamamaktadır. Finans sektörü büyük şirketlere kredi vermekte ve fikri mülkiyet esaslı teminatları kabul etmemektedir.

Getiri oranını etkileyen iki faktörden biri yatırımın düşük getirisidir. Bunun sebepleri arasında;

- i) Devletin tamamlayıcı mal ve hizmetleri üretmemesi
- ii) Düşük verimlilik,
- iii) Kalifiye eleman maaşlarının yüksekliği
- iv) Düşük nüfus
- v) Ulaşım ve telekomünikasyon maliyetleri
- vi) Know-how eksikliği
- vii) Düşük teknoloji
- viii) Arsa değerinin artması
- ix) Düşük gelir

Düşük nüfus ile getiri oranı arasındaki ilişki düşük satış üzerinden açıklanabilir.

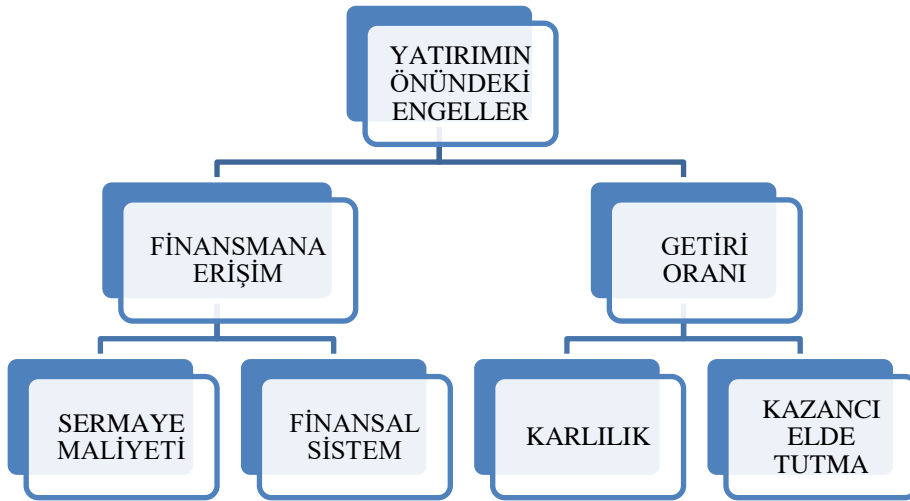
Cirosu yükselmeyen şirketler yatırım yapacakları projeleri/arsaları aramayacaklardır.

Yatırım yüksek karlı dahi olsa *karlar elde tutulamayacak* olması da yatırımları frenlemektedir. 4 ana sebebi olabilir:

- i) Yüksek vergi oranları
- ii) Makroekonomik dengesizlikler
- iii) Fikri mülkiyet haklarının zayıf olması
- iv) Belirsizlik

Makro ekonomik dengesizlik ile karların elde tutulamaması krizler üzerinden açıklanabilir. Sürdürülemez ölçekte mali ve cari açıklar (örtük vergilendirme), kurların oynaklığı, bankacılık krizleri şirketlerin mali yapılarını bozmaktadır. Aynı şekilde fikri mülkiyet haklarını zayıflığı, girişimcinin iyi bir yenilikçi fikriyle ekonomi üzerinde çok faydalı bir etkisi olacakken, yeniliğin kopyalayamaya engelleyecek bir mekanizmasının olmaması yatırımın gerçekleşmesini önleyecektir. Yine, politik veya diğer faktörlerden kaynaklanan sebeplerden dolayı iş hayatın kurallarının keyfi şekilde değişmesi şirketlerin risklerini yükseltmektedir.

Şekil 4: HRV Büyüme Tanısı Modeli

Kaynak: HRV, 2005.

Büyüme tanısı yaklaşımını neoklasik, kurumsal, makro ekonomik yaklaşımlardan üç

açından ayrılmaktadır:

Birincisi, neoklasik iktisat büyüme yaklaşımlarında büyüme üretim faktörlerinin birikimi ile sağlanmaktadır (Solow, 1956: 70; Prescott, 1988: 525). Neoklasik iktisatta faktörler birbirleriyle ikamedir. Fiziksel sermaye yerine insan sermayesi ile ikame (kahve çay gibi) ederek üretimi gerçekleştirilmektedir. Halbuki HRV büyüme tanısı modelinde bunlar ikame değil tamamlayıcıdır (kahve şeker gibi). Bu durumda, özel sektör yatırım etkenlerinden eksik bir faktör olduğunda (örneğin fiziksel sermaye) diğer faktörler (insan sermayesi, kamu alt yapı yatırımları) ne kadar olurlarsa olsunlar büyüme kısıtlanmaktadır (Hausmann ve Rodrik, 2006: 25).

İkincisi, kurumsal ekonomik yaklaşımda uzun dönem ekonomik büyümeyi toplam faktör verimliliği, hukuki yapı, eğitim seviyesi gibi faktörler belirlemektedir (Easterly ve Levine, 2001: 177; Hall ve Jones, 1999: 83). Halbuki, HRV büyüme tanısı modelinde öncelik özel sektör yatırımlarını engelleyen faktörleri bulmaktır. Eğer kurumsal faktörler özel sektör yatırımlarını kısıtlayıcı rol oynamıyorsa öncelik taşımamaktadır. Örneğin bir ülkede eğitim bir kısıtsa, eğitimin getirisinin yüksek olması gerekir (Mincer, 1974: 50). O vakit kalifiye elemanın maliyeti özel sektörün yatırımlarını engelleyecek seviyede yüksek olur. Halbuki, o ülkede kalifiye eleman maaşları çok yükselmemekteyse, bu durumda kalifiye eleman yetiştirmeye yönelik eğitim kurumları açmak öncelik değildir. Özel sektör yatırımlarının kısıtlamalarının ortadan kaldırılmasıyla ekonomik büyüme gerçekleşmekte ve sonrasında artan nitelikli eleman ihtiyacına yönelik eğitim kurumları açılmalıdır. Bu hukuk, demokrasi dahi, diğer çok önemli görünen kurumsal faktörler için de geçerlidir (Hausmann ve Rodrik, 2006: 73).

Üçüncüsü, HRV makro ekonomik regresyonlarına göre genel-geçer bir büyüme kıstası oluşturulamayacağını savunmaktadır. Her ülkede izlenecek optimal politikaların farklılığına vurgu yapması açısından HRV modeli ayrılmaktadır. Büyüme tanısı yaklaşımına göre ülkelerin büyüme kısıtları farklılıklar gösterebilir. Bundan dolayı Dünya Bankası İş Yapma Endeksi (World Bank, 2020) gibi ülkelere iş yapma kolaylığı sağlama üzerine geliştirilen endekslere karşıdırlar. HRV'ye göre bu kıstasları geliştirme ve endekste üst sıralara tırmanma, eğer bir özel sektörü yatırım yapmayı engelleyen bir sebebi ortadan kaldırmıyorsa, büyüme arttırmayacaktır (HRV, 2005). Örneğin, bir ülkede düşük büyümenin sebebi verimli yatırım fırsatlarının yokluğu iken diğer bir ülkede sebep finansal piyasalardaki aksaklıklardandır. HRV'nin işaret ettiği üzere toptan reformlar yapılabilir ama bunların az bir kısmı büyümeyi kısıtlayıcı (özel sektörün önünü açan) engelleri kaldırabilir. Aksine, nokta hedef reformlarla daha yüksek büyüme oranları yakalanabilir.

Güney Amerika bağlamında, 1990'larda Brezilya ve El Salvador toptan reform

yapmalarına rağmen ilk yıllardan büyüme kıpırdadı ve sonrasında da eski seviyesine düştü. Halbuki HRV'ye (2005) göre Dominik Cumhuriyeti, aksine, küçük reform çabalarıyla -nokta hedeflerle- özel sektörü bağlayıcı kısıtlamalarını ortadan kaldırarak daha yüksek büyüme oranlarına ulaştı.

Uygulama bölümünde Güney Amerika üzerinden büyüme tanısına göre özel sektör yatırımlarının tıkanmışlık noktaları incelenmektedir. Özellikle bölgenin uluslararası antlaşmalarla kuruluşu olan Amerika Kalkınma Bankası - Banco Interamericano de Desarrollo- (www.ibd.org) bakış açısı esas alınarak analiz yapılmıştır.

3.UYGULAMA: GÜNEY AMERİKA'NIN ÖZEL SEKTÖR YATIRIMLARINDAKİ KISITLAMALAR

3.1.Finansmana Erişim

3.1.1 Sermaye Maliyeti

Güney Amerika'da yüksek faiz oranları yüksek kamu borcundan, yüksek enflasyondan ve dolarizasyondan gelmektedir. Kamu kesimin borç talebi faizleri yükseltmektedir. Hane halklarının tasarruflarını dolarda değerlendirmelerini engellemek ve yerel parayı daha çekici hale getirmek için faizlerin yükseltilmesi zorunlu hale gelmektedir. Yüksek kamu borcunu parasal genişlemeyle (para basarak) finanse edilmesi enflasyona sebep olmaktadır. Enflasyonun yükselmesi de faizleri yükseltmektedir. Dolarizasyon paranın ana fonksiyonları olan bir değişim aracı, değer deposu ve ölçüm birimi olarak kullanılmasında yabancı paranın kullanılmasıdır. Mevduat dolarizasyonu, geniş para birimindeki toplam yabancı para mevduatı olarak tanımlanır. Dolarizasyonun etkisi çok yönlü görülebilmektedir. Cari açığı finanse eden sermaye akımlarının ani duruşları döviz kurunu birden arttırmaktadır (Dornbusch vd., 1995: 291-294). Ülke içinde rezerv para olarak tutulan doların fiyatı arttıkça, parasal genişlemeye sebep olmaktadır. İthal edilen ürünlerin fiyatları pahalılaşmaktadır. Dolar kuru arttıkça enflasyonla beraber faiz oranlarını da yükseltmektedir. Üstelik kamunun yüksek döviz borcu da vergileri artmaktadır. Ek olarak, döviz kurunun artması dış borcu yüksek ekonomilere yabancı yatırımcıların artık borç vermelerini durdurmasına sebep olmaktadır. Güney Ameirika'da Brezilya hariç dolarizasyon oranı çok yüksektir (tablo 1).

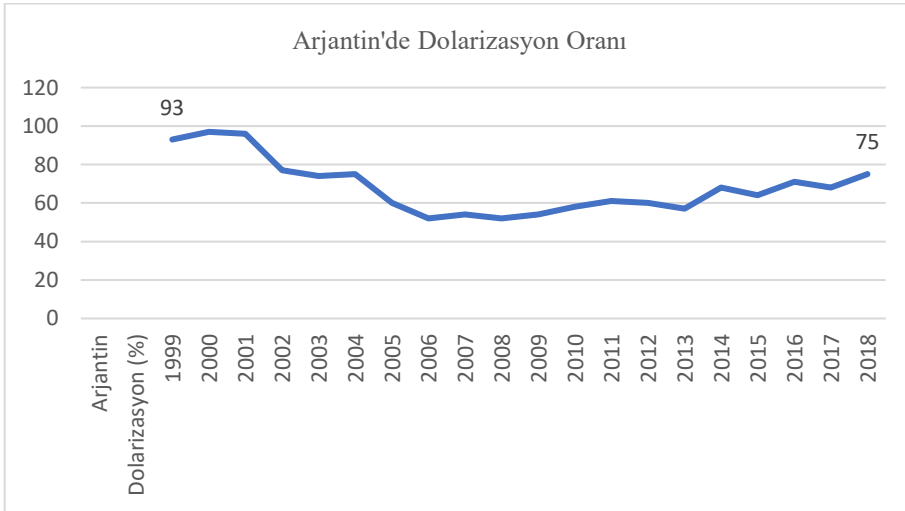
Tablo 1. Güeny Amerika Mevduatta Dolarizasyon Oranı (%)

	Mevduatta dolarizasyon oranı (%) (2018)
Arjantin	75
Peru	50.72
Brezilya	10
Uruguay	44.59
Panama	100
San Salvador	100
Guatemala	48.33

Kaynak: Banco Interamericano de Desarrollo Economic Indicator, 2020).

Şekil 5’de Arjantin’de dolarizasyon oranı %75’lerde olduğu görülmektedir. Bu durum, ekonomide sadece dörtte bir oranında yerli para birimiyle iş yapıldığına işaret etmektedir.

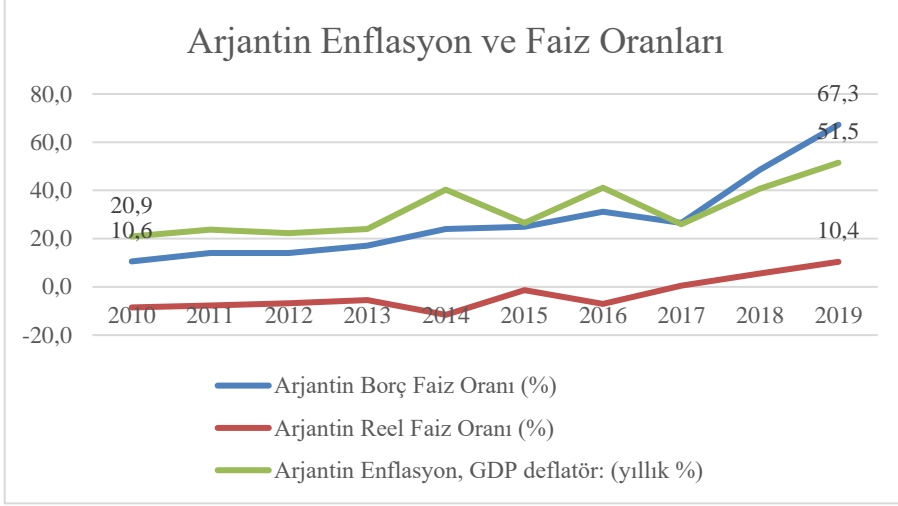
Şekil 5. Arjantin’de Dolarizasyon Oranı

Kaynak: Inter-American Development Bank Economic Indicator, 2020).

Arjantin’de yüksek dolarizasyon ve Arjantin para biriminin dolar karşısında değer kaybetmesi sonucunda, enflasyon oranı 2010’da %10’lardan 2019’da %51,5’a, kredi faiz oranları da %20’den %67’ye çıkmışlardır. Reel faiz oranları %10’lara ulaşmaktadır. (Şekil 6).

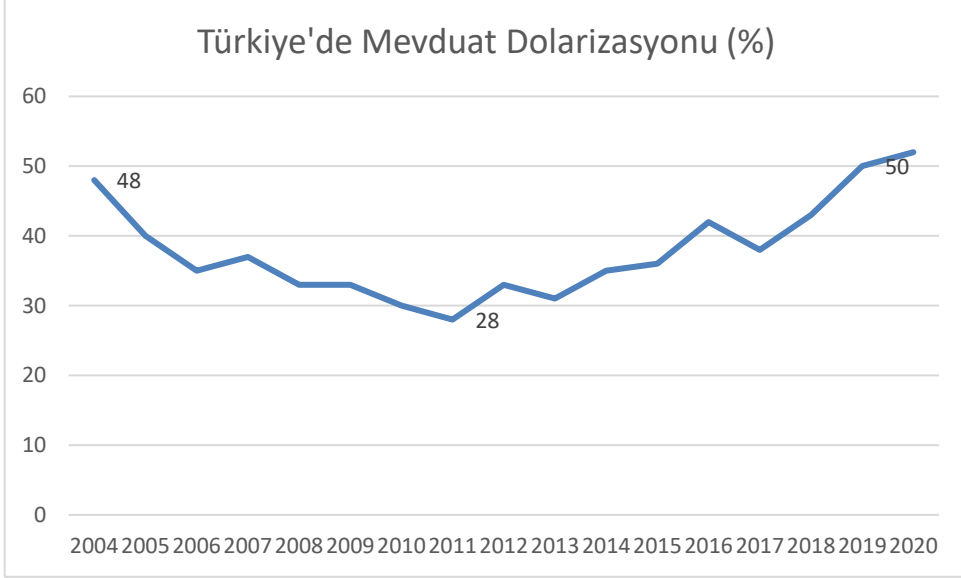
Şekil 6. Arjantin’de Kredi Faiz ve Enflasyon Oranları

Kaynak: World Bank Social Development Social and Economic Indicator, (2020).

Türkiye’de yüksek dolarizasyona sahip bir ülkedir. Türk bankalarındaki dolar mevduatı 2004-2011 yılları arasında yüzde 48’de yüzde 28’e gerilemişken, 2012 sonrası tekrar %50’lere doğru yükselmiştir (Kal, 2019: 357) (Şekil 7).

Şekil 7. Türkiye’de Mevduat Dolarizasyonu (%) (World Bank Indicator)

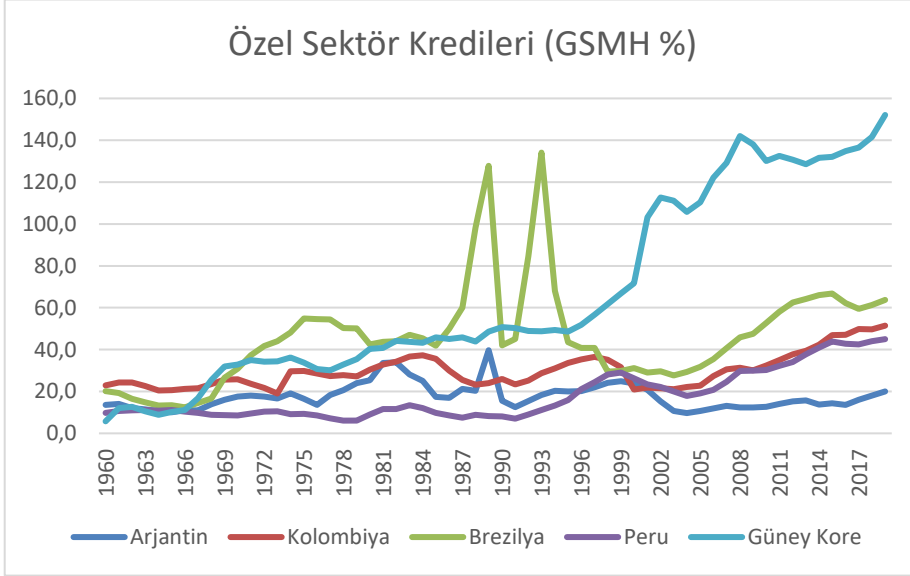
Kaynak: BDDK, 2020

3.1.2. Finansal Sistem

Güney Amerikan ekonomisinin finansal sistemi düşük kredi hacimli olarak görülmektedir (Şekil 7). Krediyeye erişim şirketler için bir büyüme motorudur. Kredi desteğiyle alınan fizik sermayenin ve teknolojinin fabrikalarda kullanılmasıyla daha yüksek verimlilik sağlanmaktadır. Makina ve teknoloji yatırımı verimlilik artışını getirmektedirler.

Kredi kullanılabilirliği Güney Amerika’da düşüktür. Finansal derinlik veya kredi piyasalarının büyüklüğü, özel sektöre verilen kredi miktarının milli gelire oranı ile hesaplanmaktadır. Bu oran Güney Amerika’da %20 ile %70 arasında ve ortalaması %40’dır (Şekil 8). Güney Kore’nin ise özel sektör kredilerinin milli gelire oranı %152’dir. Güney Amerika’nın üç katıdır.

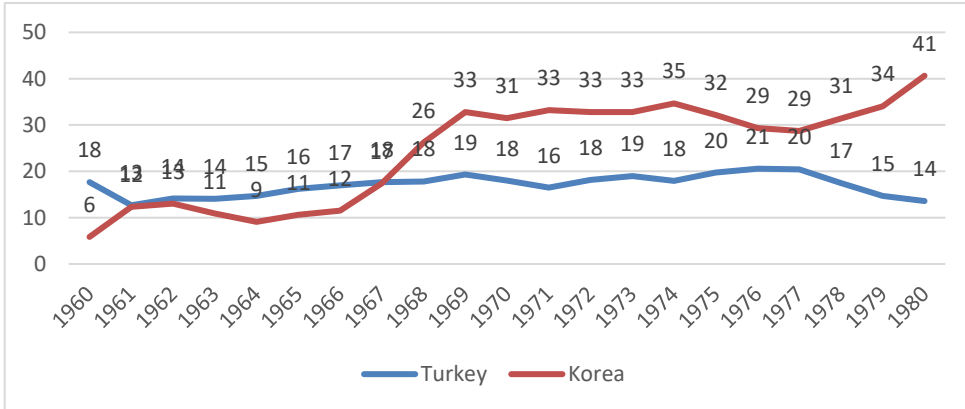
Şekil 8. Güney Amerika'da Krediye Erişim

Kaynak: World bank Economic Indicator, 2020.

Türkiye'nin dar hacimli kredi sektörü kısıdı son 20 yılda aşılmıştır. Ancak Güney Kore gibi daha geriden başlayan ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin daha ilerlemesi gerekecektir. Özel sektöre kredi imkanları Güney Kore'de oldukça mütevazı başlamıştır. 1960'larda GSMH'nin %6'sıdır. Halbuki, Türkiye oldukça iddialı olarak %18 oranını yakalamıştır. Ancak Türkiye'nin özel sektör kredilerinde çita aşılamamış ve bu oran etrafında dönmüştür (World Bank, 2020) (Şekil 9).

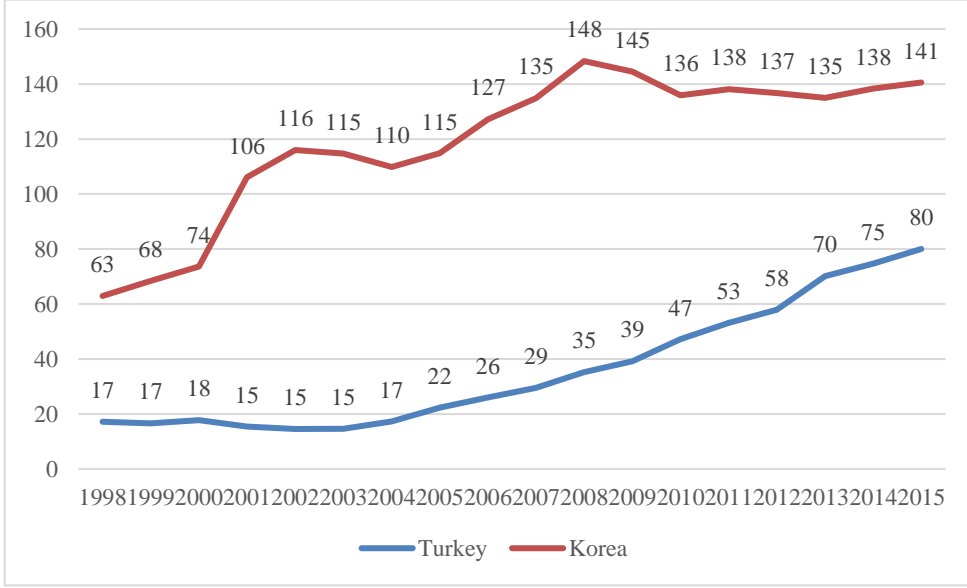
Şekil 9. Özel Sektör Kredi (GSMH'nın yüzdesi) (1960-1980)

Kaynak: World Bank Socio-economic indicator, 2020

Türkiye 2000’li yıllardan sonra kredi hacminde önemli ilerlemeler sergilemektedir. Şekil 10’un gösterdiği üzere özel sektöre verilen krediler 1998’de GSMH’nın %17’sinden 2015 yılında %80’ine çıkmıştır. Aynı süre zarfında Güney Kore %140’a ulaşmıştır (World Bank, 2020).

Şekil 10. Özel Sektör Kredi (GSMH’nın yüzdesi) (1981-2015)

Kaynak: World Bank Socio-economic Indicator, 2020

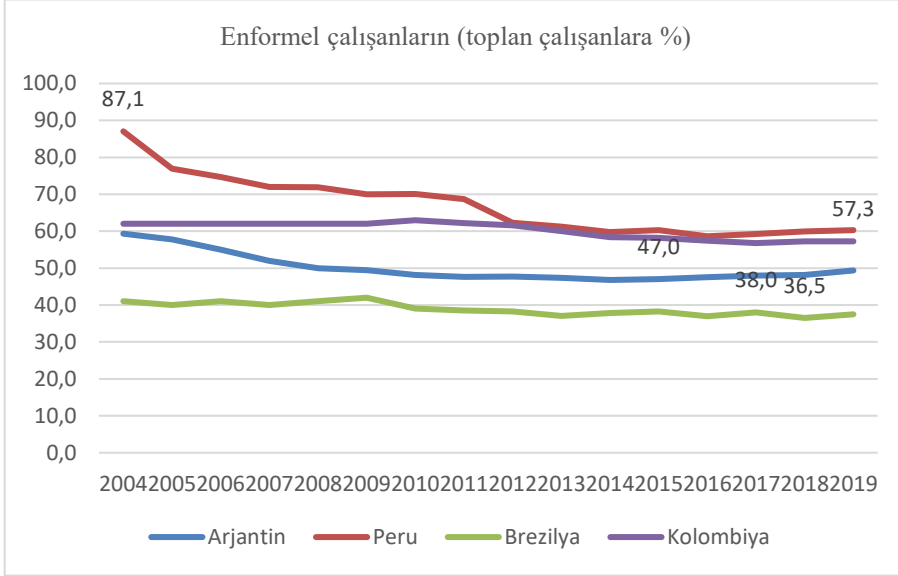
3.2. Getiri Oranı

3.2.1 Karlılık

Güney Amerikan ülkelerinin ekonomilerinin temel gerçekliği çok geniş kayıt dışı mikro işletmelerin varlığını sürdürmesidir. Bu mikro işletmeler verimsiz çalışmaktadırlar. Kalifiye olmayan iş gücü, düşük teknoloji adaptasyonu, fiziksel sermaye kullanılmaması verimsizliğin sebepleridir (Crespi, 2014). Güney Amerika’da KOBİ’ler şirketlerin %90’ını oluşturmaktadır. Çalışanlarını %70’ini istihdam etmektedir. Ama üretimin sadece %30’unu gerçekleştirmektedirler (Banco Mundial, 2020; Banco Interamericano de Desarrollo, 2020).

Güney Amerikan ülkelerinin ekonomilerinde çalışanların %50’den fazlası enformel sektörlerde çalışmaktadır (Şekil 11). Ayrıca fiziksel sermaye ve teknoloji eksiği olan mikro ve küçük işletmelerdeki resmi çalışanlarda hesaba katılırsa, ekonomideki kaynakların çok verimsiz kullanıldığı anlaşılmaktadır (Daude & Fernández-Arias, 2014: 77).

Şekil 11. Enformel Sektörde Çalışanların Toplam Çalışanlara Oranı (%)

Kaynak: World bank Economic Indicator, 2020.

Karlılık oranını etkileyen önemli bir unsurda kamu yatırımlarıdır. Amerikan Kalkınma Bankası'na göre (2021) kamu yatırımlarının etkinliği açısından Güney Amerika yetersiz kalmaktadır. Düşük kaliteli alt yapıdan dolayı şehirler ve ülkeler arası mal taşımacılığı hızı düşüktür. Kalitesiz yollar işçilerin fabrikaya taşınmalarını ve üretilen malların fabrikalardan tüketiciye ulaşmasını engellemektedir. Lojistik maliyetleri yüksektir. Güney Amerika'da lojistik maliyetleri ortalama üretim maliyetinin %20 iken gelişmiş ülkelerde bu oran %10'dur. Örneğin, Kolombiya'da, asfalt yol ağının yoğunluğuna göz atıldığında bir milyon kişiye 530 kilometre yol düşerken, Brezilya ve Meksika'da 1000 kilometre düşmektedir. Kolombiya'da yükün %72'si karayolu ile taşınırken, Brezilya'da %50 ve Kanada'da %40'dır. Halbuki, çok avantajlı konuma sahip olan Kolombiya iki okyanusa da sınırı olan tek Güney Amerikan ülkesidir. Taşımacılığın ağırlıklı yükü kara yollarındadır. Bu sebeple 5 büyük şehirde çalışanlar günlerinin 1,5 saatini yolda, işyerlerine ulaşmakla geçirmektedirler (Banco Interamericano de Desarrollo, 2020).

Elektrik kesintilerinden dolayı üretim aksamaktadır. Latin Amerika elektrik dağıtımında kaçak elektrikli toplam üretimin %17'si iken, gelişmiş OECD ülkelerinde bu oran %6-7'dir. Güney Amerika nüfusunun %30'unun elektrik ve temiz suya ve kanalizasyona erişimi yoktur.

Ekonominin bütünü içinde kayıt dışılık oranı Türkiye'de çok yüksektir. OECD ülkeleri arasında birinci sırada bulunmaktadır (OECD, 2016).

Tablo 2. Kayıt dışılık

OECD ülkeleri	Kayıt dışılık oranı
Türkiye	28.72
Estonya	28.70
Meksika	28.10
İtalya	26.43
Yunanistan	25.85

Kaynakça: OECD, 2016

3.2.2.Kazancı elde tutma

Güney Amerika’da kurumların zayıflığı şirketleri verimsiz seçeneklere itmektedir. Aslında bu mikro şirketleri işgücü piyasasına düzenlemelere tepki olarak böyle verimsiz bir kurgu ile ortaya çıkmaktadır. Kayıtlı olmanın üstündeki işçi ve kurumsal vergisel yükler, sosyal güvenlik düzenlemeleri resmi olmayı çok pahalı hale getirmektedir.

Ancak bu mikro işletmeler belli maliyetlerden kurtulsalar da (kurumlar, gelir ve sosyal güvenlik vergileri), küçük kalarak kredi kullanamamakta, ölçek ekonomisinden faydalanamamakta ve global piyasalarda rekabet edememekteler. Ayrıca küçük çaplı çalışmaya devam ederek, organizasyon ve çalışanlarının kapasitelerini geliştirmemekteler. Enformel olmaları sebebiyle krediye başvuramamaktalar.

Güney Amerikalı şirketler verimlilikte rekabetçi olamadığı için, gayri resmi yollarla rekabet etmeye çalışılmaktadırlar: Rüşvet, siyasi bağlantılar, vergisiz gelir elde etme, asgari ücret altında çalıştırma, kayıt dışı eleman istihdamı gibi.

Sözleşmelerin uygulanmada hukuki yolların etkisizliği, kamu yatırımlarının etkisizliği, yolsuzluk, organize suç örgütlerinin varlığı Güney Amerika’daki kurumsallık açısından şirketlerin yatırım yapmama sebepleridir (Kaufmann vd., 2012: 88).

Hukukun Üstünlüğü Endeksi (WJP, 2021), 128 ülkenin sekiz ana faktörde yargı alanındaki hukukun üstünlüğünü ölçer: Hükümet Yetkilerinin Kısıtlamaları, Yolsuzluğun Olmaması, Açık Hükümet, Temel Haklar, Düzen ve Güvenlik, Düzenleyici Uygulama, Medeni Adalet ve Ceza Adaleti (WJP, 2020). Endeks, hukukun üstünlüğüne ilişkin orijinal, bağımsız veriler için dünyanın önde gelen

kaynağıdır. Kurumsallaşma yönünde Güney Amerika ülkelerinde ciddi eksiklikler var. Arjantin'in genel hukukun üstünlüğü puanı sıralamada dünya çapında 128 ülke ve yargı bölgesi arasında 48. sırada yer almaktadır. Brezilya 67. ve Peru ise 80. sıradadır (WJP, 2021) (tablo 1). Özellikle düzen ve güvenliği kurmakta Güney Amerika ülkeleri ciddi sıkıntı yaşamaktalar (Villa vd., 2012: 77). Arjantin düzen ve güvenlikte 128 ülke arasında 108., Brezilya 100., Peru 105.'dir. Organize suç örgütleri kıtaya yayılmıştır. Türkiye'nin hükümet yetkilerinin kısıtlanması, açık hükümet, temel haklar, düzenleyici uygulamalar, medeni adalet, ceza adaleti konularında ciddi gerileme içinde olduğu görülmektedir (WJP, 2021).

Tablo 3. Hukukun Üstünlüğü (139 ülke arasında)

	Arjantin	Brezilya	Peru	Türkiye
Dünya Geneli	56	75	87	117
Hükümet Yetkilerinin Kısıtlamaları	57	76	48	134
Yolsuzluğun Olmaması	63	80	118	69
Açık Hükümet	36	41	56	107
Temel Haklar	36	95	52	133
Düzen ve Güvenlik	115	101	119	83
Düzenleyici Uygulama	71	75	77	119
Medeni Adalet	55	75	114	113
Ceza Adaleti	77	112	115	103

Kaynakça: WJP Rule of Law Index, Index.2021.

4.SONUÇ ve TARTIŞMA

Makalede HRV modeli üzerinden Güney Amerika'nın özel sektör yatırım engelleri üzerine duruldu. HRV modeli üzerinden bir bölgenin kalkınması için özel sektörün yatırım şartlarının iyileştirilmesi için sorulması gereken sorular şunlardır:

Kredi maliyeti nedir?

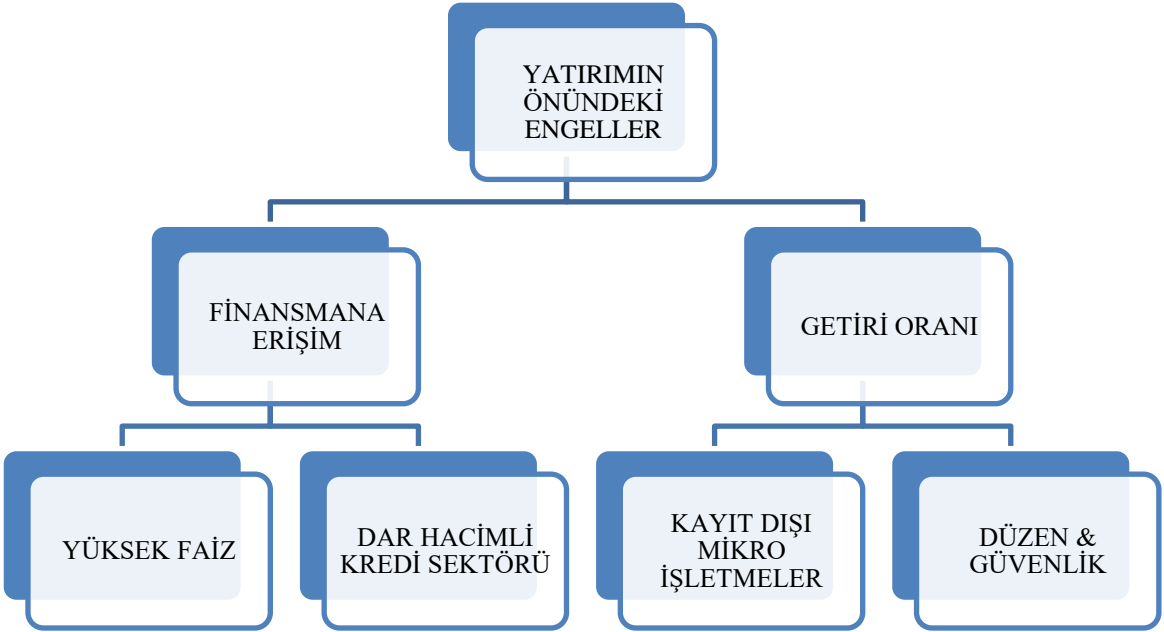
Kredi kullanma şartları nedir?

Yatırımın karlılığı nedir?

Kar elde tutmanın şartları nedir?

HRV modeli üzerinden bu sorular için elde edilen bulgulardan Güney Amerika'nın yüksek oranlarda ve sürdürülebilir bir büyüme patikasında olabilmesi için dört önemli unsurun gerçekleşmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır: i)Faizlerin düşmesi, ii)kredi hacminin gelişmesi, iii)gayri resmi mikro işletmelerin dönüştürülmesi ve iv)düzen/güvenliğin geliştirilmesi (Şekil 12).

Şekil 12. Güney Amerika'nın Özel Sektör Kısıtlamaları

Bütün sorunların arasından en önemlisi, Güney Amerika'da özel sektör yatırımlarının düşük getirili olması ve ardındaki ana sebebi yüksek verimsizliktir.

Makaledeki bulgular ışığında yüksek verimsizlik kayıt dışı çalışan mikro işletmelerden kaynaklanmaktadır. Bölge ekonomisindeki çalışanların yarısı kayıt dışı sektörlerde ve resmi sektörlerde çalışanlarında büyük kısmı da küçük işletmelerde çalışmaktadır. Bu mikro ve küçük işletmeler düşük kalifiyeli eleman çalıştırmaktan, fiziksel sermaye eksikliğinden, teknoloji kullanmamaktan ve ölçek ekonominin yakalayamamaktan dolayı verimsiz kalmaktadır.

HRV modelinde 4 eksikliğin giderilmesi için yapılması gereken politikalar şunlar olabilir: i) Güney Amerika, tekrarlayan enflasyonist, borç ve bankacılık krizlerin eklendiği, büyüme eksikliğinden mustarip bir bölge olmuştur. İlk yapılması enflasyonun tek rakama indirilmesi ve faizlerin ve dolarizasyonun düşürülmesi, ii) kamu borçlanma ihtiyacının ciddi şekilde azaltılarak özel sektöre kredi imkanlarının sağlanması gerekmekte, iii) verimsiz çalışan enformel mikro işletmelere kredi imkanında faydalanmaları için öncelik tanınmalı iv) düzen ve güvenlik için teknolojik imkanlardan faydalanılmalıdır.

Ekonominin verimsiz yapısıyla Güney Amerikan ekonomisi doğal kaynaklara bağlıdır (Banco Interamericano de Desarrollo, 2020). Güney Amerika hem mineraller hem de gıda ürünleri açısından zengin bir kıtadır. Dünyadaki petrol rezervlerinin %20'si Güney Amerika'dadır. Bakır rezervlerinin %40'ı, demirin %20'si, içilebilir suyun %50'si, ekilebilir arazilerin %25'i Güney Amerika'da bulunmaktadır. Doğal kaynakların ekonomik kalkınmadaki rolü tartışmalıdır (Sachs & Warner, 2001: 827). Günümüzde zenginleşen ülkeler arasında doğal kaynaklarını doğru şekilde tekrar yatırıma dönüştürmeyi başaranlar vardır. 19. ve 20. yüzyılda Amerika, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Norveç örnekleri sayılabilir. Bu ekonomi imkânı boşa harcayan ülkeler de vardır. Nijerya ve Venezuela fakirleşen ülkelere örnek verilebilir. Gelişmekte olan ülkeler arasında Şili ve Botsvana'da olumlu gelişmeler mevcuttur. Doğal kaynaklardan gelen mali kaynakları krediye, altyapıya, eğitime harcanmasına yönlendirme sektörlerin verimliliğini artırmaktadır (Reinhart vd., 2016). Güney Amerika bağlamında verimsiz ekonomi ülkeyi doğal kaynaklara bağlı kılmaktadır. Birincil ürünler ya da doğal kaynaklar Güney Amerika ihracatının yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır. İhracatı geleneksel mallarda yoğunlaşan ve düşük teknolojili ülkelerde yüksek büyümeyi gerçekleştirmek zordur.

Güney Amerikan ülkelerinin ekonomileri sıklıkla Türkiye ekonomisiyle karşılaştırılmaktadır. Bu açıdan, Türkiye'nin özel sektörün yatırım kısıtlamaları Latin Amerika'ya benzemekte mi? Kısmen ama azımsanmayacak farklılıkları vardır.

Tablo 4 göstermektedir ki dolarizasyonu enflasyon ve yüksek faiz ve kayıt dışı işletmeler Türkiye'nin özel sektöründe de kısıtlardır. Düzen ve güvenlik Türkiye'de ciddi şekilde engel olarak görülmemektedir. Kredi hacminde son 20 yılda belirgin bir iyileşme olmuştur.

Tablo 4. Latin Amerika ve Türkiye

Latin Amerika	Türkiye
Dolarizasyon, enflasyon, yüksek Faiz	Engel
Dar Hacimli Kredi Miktarı	Engeldi- gevşedi
Kayıt Dışı Mikro İşletmeler	Engel
Düzen & Güvenlik	Engel değil

Kaynak : World Bank socio-economic indicator, 2020

Güney Amerikan ekonomisinin temel de karakteristik özelliği verimsiz kayıt dışı çalışan şirketlerdir. Bu firmalar düşük teknoloji, fiziksel sermaye eksikliği ve niteliksiz kalifiye elemanlar kullanmaktalar. Verimsizliğin sonucunda ülke içinde rekabet dışı yollarla (rüşvet, yolsuzluk, yasa dışı organizasyonlar) iş yapmaktalar ve ülke dışında da ihracat yapamamaktadırlar (Banco Interamericano de Desarrollo, 2020). Ülkeler birincil ürünler ya da doğal kaynaklar ihracatçısı olarak kalmaktadırlar. Ancak Türkiye'yi Güney Amerika'dan ayıran önemi unsurlardan biri coğrafyasıdır. Türkiye'nin Avrupa'da ve Gümrük Birliğine girmiş olması sebebiyle düşük teknolojili ürünler ihraç eden bir ülkeyken, orta-üst teknolojili ürünler ihraç eden bir ülke haline gelmiştir (Sak, 2012: 1). Güney Amerika ülkelerinin gelişmiş ülkelere uzaklıkları ve ülkelerin çok geniş olmaları sebebiyle birbirleriyle dahi dış ticaret ilişkileri düşüktür.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmayı tek başına katkı sağlamıştır

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Agosín, Manuel, Eduardo Fernández-Arias & Fidel Jaramillo. Growing Pains: Binding Constraints To Productive Investments in Latin America. Washington D.C., BID, 2009.

Banco Interamericano de Desarrollo, *Evaluación del programa del país*. (Documento de enfoque). Washington D.C.: BID. 2020.

Banco Interamericano Desarrollo (Inter-American Development Bank), Data, <https://data.iadb.org/>, 2020.

Banco Mundial, Encuestas de clima de inversión (ICS). <http://www.enterprisesurveys.org/portal/>, (2020).

BDDK (2020). *Döviz Mevduatları*. www.bddk.org (indirme 15.10.2021)

Carmen Reinhart, Vincent Reinhart, Christoph Trebesch & Global Cycles: Capital Flows, Commodities, and Sovereign Defaults, 1815–2015. *The American Economic Review* 106.5, 2016574-580.

Christian Daude & Eduardo Fernández-Arias, On the role of productivity and factor accumulation. *Economic development in Latin America and the Caribbean: an update*. Washington D.C.: BID, 2014

Crespi, Gustavo Eduardo Fernández-Arias & Ernesto Stein, Cómo repensar el desarrollo productivo? Políticas e instituciones sólidas para la transformación económica. BID, Washington, D.C.: 2014.

Dornbusch, Rudger. Ilan Goldfajn, Rodrigo Valdés. "Currency Crises and Collapses," *Brookings Papers on Economic Activity*, Economic Studies Program, The Brookings Institution, 26 (2), 219-294, 1995.

Fernández-Arias, Eduardo & Salis Rodríguez-Apolinar, *The productivity gap in Latin America: lessons from 50 years of development*. Washington, D.C.: BID., 2014.

Güloğlu, Bülent ve Ender Altunoğlu, “Finansal Serbestleşme Politikaları Ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya Ve Türkiye Krizleri”, *I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27, 2002, 107-134,.

Kal, S., H. 2003-2018 dönemi Türk ekonomisinde dolarizasyon, kısa vadeli sermaye hareketleri ve kur oynaklığı ilişkisi. *İstanbul İktisat Dergisi - Istanbul Journal of Economics*, 69(2), 2019, 357-376.

Kaufmann, Daniel, Aart Kraay & Massimo Mastruzzi, *Worldwide governance indicators*, Washington D.C.: Banco Mundial., 2012.

Loayza Norman, Pablo Fajnzylber & Cesar Calderón, Economic growth in Latin America and the Caribbean: stylized facts, explanations and forecasts. Washington D.C: Banco Mundial, 2005.

Mincer, Jacob. Schooling, Experience, and Earnings, New York: Columbia University Press, 2014

Noyan Yalman “Bir Kısım Latin Amerika Ve Güney Doğu Asya Tipi Ülkelerinde Liberalizasyon Ve Ekonomik Büyüme İlişkileri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1) , 149-168, 2013.

Prescott, Edward. “Needed: A theory of total factor productivity”, *International Economic Review*, 39, 1988, 525.

Rojas-Suárez, Lilliana. Growing pains in Latin America: an economic growth framework as applied to Brazil, Colombia, Costa Rica, Mexico and Peru, Washington D.C.: Center for Global Development, 2009.

Robert Hall ve Charles Jones, “Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others”. *Quarterly Journal of Economics*, 114, 83-116, 1999.

Ricardo Hausmann & Dani Rodrik. Doomed to choose: industrial policy as predicament, Cambridge: John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 2006.

Ricardo Hausmann, Dani Rodrik, Andres Velasco. *Growth diagnostics*. Harvard Growth Lab, Cambridge, 2005.

Robert Solow, “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, 70, 1, 65-94, 1956.

Sachs, Jeffrey & Andrew Warner, “Natural Resources and Economic Development. The curse of natural resources” *European Economic Review*, 45, 2001, 827-838.

Sak, Güven (2012). *Türkiye'nin doğusu çıkmaz sokaktır*. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/guven-sak/turkiyenin-dogusu-cikmaz-sokaktır-1083352/> (indirme 15.10.2021)

Robert M. Solow. “Contribution to the Theory of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics* 70, 1, 1956, 65-94

Villa, Edgar, Manuel Moscoso & Jorge Restrepo, Crecimiento, Conflicto Armado y Crimen Organizado: Evidencia para Colombia. Vniversitas Económica, Universidad Javeriana - Bogotá. 2012.

William Easterly, & Ross Levine, *It's not factor accumulation: stylized facts and growth models*. World Bank Economic Review, (15): 177-219, 2011.

WJP Rule of Law Index (2021). *Index*. <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020> (indirme 14.11.2021).

World Bank (2020) *Social Development Social and Economic Indicator*. www.data.worldbank.org (indirme 13.10.2021).

Yetim, Mustaf., Liberal Temelde Kurumsallaşan Türkiye-Latin Amerika İlişkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 167-178, 2019.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TÜRKİYE'DE GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ENFLASYON ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Dilek USANMAZ¹

100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: dilekusanmaz06@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0871-3841

Öz

Bu makalenin temel amacı, Türkiye'de GSYH, Enflasyon ve DYY arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Çalışmada 1970-2019 dönemini kapsayan yıllık zaman serisi verileri kullanılmıştır. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH), Enflasyon ve Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) arasındaki istikrar, uzun dönem ve kısa dinamikler sırasıyla Artırılmış Dicky Fuller ve Phillips-Peron testleri, Johansen eşbütünleşme testi ve hata düzeltme teknikleri, DOLS ve FMOLS son olarak Granger Nedensellik kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışmanın ampirik bulguları, GSYH ve Enflasyondan DYY'ye nedensel bir ilişki olduğu yönündedir. Uzun vadede incelendiğinde, Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYH üzerinde artan bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, Enflasyon, Doğrudan Yabancı Yatırım, Hata Düzeltme Modeli*

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** dilekusanmaz06@gmail.com

Atıf (APA): Usanmaz, D., (2022), Türkiye'de Gayrisafî Milli Hasıla Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Enflasyon Oranı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (2): 202-223, <https://doi.org/10.53881/hiad.1200177>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Alan Tanımı: Makro İktisat

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN GROSS NATIONAL, FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND THE INFLATION RATE IN TURKEY

Abstract

The main purpose of this article is to analyze the relationship between GDP, Inflation and FDI in Turkey. Annual time series data covering the period 1970-2019 were used in the study. Stability, long run and short dynamics between Gross Domestic Product (GDP), Inflation and Foreign Direct Investment (FDI) were estimated using Augmented Dicky Fuller and Phillips-Peron tests, Johansen cointegration test and error correction techniques, DOLS and FMOLS finally Granger Causality respectively. The empirical findings of the study are that there is a causal relationship from GDP and Inflation to FDI. When examined in the long term, it reveals that Foreign Direct Investments have an increasing effect on GDP.

Key Words: *Gross Domestic Product, Inflation, Foreign Direct Investment, Error Correction Model*

JEL Codes: *C01, E31*

1.GİRİŞ

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), bir ekonomide yerleşik bir yatırımcının, başka bir ekonomide yerleşik bir girişim üzerinde kalıcı bir ilgi ve etki oluşturduğu sınır ötesi yatırım kategorisidir. DYY, ekonomiler arasında istikrarlı ve uzun süreli bağlantılar yarattığı için uluslararası ekonomik entegrasyonda kilit bir unsurdur (OECD, 2022). DYY, yeni bir fabrika/ofis kurmak için yatırım yapan veya alternatif olarak yabancı bir işletmenin mevcut varlıklarını satın alan işletmeler tarafından benimsenen alternatif bir ekonomik strateji olarak görülebilir. DYY, yalnızca öz sermayenin ilk edinimini değil, aynı zamanda yabancı yatırımcı ile yerli ve bağlı kuruluşlar arasındaki müteakip sermaye işlemlerini de içermektedir (Eurostat, 2022). Başka bir ifadeyle, DYY, hem yatırımcı ile işletme arasındaki ilişkiyi kuran ilk işlemi hem de bunlar arasındaki anonim ve anonim olmayan bağlı kuruluşlar arasında müteakip tüm sermaye işlemlerini içerir (Duce, 2003). Ülkeler, mali durumlarını iyileştirmek için Doğrudan Yabancı Yatırımları teşvik edebilir. Ev sahibi ülkelerde faaliyet gösteren firmalar yerel vergi yasalarına tabidir ve genellikle ev sahibi ülkenin vergi gelirlerini önemli ölçüde artırır. DYY, portföy

yatırımlarından farklıdır, çünkü ilgili işletmenin yönetiminde kontrol veya etkin bir söz sahibi olmak ve işletmede kalıcı bir menfaat sağlamak amacıyla yapılır. Portföy yatırımları değişken bir yapıya sahip olduğundan, yatırımcılar aniden fonlarını geri çekerse bir ülkenin mali durumu daha da kötüleşebilir. DYY, bir ülkenin ödemeler dengesine de yardımcı olabilir ve bir ülkenin mali yapısının daha istikrarlı olması yönünde bir katkı sağlayabilir. Ayrıca bir ülkeye gelecek DYY'nin diğer olumlu etkileri arasında artan istihdam, gelişmiş üretkenlik, dış pazarlara erişim yoluyla uluslararası ticareti teşvik, teknoloji ve bilgi transferi ile genel ekonomik büyüme sayılabilir. DYY, girişiminin tedarikçileri ve hizmet sağlayıcılarının da üretkenliklerini artırabilir (Galeza & Chan, 2015:34-35)

Enflasyon genel olarak ülkelerdeki en bilinen kelimelerden birisi olmakla beraber üzerinde fikir birliği olan tek bir enflasyon tanımı olduğunu söylemek pek mümkün değildir (Makinen, 2003). Terim Latince inflare yani şişirmek veya patlamak kökünden türetilmiştir. İlk olarak 1838 yılında Oxford İngilizce Sözlüğünde para biriminin enflasyonu bağlamında kullanılmıştır. Sonraki yıllarda kredi enflasyonu ve fiyat enflasyonu için de kullanılmıştır (Bernholz, 2015: 1-2). Enflasyon, bir ülkede fiyatlarda veya yaşam maliyetinde ortaya çıkan genel artış şeklinde geniş bir çerçevede tanımlanabilir. Piyasa ekonomisinde mal ve hizmetlerin fiyatları her zaman değişebilir. Bazı fiyatlar yükselirken bazıları düşüş gösterebilir. Enflasyon, yalnızca bireysel kalemlerdeki değil mal ve hizmetlerin fiyatlarında ortaya çıkan genel bir artışı ifade eder. Yani, enflasyonu daha iyi anlamak için görece fiyat değişimlerini genelleştirilmiş fiyat değişikliklerinden ayırmak son derece önemlidir. Enflasyonun temel dinamiklerini anlamak için nasıl ölçüldüğünün iyi anlaşılması gerekir. En yaygın enflasyon göstergesi, bir tüketim malları ve hizmetler sepetinin belirli bir dönem fiyatlarındaki ortalama değişimin ölçülmesidir. Enflasyon endeksi günlük hayatımızda hepimizi etkileyen en önemli ekonomik göstergelerden birisidir. Fiyatların geniş bir temelde önemli ölçüde arttığı ve satın alma gücünün düştüğü dönemlerde, ücret belirleme planları potansiyel olarak bir ücret-fiyat sarmalını tetikleyebilir. Yüksek enflasyon dönemlerinde satın alma gücünün önemli derecede düşmesi kişilerin ve firmaların tasarruf ve/veya yatırım planlamasını zorlaştırır. Bu durum da para birimine olan güvenin bozulmasına yol açabilir. Ekonominin arz veya talep tarafındaki baskılar da enflasyonist olabilir. Doğal afetler veya yüksek petrol fiyatları gibi üretimi kesintiye uğratan ya da üretim maliyetlerini artıran arz şokları, genel arzı azaltarak enflasyona yol açabilir. Arz şoklarının tersine, talep şokları, bir merkez bankasının faiz oranlarını düşürmesi veya bir hükümetin harcamaları artırması gibi genişlemeci politikalarla genel talebi ve ekonomik büyümeyi geçici olarak artırabilir. Bununla birlikte, talepte ortaya çıkan artış bir ekonominin üretim kapasitesini aşarsa, kaynaklar üzerinde ortaya çıkan baskı talep enflasyonuna neden olur. Enflasyonun belirlenmesinde beklentiler de önemli bir rol oynamaktadır.

İnsanlar veya firmalar gelecekte daha yüksek fiyatlar öngörüyorsa, bu durum ücret müzakerelerine ve sözleşmeye bağlı fiyat ayarlamalarına neden olacaktır. Bu davranış, bir sonraki dönemin enflasyonunu kısmen belirler. İnsanlar beklentilerini yakın geçmişe dayandırdıkları ölçüde, enflasyon da zaman içinde benzer bir seyir izleyecek ve bu da enflasyon ataletine neden olacaktır. Türkiye ekonomisi 1973'ten 1994'e kadar olan küresel enflasyon döneminde Arjantin veya İsrail gibi hiçbir zaman hiperenflasyon süreciyle karşı karşıya kalmamış ancak 1994 yılından sonra oldukça zor durumlara düşmüştür. Küresel enflasyon oranı 1994 yılında %25,3'ten 2002 yılında %3,2'ye gerilerken, 2002 yılında Türkiye'nin yıllık enflasyon oranı dünya ortalamasından 13 kat daha yüksek düzeye çıkmıştır. Türkiye'nin son 30 yıldaki bu tatsız deneyiminin uzunluğu ancak Mart 2004 sonu itibariyle tek parti hükümetinin yönetime gelmesiyle kademeli bir şekilde son bulmuştur (Oner, 2010: 44-45; BIS, 2022; Höflmayr, 2022; ECB, 2022; Kibritçioğlu, 2004: 84-109). Ancak, önce 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz ve sonrasında COVID 19 süreci Türkiye'de enflasyon sürecini yeniden tetiklemiş ve kontrolden çıkmasına neden olmuştur.

Teoride, yüksek enflasyon seviyelerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlarında bir gerilemeye neden olabileceği kabul edilmektedir. Çünkü yüksek enflasyon seviyeleri yerel para biriminin değer kaybetmesine neden olabilir ve yerel para birimine sabitlenmiş varlıkların değeri de yabancı para birimlerine göre azalma riskiyle karşı karşıya kalabilir. Yüksek düzeyde enflasyonla birlikte gelen hızlı ve öngörülemez fiyat artışları, işletmelerin ürün fiyatlarını ve ücret maliyetlerini sık sık güncellemesini gerektireceğinden işletmelerin operasyonları içindeki sürtünmeyi de artırabilir. Bununla birlikte, düşük veya ılımlı enflasyon seviyelerinin doğrudan yabancı yatırımcılar için faydalı olabileceği söylenebilir. Düşük ya da ılımlı enflasyon oranı ekonomik istikrarın belirtisi olarak kabul edilmektedir. İlimli enflasyon seviyeleri, ülkenin büyümesinin desteklenmesine yardımcı olabilir, bu da tedarikçilere olan borçların değerlerinin düşmesine ve ihracatta artan rekabet seviyelerine yol açabilir. Bu konuda yapılan çalışmalarda, enflasyonun DYY üzerindeki etkisini belirleme girişimlerinin sıklıkla karışık ve çelişkili sonuçlar ürettiği görülmektedir. Enflasyonun DYY üzerindeki etkisi, ev sahibi ekonominin doğasına ve mevcut enflasyon düzeyine göre değiştiğinden sonuçlardaki bu farklılıklar da doğal kabul edilebilir (RESEARCHFDI, 2022; Mustafa, 2019:44-52).

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH), bir ülke tarafından belirli bir dönemde (3 aylık ya da 1 yıllık) üretilen nihai mal ve hizmetlerin değerinin toplamının standart ölçüsüdür. Bu tanım, devlet tarafından sağlanan savunma veya eğitim hizmetleri gibi bazı piyasa dışı üretimi de içermektedir. Bununla beraber, kayıt dışı ekonomi veya ücretsiz çalışma gibi bazı faaliyetlerin ölçülmesi ve doğru bir şekilde

değerlendirilmesi zor olduğu için hesaplamaya dâhil edilmemektedir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetlerini yansıtan en önemli gösterge olarak kabul edilse de toplum refahının iyi bir ölçüsü olduğu söylenemez. Ancak, insanların maddi yaşam standartlarının sınırlı bir ölçüsü olarak ifade edilebilir. Yani, belirli bir ülkedeki ekonominin büyüklüğü ve bu ekonominin nasıl performans gösterdiği hakkında bilgi verdiği için GSYH'nin kritik bir gösterge olduğunu kabul edilmektedir. GSYH büyüme oranı, bir ülke ekonomisinin milli gelirini ve çıktısını ölçer. Artan ekonomik büyüme sürdürülebilir bir çevre ve yüksek bir yaşam kalitesi sağlarken yoksulluğun ve işsizliğin sona ermesine de katkı sağlar. Bunun yanı sıra düşük enflasyon oranı ülkede ekonomik istikrarın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. İstikrarlı bir ekonomik yapı hem daha fazla Doğrudan Yabancı Yatırım akışına hem de Doğrudan Yabancı Yatırımların getirisinin artmasına katkı sağlayacaktır. Başka bir ifadeyle bir ülkedeki enflasyon oranının düşük olması, nominal faiz oranının ve bunun sonucunda sermaye maliyetlerinin düşük olmasına neden olacaktır. Böylece hem doğrudan yabancı yatırımlar teşvik edilecek hem de portföy yatırımlarının cazibesi azalacaktır. Kişi başına düşen GSYH vatandaşların satın alma gücünün bir göstergesi olarak alınabileceği için ve bu değer yatırımcıları belirli bir ülkeyi diğerine tercih etmeye teşvik etmesi açısından da oldukça önemlidir (OECD, 2009; Callen, 2022; Khan ve Senhadji, 2001; Alshamsi, Hussin & Azam, 2015: 132-141; Salamai, Faisal & Khan, 2022: 375).

2. AMPİRİK LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Andinuur (2013), 1980-2011 dönemini kapsayan yıllık zaman serisi verilerini kullanarak Gana'da enflasyon, doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıları araştırmayı amaçlayan bu çalışmayı yapmıştır. Çalışma, değişkenler arasındaki ilişkileri ve yönlü ilişkileri ampirik olarak incelemek için Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından önerilen eşbütünlüşme yaklaşımı ve Toda ve Yamomanto (1995) tarafından önerilen Granger nedensellik testi prosedürünü kullanmaktadır. Çalışma, GSYH büyümesinin hem uzun vadede hem de kısa vadede sırasıyla doğrudan yabancı yatırım ve enflasyon ile olumlu ve olumsuz bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuştur. Enflasyon ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişki pozitifdir. Ayrıca, GSYH büyümesi ile DYY arasında çift yönlü bir nedensellik kurulurken, GSYH ve DYY'den enflasyona tek yönlü bir nedensellik bağı bulunmuştur. Enflasyonun GSYH ve DYY ile herhangi bir yönlü nedensel ilişkisi yoktu. Son olarak, GSYH'den enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik keşfedilmiştir. Tüm nedensel bağlantılar istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır.

Alshamsi, K. H, e.t. (2015), 1980-2013 dönemini kapsayan 33 yıllık bir zaman serisini verilerini kullanarak enflasyon oranı ve kişi başına GSYH'nin Birleşik Arap

Emirlikleri'ne (BAE) doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişleri üzerindeki etkisini incelemeye çalışmaktadır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek amacıyla çalışmada otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modeli kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, enflasyonun DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını, piyasa büyüklüğü için kullanılan kişi başına GSYH'nin ise DYY girişleri üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Gudaro, A. M. e.t. (2012), Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) doğrudan yabancı yatırım ile Enflasyon arasındaki bağlantıyı çoklu regresyon modelleri yardımıyla ölçmektedir. Bulgulara göre, model de GSYH ve DYY arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı iken, GSYH ile enflasyon arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Oman Khanlen, A. E. (2011)'ın yaptığı çalışma, döviz kuru ve enflasyonun doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi ve ekonomik büyüme ile ilişkisi üzerinedir. Temel amacı, Enflasyon, döviz kuru, doğrudan yabancı yatırım girişleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemektir ve bunun için otuz yıllık veriler üzerinde doğrusal bir regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışma, DYY'nin, başta telekomünikasyon şirketleri olmak üzere bazı büyük şirketlerin girişini gören ticari açıklığın neden olduğu ekonomik büyümeyi takip ettiğini ve Enflasyonun DYY üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak döviz kurunun DYY üzerinde etkisi vardır.

Rahman, A. (2015). Yaptığı bu çalışmanın temel amacı, Doğrudan Yabancı Yatırımın (DYY) Bangladeş'in ekonomik kalkınması üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Amaca ulaşmak için bu makale, doğrudan yabancı yatırım ile bunun Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, Enflasyon Oranı ve Ticaret Dengesi gibi seçilmiş makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi arasındaki ilişkilerin 1999'dan 2013'e kadar on beş yıllık bir süreyi kapsayan zaman serisi verilerini incelemiştir. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar, doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Adeniyi, F. O. (2020) Bu çalışmada doğrudan yabancı yatırım ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma için Afrika'daki beş ülke rastgele seçilmiştir. Çalışma, 1996 ila 2018 arasındaki 23 yıllık bir zaman serisi için birim kök testi ve regresyon analizi kullanıldı ve çıktı, DYY'nin incelenen beş ülkenin tümünde ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu gösterdi. Mısır hariç, incelenen beş ülkeden dördünde enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi bulunmuştur.

Freckleton, M e.t. (2012), Bu çalışmanın amacı, ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi incelemek olmuştur. 42 gelişmekte olan ülke ve 28 gelişmiş ülke için veriler, panel dinamik sıradan en küçük kareler kullanılarak analiz edilmiştir. DYY, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için hem kısa hem de uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir sonucu bulunmuştur.

Iqbal, N e.t. (2013)'ın bu araştırma çalışması DYY ve GSYH aralarındaki ilişkiyi doğrulamaktır. 1983'ten 2012'ye kadar 30 yıllık veriler toplanmış ve tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve regresyon modelini incelenmiştir. Sonuçlar Pakistan'da DYY ile GSYH arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Rahaman, A., & Chakraborty, S. (2015) çalıştıkları makalenin temel amacı, gelişmekte olan ülke perspektifinden Bangladeş'te DYY'nin GSYH üzerindeki etkisinin varlığını ve doğasını araştırmaktır. Analizde eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi uygulanmış ve sonuç olarak DYY'nin Bangladeş'in ekonomik büyümesiyle pozitif olarak ilişkili olduğu, ancak Bangladeş'in ekonomik büyümesi için henüz önemli bir belirleyici faktör olarak belirlenmediği bulunmuştur.

Mahadika, I. N e.t. (2017), 1981'den 2013'e kadar zaman serisi ve eşbütünleşme testi kullanılarak, bu makale Endonezya'nın DYY, GSYH ve ihracat hacmi arasındaki uzun dönemli ilişkileri incelemektedir. Bu makalede Endonezya ihracat hacminin ve DYY'nin Endonezya GSYH'si üzerindeki etkisi ölçülmüş, ihracat hacminin ve DYY'nin Endonezya'nın ekonomik büyümesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Johansen eşbütünleşme testine göre Endonezya'nın GSYH, DYY ve ihracat hacmi arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.

Shawa, M. J., & Shen, Y. (2013). Çalışmada Tanzanya'nın DYY, İhracat ve GSYH büyümesi arasındaki nedensellik ilişkisini 1980 yılından 2012 yılına kadar yaklaşık 33 yıllık veri kullanılmıştır. Bu çalışmada eş bütünleşme ve granger nedensellik testi analizi yapılmıştır. Eş bütünleşme testi, söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli bir birlikteliğin varlığını ortaya koyarken, DYY ile GSYH büyümesi arasında hiçbir nedensellik bulunmadığını ortaya koymuştur.

3. VERİ SETİ, MODEL VE METODOLOJİ

Bu çalışma, Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, Enflasyon ve Doğrudan Yabancı Yatırım arasındaki ilişkinin ortaya konulması amacıyla yapılmıştır. Analizde GSYH(Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla- Sabit Fiyatlarla 2015 ABD \$), Enflasyon (Enflasyon Tüketici Fiyatları-Yıllık %) ve DYY(Net Doğrudan Yabancı Yatırımlar (GSYH'nin Yüzdesi)

verileri kullanılmış olup, analiz periyodu 1970-2019 dönemi yıllık olarak alınmıştır. Tüm değişkenler modele logaritmik olarak dâhil edilmiştir. Değişkenlere ait veriler Dünya Bankası'ndan alınmıştır. Pek çok araştırma, geliştirilmiş boyut ve güç özelliklerine sahip birim kök testlerinin geliştirilmesine odaklanmış olsa da, Dickey-Fuller (DF)-(1979) ve Phillips-Perron (PP)-(1988) tarafından tanıtılan ilk testler hala en yaygın kullanılanlar ve en iyi bilinenler arasındadır (Del Barrio Castro, 2015). Bu çalışmada yapılan sonuçların güvenilirliğinin artması açısından durağanlık sınamasında ADF (Augmented Dickey Fuller) ve Phillips-Perron (PP) testleri kullanılmıştır.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını eşbütünleşme analizi ile test edilmektedir. Uygulamada en fazla kullanılan eşbütünleşme testi Engle ve Granger (1987) ile Johansen (1988)- Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testleridir. Engle ve Granger (1987) ile yapılan test iki değişkenli modelde yapılabildiğinden dolayı buradaki çok değişken içeren Johansen (1988) yöntemine bakılmaktadır. Değişkenler arasında sebep-sonuç ilişkisine bakmak için Granger (1969) tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi uygulanmaktadır.

Söz konusu GSYH ile Enflasyon ve Doğrudan Yabancı Yatırım arasındaki ilişkiyi incelemek için temel model şu şekilde oluşturulmaktadır:

$$\text{loggd}p_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{log}p_t + \alpha_2 \text{logd}y_t + \mu_t \quad (1)$$

Tablo1: Verilerin Tanımları

loggd	Gayri Safı Yurtiçi Hâsıla (Sabit 2015 ABD \$)
logp	Tüketici Fiyat Endeksi (Yıllık %)
logdyy	Doğrudan Yabancı Yatırım Net Girişler (GDYH'nın Yüzdesi)

Kaynak: The World Bank, <https://data.worldbank.org/>

4. AMPİRİK SONUÇLAR

4.1. Birim Kök Testi

Dickey ve Fuller (1979)'da önerilen ve aşağıdaki denklem de verilen iyi bilinen artırılmış Dickey-Fuller (ADF) regresyonunda gecikme artırmanın (bağımlı değişkenin gecikmeleri dahil) kullanımı, seri korelasyondan bağımsızdır. Bununla birlikte, zayıf bağımlı hatalara sahip modeller bağlamında kullanılacak alternatif bir birim kök testi yaklaşımı, Phillips-Perron (PP) birim kök testleri olarak bilinen Phillips (1987) ve Phillips ve Perron'un (1988) yaklaşımıdır. ADF yaklaşımının aksine, PP testleri, hata sürecinin uzun vadeli varyansının tutarlı bir tahminine

dayanan parametrik olmayan bir seri korelasyon düzeltme faktörü kullanarak hatalardaki seri korelasyonla ilgilenir (Del Barrio Castro, 2015).

$$k \geq 2 \text{ için; } \Delta x_t = \beta x_{t-1} + \sum_{j=1}^k \alpha_j \Delta x_{t-j} + \mu_k$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y(t-1) + \alpha_i + u_t \text{ Sabit terim ve trend katsayılı}$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y(t-1) + \alpha_i + u_t \text{ Sabit Terimli}$$

Tablo 2: Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Peron (PP) Birim Kök Test

Augmented Dickey Fuller (ADF)				
Değişkenler	Düzye		Birinci Fark	
	ADF Değeri	Olasılık	ADF Değeri	Olasılık
GDP	-2,683	0,2478	-2,403	0,0172
DYY	-1,831	0,3614	-10,059	0,0000
P	-1,668	0,4408	-7,0097	0,0000
Phillips-Peron (PP)				
	PP Değeri	Olasılık	PP Değeri	Olasılık
GDP	-2,815	0,1990	-3,740	0,0004
DYY	-1,512	0,5188	-10,528	0,0000
P	-1,668	0,4408	-7,003	0,0000

Analize konu olan değişkenler içerisinde GSYH, Enflasyon ve DYY birinci farkında durağandır. Yani 0,05 anlamlılık düzeyinde seriler I(1) 'de durağandır.

4.2. Johansen Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme analizi durağan olmayan ve aynı derecede durağan olan değişkenlerin modellenmesinde kullanılmaktadır ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi yansıtmaktadır. Yaptığımız çalışmada durağanlık dereceleri aynı olduğundan VAR modeli ile Johansen eşbütünleşme testi uygulanabilecektir (Sarıkovanlık vd., 2019). Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını test etmek için Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu testin uygulanabilmesi için öncelikle VAR Modeli tahmin edilmiş ve buradan hareketle optimal gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Test sonuçları aşağıda Tablo 3'de gösterilmiştir. Buna göre tüm test istatistikleri optimal gecikme uzunluğunun 1 olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-19.72559	NA 303.6784	0.000539	0.988069	1.107329	1.032745
1	146.5745	*	5.78e-07*	5.851065*	5.374028*	5.672364*
2	150.4499	6.571364	7.27e-07	-5.628257	-4.793443	-5.315531
3	161.0981	16.66665	6.86e-07	-5.699916	-4.507323	-5.253163
4	163.1912	3.003157	9.51e-07	-5.399616	-3.849246	-4.818838

Tablo 4: Johansen Eşbütünleşme Testi

Hipotez	İz İstatistiği				Max Özdeğer İstatistiği			
	Özdeğer	İz İstatistik	0,05 Kritik Değer	Olasılık	Özdeğer	Max İstatistik	0,05 Kritik Değer	Olasılık
$r = 0$	0.4467	47.030	42.915	0.0184*	0.4467	28.411	25.823	0.0223*
$r \leq 1$	0.2207	18.619	25.872	0.0000*	0.2207	11.972	19.387	0.4177
$r \leq 2$	0.1293	6.6462	12.517	0.3829	0.1293	6.6462	12.517	0.3829

Not: * 0,05 ve ** 0,10 önem seviyesini ifade etmektedir.

Eşbütünleşme, durağan olmayan değişkenler kümesinin uzun dönemli bir denge ilişkisine sahip olup olmadığı konusunda bir bilgi eşiği verir. Test, bir modeldeki eşbütünleşik vektörlerin sayısını belirlemeye ve tespit etmeye yardımcı olur. “r” eşbütünleşme vektörünün seçilmesi, maksimum özdeğer ve iz istatistiği olarak bilinen iki istatistiğe dayanmaktadır (Simasiku, et. 2017).

Hipotezler $r=0$, $r \leq 1$, $r \leq 2$ sırasıyla eşbütünleşme yok, en fazla bir eşbütünleşme ilişkisi var ve en fazla iki eşbütünleşme ilişkisi var şeklindedir. Tablo 4 sonuçlarına göre, eşbütünleşme derecesinin sıfır hipotezinde ($r=0$) 47.030 iz değeri 42.915'nin 0,05 kritik değerinden küçük olmasından ve yine aynı şekilde 28.411 maksimum öz değerinin 25.823'ün 0,05 kritik değerinden küçük olmasından dolayı değişkenler arasında bir eş bütünleşme denkleminin var olduğunu göstermektedir. Yani seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Bu nedenle Johansen istatistiklerinin

sonucunda değişkenler arasında eşbütünlük olmadığına dair boş hipotez reddedilmiştir.

4.3. Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Kısa dönem ilişkisinin tahmin edilmesi için bu değişkenlerin Vektör Hata Düzeltme Modelinin (VECM) tahmin edilmesi gerekir.

Tablo 5: Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Error Correction:	D(LNGDP)	D(LNDYY)	D(LNP)
CointEq1	-0.274007 (0.12904) [-2.12338]	-4.817603 (2.02865) [-2.37478]	3.982084 (0.99734) [3.99272]
D(LNGDP(-1))	0.149817 (0.17043) [0.87906]	5.993253 (2.67927) [2.23690]	-0.646779 (1.31720) [-0.49103]
D(LNDYY(-1))	0.000666 (0.00848) [0.07860]	-0.316839 (0.13324) [-2.37801]	0.031974 (0.06550) [0.48814]
D(LNP(-1))	-0.000569 (0.01806) [-0.03148]	0.486329 (0.28395) [1.71272]	-0.195658 (0.13960) [-1.40159]
C	0.016043 (0.00417) [3.84379]	-0.101274 (0.06561) [-1.54350]	0.011306 (0.03226) [0.35050]
R-squared	0.123786	0.261447	0.310811
Adj. R-squared	0.042277	0.192744	0.246701
Sum sq. resids	0.012519	3.093873	0.747773
S.E. equation	0.017063	0.268236	0.131871
F-statistic	1.518689	3.805481	4.848051
Log likelihood	129.9327	-2.306397	31.77552
Akaike AIC	-5.205530	0.304433	-1.115647
Schwarz SC	-5.010613	0.499350	-0.920730
Mean dependent	0.018949	0.013403	-0.002038
S.D. dependent	0.017435	0.298546	0.151938

Determinant resid covariance (dof adj.)	3.26E-07
Determinant resid covariance	2.35E-07
Log likelihood	162.0365
Akaike information criterion	-5.959852
Schwarz criterion	-5.219169
Number of coefficients	19

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu gösteren bir eşbütünleşme durumu göz önüne alındığında, kısa dönemde bir dengesizlik olma olasılığı vardır. İncelenen değişkenlerin kısa dönem dinamikleri, hata düzeltme modeli tahminleriyle bakılmaktadır. Hata düzeltme denklemi;

$$\Delta Y_t = \alpha e_{t-1} + \gamma \Delta X_t + u_t$$

Burada: u_t (hata terimi), e_{t-1} önceki dönemde meydana gelen denge hatasıdır, α ve γ kısa dönem parametrelerdir. Yukarıdaki ECM denklemi, ΔY_t 'nin gecikmeli e_{t-1} ve ΔX_t ile açıklandığını ima eder. X_t 'de sıfır değişim varsa ve e_{t-1} pozitifse, Y_t -1 denge değerinin üzerindedir ve sonraki periyotta denge hatasını düzeltmek için değer düşmeye başlar, dolayısıyla Hata Düzeltme Modeli (ECM) adını alır. Hata düzeltme, bir ekonomik değişkenin kısa vadeli davranışını uzun vadeli davranışıyla uzlaştırır (Simasiku, et. 2017).

Tablo 5'de yer alan hata düzeltme katsayısının 0 ile -1 arasında değer alması gerekmekte ve bu katsayı istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. Aynı tabloda yer alan hata düzeltme katsayısı GSYH için 0.12304, DYY için 2.02865 ve P için 0.99734 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla GSYH ve P(enflasyon) hem 0 ile -1 aralığında hem de istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ayrıca t-istatistiğine bakıldığında değerler GSYH, DYY ve P sırasıyla 2.123, 2.374 ve 3.992 t tablo değeri 1.96'dan büyük olduğundan dolayı %5 önem seviyesine göre anlamlıdır. Bunun sonucunda GSYH geçen yıl dengedeki bozulmanın bu dönem 1 birim sapma yaklaşık %12 oranında düzeltilmektedir. Kısa dönemdeki dengeizlikler bu şekilde kapanmaktadır.

4.4. Uzun Dönem Tahmin Sonucu

Serilerin Uzun dönem ilişkisinin tahmin edilmesi için DOLS(Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi) ve FMOLS (Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi) uygulanmıştır.

Tablo 6: DOLS ve FMOLS test sonuçları

Regresörler	DOLS		FMOLS	
	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri
LNDYY	0.436	0.000*	0.456	0.000*
LNP	-0.006	0.949	0.011	0.915

*.** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel olarak anlamlılık düzeyi ifade etmektedir.

Burada Saikkon (1992) ve Stock ve Watson (1993) tarafından geliştirilen DOLS yöntemi ve Phillips ve Hansen (1990), Hansen (2002) tarafından geliştirilen FMOLS yöntemi kullanılmıştır. FMOLS, seri korelasyon etkilerini ve eşbütünleşme ilişkisinin varlığından kaynaklanan regresörlerdeki içsellikçi açıklamak için en küçük kareleri değiştirilmiştir ve formülü;

$$\hat{\theta} = \begin{bmatrix} \hat{\beta} \\ \hat{\gamma}_1 \end{bmatrix} = \left(\sum_{n=1}^N Z_n Z_n' \right)^{-1} \left(\sum_{n=1}^N Z_n y_n^* - N \begin{bmatrix} \hat{\lambda}_{12}^* \\ 0 \end{bmatrix} \right)$$

DOLS, eşbütünleşme sistemindeki geri beslemeyi ortadan kaldıran asimptotik olarak verimli bir tahminci oluşturmaya yönelik basit bir yaklaşımdır. Yöntemin temel formülü;

$$Y_1 = X' \beta + D'_{1t} Y_1 + \sum p_j = -q \Delta X'_{t+1} \theta + \mu_{1t}$$

Farklandırılmış regresörlerin q gecikmeleri ve r öncüllerinin eklenmesinin, μ_1 ve μ_2 arasındaki tüm uzun dönem korelasyonu emdiği varsayımı altında, θ 'nin en küçük kareler tahminleri FMOLS'den elde edilenlerle aynı asimptotik dağılıma sahiptir (Mehmood, B. e.t. 2014).

Değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşmenin bulunmasından sonra uzun dönem katsayısını tahmin etmek için DOLS Ve FMOLS uygulanmıştır. DOLS sonuçlarına baktığımızda doğrudan yabancı yatırımların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilmektedir. Buna göre uzun dönemde DYY'ların GSYH'yı artırıcı etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir. FMOLS sonuçlarına baktığımızda, yine DYY'ların istatistiksel olarak anlamlı olduğu yani DYY'ların GSYH'yı uzun dönemde artırmaktadır.

Uzun dönemde katsayıların pozitif çıkmış olması, ülkenin belirli bir dönemini ncelediğimiz için sadece bu dönemi kapsıyor olsa da DYY'ların GSYH'daki payının önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle ülke için Doğrudan yabancı yatırımların giriş yapması ekonomik büyümeye olumlu etki sağlayacaktır.

4.5. Granger Nedensellik

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik analizi ile belirlenir. Değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmek ve varsa bu ilişkinin yönünü belirlemek için Granger nedensellik testi kullanılmaktadır (Engle & Granger, [1987](#) ; Granger, [1988](#)).

$$X_t = \sum_{j=1}^p \theta_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^p \psi_j Y_{t-j} + \mu_{1t}$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^p \delta_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^p \beta_j Y_{t-j} + \mu_{2t}$$

p, modele dahil edilen maksimum gecikmeli gözlem sayısıdır (model sırası), θ, ψ, δ ve β matrisi modelin katsayılarını (yani, her bir gecikmeli gözlemin tahmin edilen X_t ve Y_t değerlerine katkılarını içerir.) ve μ_{1t}, μ_{2t} , her bir zaman serisi için hata terimlerini gösterir (Seth, A. 2007).

Table 7: VEC Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Dependent variable: D(LNGDP)			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(LNDYY)	0.006179	1	0.9373
D(LNP)	0.000991	1	0.9749
All	0.007680	2	0.9962

Dependent variable: D(LNDYY)			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(LNGDP)	5.003707	1	0.0253
D(LNP)	2.933415	1	0.0868

All 5.852084 2 0.0536

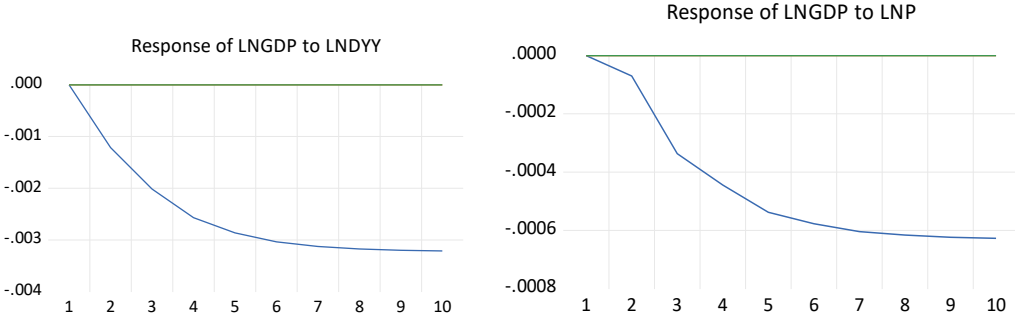
Dependent variable: D(LNP)

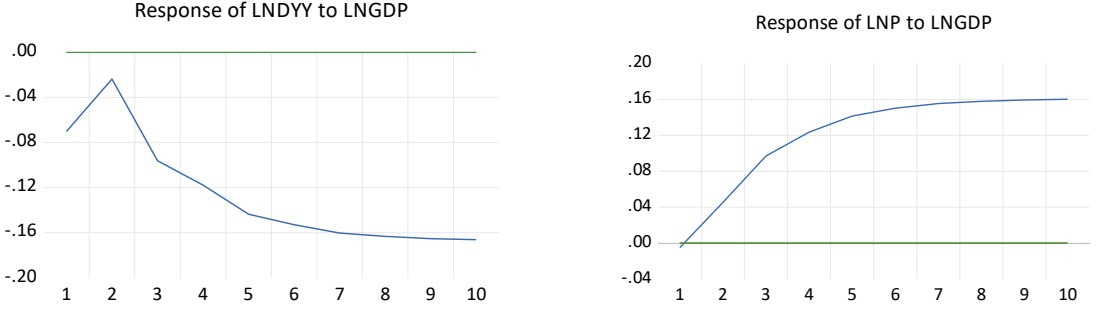
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(LNGDP)	0.241108	1	0.6234
D(LNDYY)	0.238276	1	0.6255
All	0.578348	2	0.7489

Tablo 7’de GSYH ile diğer değişkenler arasında bir nedensellik söz konusu değildir. Sadece %5 ile %10 güven aralığında GSYH ve Enflasyondan, Doğrudan Yabancı Yatırımlara doğru nedensellik söz konusudur. Bir başka deyişle tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

4.6. Etki-Tepki Analizi

Tablo 8: Etki-Tepki Analizi

Tablo 8'e bakıldığında ilk olarak GSYH'nın Doğrudan yabancı yatırımlara tepkisini göstermektedir. DYY'lara uygulanan bir birimlik şokun GSYH'daki değişmeyi nasıl etkilediğini göstermektedir. Tepki ilk dönemden altıncı döneme kadar eksilerde azalarak devam ederken altıncı dönemden itibaren azalışı hızını kesmiş ve biraz daha istikrarlı ilerlemektedir. İkinci grafiğe bakıldığında Enflasyona uygulanacak bir standart hatalık şokun GSYH'daki tepkini göstermektedir. Burada GSYH'nın tepkisi ikinci ve üçüncü dönem arasında hızlı bir düşüşle negatif yönde devam ederken altıncı dönemden itibaren azalış tepkisini birbirine yaklaşık şekilde devam ettirmiştir. Diğer bir grafiğe bakıldığında DYY'ların GSYH'ya tepkisini göstermektedir. DYY'ın tepkisi ilk olarak hızlı şekilde olumlu cevap verip artmış fakat ikinci dönemden sonra hızlı bir şekilde düşerek yedinci dönemden itibaren seviyesini korumuştur. Son olarak Enflasyonun GSYH'ya tepkisine baktığımızda birinci dönemden üçüncü döneme kadar hızlı bir artış göstermiş bu dönemden itibaren yaklaşık yedinci döneme kadar yükselmiş daha sonrasında ise yönünü artış şeklinde korumuştur. Ama genel itibariyle tepkiler sürekli negatif alanda hareket etmiştir.

5. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Çalışmanın ana odağı 1970-2019 döneminde Türkiye'de GSYH, Enflasyon ve DYY arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Ekonomik analiz için durağanlığı test etmek için ADF ve PP testi kullanılmıştır. Eşbütünleşme testi sonuçları, Türkiye'de GSYH, Enflasyon ve DYY arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Değişkenler arasındaki kısa dönemli dinamik ilişkilerin belirlenmesinde Hata Düzeltme Testi kullanılmıştır. Uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi için DOLS ve FMOLS analizi, aralarındaki nedensellik ilişkisi için Granger nedensellik yapılmıştır.

FMOLS ve DOLS sonuçlarına göre Doğrudan yabancı yatırımın, GSYH üzerinde artırıcı etkiye sahip olmasından dolayı, büyümeyi teşvik etmek için daha fazla

doğrudan yabancı yatırım çekmeye teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Bu çalışmada DDY'nin enflasyon üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Fiyat istikrarını sağlamak için yüksek düzeyde çıktı artışı çok önemli olduğundan dolayı enflasyonla mücadelenin başarılı olabilmesi için, GSYH büyümesini engelleyen gerçek ekonomik faktörleri ele almaya yönelik politikalar geliştirilmelidir. Enflasyon oranı kontrol altına alınırken bir miktar enflasyon fayda sağlayabilmektedir sonucuya bu çalışmada DDY'nin enflasyon üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını açıklayarak literatüre katkıda bulunulmuştur. Çalışmada teori ekonomik analizle de desteklenmiştir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmayı tek başına katkı sağlamıştır

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Adeniyi, F. O. (2020). Impact of Foreign Direct Investment and Inflation on Economic Growth of Five Randomly Selected Countries in Africa. *Journal of Economics and International Finance*, 12(2), 65-73, <http://www.academicjournals.org/JEIF>

Alshamsi, K. H., Hussin, M. H. & Azam, M. (2015). The Impact of Inflation and GDP Per Capita on Foreign Direct Investment: The Case of United Arab Emirates. *Investment Management and Financial Innovations*, Volume 12, Issue 3, 132-141, <https://www.businessperspectives.org>

Andinuur, J. A. M. E. S. (2013). *Inflation, Foreign Direct Investment and Economic Growth in Ghana* (Doctoral Dissertation, University of Ghana).

Bernholz, P. (2015). Chapter 1: Introduction. Monograph Chapter, Elgaronline, 1-2, <https://doi.org/10.4337/9781784717636.00007>, <https://www.elgaronline.com/view/9781784717629.00007.xml>

BIS (2022). II. Inflation: a Look under the Hood. BIS Annual Economic Report 2022, <https://www.bis.org>

Callen T. (2020). Gross Domestic Product: An Economy's All. *Finance & Development*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/gdp.htm>

Del Barrio Castro, T., Rodrigues, P. M., & Taylor, A. R. (2015). On the Behaviour of Phillips–Perron Tests in the Presence of Persistent Cycles. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 77(4), 495-511, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/obes.12091>

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431, <https://doi.org/10.2307/2286348>, <https://www.jstor.org/stable/2286348>

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, Vol. 49, No. 4, 1057-1072, <https://doi.org/10.2307/1912517>, <https://www.jstor.org/stable/1912517>

Duce, M. (2003). Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): A Methodological Note. Banco de España, July 31, <https://www.bis.org>

ECB (2022). What is inflation?.Eurosystem, https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/what_is_inflation.en.html

Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 251-276.

Eurostat (2022). What are Foreign Direct Investment?. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/economic-globalisation/globalisation-in-business-statistics/foreign-direct-investments>

Freckleton, M., Wright, A., & Craigwell, R. (2012). Economic Growth, Foreign Direct Dnvestment and Corruption in Developed and Developing Countries. *Journal of economic studies*.

Galeza, T. & Chan, J. (2015). What Is Direct Investment?. *Finance & Development*, IMF, 52(3), 34-35, https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/20_direct-

invest.htm

Granger, C. W. (1988). Some Recent Development in a Concept of Causality. *Journal of econometrics*, 39(1-2), 199-211, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0304407688900450>

Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438, https://www.jstor.org/stable/1912791#metadata_info_tab_contents

Gudaro, A. M., Chhapra, I. U., & Sheikh, S. A. (2012). Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: A Case Study of Pakistan. *Journal of Management and Social Sciences*, Vol. 8 (2), No. Fall 2012, 22-30, <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/51069/>

Hanson, BE (2002). I (1) süreçleri ile regresyonlarda parametre kararsızlığı testleri. *İşletme ve Ekonomi İstatistikleri Dergisi*, 20 (1), 45-59.

Höflmayr, M. (2022). Inflation Explained: What Lies behind and What is Ahead?. Briefing, EPRS | European Parliamentary Research Service, <https://www.europarl.europa.eu>

Iqbal, N., Ahmad, N., Haider, Z., & Anwar, S. (2013). Impact of Foreign Direct Investment (FDI) on GDP: A Case Study from Pakistan. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 16,73-80, <https://doi.org/10.18052/www.scipress.com/ILSHS.16.73>

Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254, [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(88\)90041-3](https://doi.org/10.1016/0165-1889(88)90041-3)
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0165188988900413>

Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration—with Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210, <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1990.mp52002003.x>, <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1990.mp52002003.x>

Kibritçioğlu, A. (2004). Short Review of the Long History of Turkish High Inflation. S. M. Rao (Ed.) *Inflation Concept and Experiences*, 84-109, ICFAI Books,

ICFAI University Press, ISBN: 81-7881-312-2

Mahadika, I. N., Kalayci, S., & Altun, N. (2017). Relationship between GDP, Foreign Direct Investment and Export Volume: Evidence from Indonesia. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 8(1), 51-54, doi: 10.18178/ijtef.2017.8.1.538, <http://www.ijtef.org>

Makinen, G. (2003). Inflation: Causes, Costs, and Current Status. Report for Congress, Congressional Research Service, The Library of Congress Order Code RL30344, <https://sgp.fas.org>

Mehmood, B., Feliceo, A., & Shahid, A. (2014). What Causes What? Aviation Demand and Economic Growth in Romania: Cointegration Estimation and Causality Analysis. *Romanian Economic and Business Review*, 9(1), 21-34, <http://www.rebe.rau.ro/RePEc/rau/journal/SP14/REBE-SP14-A2.pdf>

Mustafa, A. M. M. (2019). The Relationship between Foreign Direct Investment and Inflation: Econometric Analysis and Forecasts in the Case of Sri Lanka. *Journal of Politics and Law*, Vol. 12, No. 2, 44-52, 2019ISSN 1913-9047 E-ISSN 1913-9055, <https://doi.org/10.5539/jpl.v12n2p44>

OECD (2009). Gross Domestic Product (GDP). National Accounts at a Glance, <https://www.oecd.org/berlin/44681640.pdf>

OECD (2022). Foreign Direct Investment (FDI). OECDiLibrary, <https://doi.org/10.1787/9a523b18-en>, https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/foreign-direct-investment-fdi/indicator-group/english_9a523b18-en

Oman Khan, A. E. (2011). The Effect of Exchange Rate and Inflation on Foreign Direct Investment and its Relationship with Economic Growth in Nigeria. *Economics and Applied Informatics*, Vol. 1, No. 1, 5-16, 1584-0409, <https://doaj.org/article/12ff8acfcc8b49a8887eff8539ddb063>

Oner, C. (2010). Back to Basis: What is Inflation?. *Finance & Development*, IMF, <https://www.imf.org>

Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346, https://www.jstor.org/stable/2336182#metadata_info_tab_contents

Phillips, P. C., & Hansen, B. E. (1990). Statistical Inference in Instrumental Variables Regression with I (1) Processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99-125, https://www.ssc.wisc.edu/~bhansen/papers/restud_90.html

Rahaman, A., & Chakraborty, S. (2015). Effects of Foreign Direct Investment on GDP: Empirical Evidence from Developing Country. *Advances in Economics and Business*, 3(12), 587-592. DOI: 10.13189/aeb.2015.031207, https://www.hrpub.org/journals/article_info.php?aid=3202

Rahman, A. (2015). Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: Empirical Evidence from Bangladesh. *International Journal of Economics and Finance*, 7(2), 178-185, <https://ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/view/42351>

RESEARCHFDI (2022). How Does Inflation Affect FDI. August 4, <https://researchfdi.com/resources/articles/how-does-inflation-affect-fdi/>

Saikkonen, P. (1992). Estimation and testing of cointegrated systems by an autoregressive approximation. *Econometric theory*, 8(1), 1-27, https://www.jstor.org/stable/3532143#meta_data_info_tab_contents

Salamai, A. A., Faisal, S. M. & Khan, A. K. (2022). The Relationship between Inflation and GDP with Reference to Oil based Economy. *International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation*, Volume 03, Issue 01, ISSN: 2582-7138, DOI: 10.54660/anfo.2022.3.1.21

Seth, A. (2007). Granger Causality. *Scholarpedia*, 2(7), 1667, ISSN 19416016, <http://dx.doi.org/10.4249/scholarpedia.1667>, <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/15161/>

Shawa, M. J., & Shen, Y. (2013). Causality Relationship between Foreign Direct Investment, GDP Growth and Export for Tanzania. *International Journal of Economics and Finance*, 5(9), 13-19, DOI:10.5539/ijef.v5n9p13, <https://ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/view/29866>

Simasiku, C., & Sheefeni, J. P. (2017). Agricultural Exports and Economic Growth in Namibia. *European Journal of Basic and Applied Sciences Vol*, 4(1), ISSN: 2059-3058, <https://www.idpublications.org>

Stock, JH ve Watson, MW (1993). A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems. *Econometrica: Econometric Society dergisi*, Vol. 61, No. 4, 783-820. <https://www.jstor.org/stable/2951763>

Sarıkovanlık, V. e.t.c. (2019) Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları. Ankara: Seçkin Yayıncılık, ISBN: 978-975-02-5987-6.